

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Nagy László emléknap

Vannak helyek, ahová sokat kell utazni, és talán nem jelentenék számomra azt, amit, ha nem esnének több órás vonat- vagy autóútra a fővárostól. Eljutni ezekre a vidékekre felér egy zarándoklással még akkor is, ha az ember nem gyalogol – ugyan nem önt el a megérkezés verítéke, de attól a távolság még távolság marad, és így is olyan érzésem támad, mintha egy másik dimenzióba léptem volna át, egyúttal saját magam medrébe húzódtam volna vissza, ahol minden áldásként ér. Még az is, ami nem. Ilyen hely nekem a szántóföldek ölelte Iszkáz, ahol „harmat-szemekkel égbe lát / a rét, a fű ágaskodik, / a lányok itt fölrántanak / a szoknyát a szívükig”. És van úgy, hogy április szeszélye májusra ragad, vad szelek szaladnak át a kerten, eső esőt követ, de egy bizonyos napon elmarad a felhőszakadás, mintha az ég tiszteletben tartaná az ünnepet, és nem siklatná ki pályájáról. Ilyen nap volt idén május 25-e, a hagyományos, túrával egybekötött Nagy László emléknap a költő szülőházának udvarán a Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány, a Noszlop SE Természetjáró Szakosztály és a Magyar Írószövetség közös rendezésében.

Tavaly a sokadalom, idén éppen a családiasság határozta meg emlékező együttlétünket. Bár szép a szűk körű jelenlét, mintha beavatott kevesek lettünk volna mindannyian, de nem értem, hogy íróink közül, akiket busz hozott és szállított haza ingyen, számos program és étel várt, miért csak ennyien jöttek el – a fiatal szerzőkről nem beszélve. Talán a rossz idő szelétől ijedtek meg? Néhány évvel ezelőtt egy Nagy László emléknapot elmosott az eső – sosem felejttem el. Először bevonultunk a szülőházba, és a sokaságnak még élőzenés néptáncot járni is maradt hely. Onnan pedig átsétáltunk a művelődési házba, ahol egy néhány éves kislány szavalt Nagy Lászlót olyan átéléssel, mintha belőle fakadt volna föl hirtelen a veretes, nehéz vers. Ha ilyen kevesen járulunk az emlékházhoz, lassan már az esőtől sem kell tartani – nem esne már senkinek, csak magában. Vagy talán ilyen kevés szerzőt érdekel Nagy László öröke? Ebben is lehet valami. Néhány hete kerestem rá egy internetes antikváriumban a költő 1975-ben három, testes kötetben megjelent verseire és műfordításaira. Jó ideig azon gondolkoztam, hogy kötetenként kerül-e 1400 forintba, vagy összesen. Kiderült, hogy összesen – ezért megvettem, és jó állapotú mindhárom, még a védőborítójuk is sértetlen. Szerettem volna hinni, hogy pusztá szerencse ért, de tévedtem. Így nem maradt másban hinnem, mint hogy költői kincsünk idővel keresettebb lesz.

Bíró Gergely

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Weöres Sándor**
(**Apostol Pál felvétele,**
Petőfi Irodalmi Múzeum,
Művészeti és Relikviatár)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.*

Bíró Gergely: *Nagy László emléknep* 1

SZEMHATÁR

Zsille Gábor: <i>Mi fáj majd, ha tényleg; Pillanat</i>	3
Toót-Holló Tamás: <i>Tárva nyitva</i>	4
Csontos János: <i>Élet a kereszten</i>	10
Serfőző Krisztián: <i>Cédula; Intimbetét-szárnycsapás</i>	12
Vasy Géza: <i>Konczek József verstípusai</i>	13
Konczek József: <i>A hófehér bohóc játékaiból</i>	18
Kertész László: <i>Vidéki, világpolgár; brit és magyar</i> (<i>Colin Foster szobrászművész portréja</i>)	22
Benke László: <i>Örökös veszedelemben</i>	26
Sigmond István: <i>Mi vagyunk a Törvény</i>	28
Vitéz Ferenc: <i>Szindbád olvasása közben</i>	29
Viola Szandra: <i>Mondjuk hozzád; Tél-közelítő; Végálmom</i>	30
Tüskés Anna: <i>Költők kommunában</i> (<i>Beszélgetés Illyés Gyuláról Juhász Ferencsel</i>)	31
Babosi László: <i>A moralitás esztétikuma</i> (<i>Beszélgetés a hatvanéves Antall Istvánnal Ratkó Józsefről</i> <i>és a Hangsúly című hangos folyóiratról</i>)	34
Döbrentei Kornél: <i>Az élet feladat, nem örömmünnep</i> (<i>Beszélgetés Kondor Katalinnal a létezés tükröcserepeiről</i>)	49
Galamb György: <i>Társadalom, eszkatológia, prédikáció Marchiai Jakab</i> <i>beszédeiben</i>	55

LŐTÉR

Máriás József: <i>Szellemi erőtereink</i> (<i>Cseke Péter: Védjegyek. Íróportrék – ellenfényben</i>)	61
Gunda-Szabó Dóra: <i>Téma a formáját</i> (<i>Zalán Tibor: Fáradt kadenciák</i>)	65
Barna T. Attila: <i>Milyen színű az angyalok vére?</i> (<i>Markó Béla: Boldog Sziszüphosz</i>)	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Colin Foster munkáival illusztráltuk.

ZSILLE GÁBOR

Mi fáj majd, ha tényleg

*Kedden este kedvesemmel
képzeletben elvándoroltunk
Pestről, nem tudjuk pontosan,
hová, de kertünk lett, az biztos,
bodzabokros, ribizlis kert
felújított falusi házzal.*

*Mondom, a kanapén ülve
friss levegőről ábrándoztunk
Erzsébetváros közepén,
és sorra vettük, mit szeretünk
e zűrzavaros városból,
mi fáj majd, ha tényleg elmegyünk.*

*De csak száználmas részletek
jutottak eszünkbe: szélfűtta
szemét az utcán, köröző
biciklisták a ligetben és
rámenős zugárusok a
Baross téren, az árkádoknál.*

*És emlékszel-e arra az
ötven körüli vak koldusra
a Ferenciek teréről?
Az aluljáró lépcsőjén állt
és népdalokat énekelt
halkan az irdatlan gép Zajban.*

*Az egészből ennyi marad:
nem a Halászbástya, a Duna,
az Operaház fényei,
de kéregetők, dőlt kémények,
szennyes járdák sokasága –
ez kísér el, ennyi a haza.*

Pillanat

„Hát megjöttél? Egyenest a még nyitott pillanattól?”

(Wisława Szymborska)

*A még résnyire nyitott pillanattól
megjövök és átölellek,
tenyerem lapockádba olvad.
Sejtjeink zárójelére kerül, hogy egykor
semmit sem éreztél belőlem,
semmit sem tudtam még rólad.*

*Túlélő szorít egy túlélőt.
Lábféjnyire, hajszálnyira egymás
lélegzetétől, két eleven sánc, aki
vagy, aki vagyok, a bezáruló pillanatba
együtt szökünk vissza. Arcunkon
elmosódnak a mulandóság ráncai.*

TOÓT-HOLLÓ TAMÁS
Tárva-nyitva

Ahogy a dombra vittek, az Ősz Öreg közvetlenül mellénk szegődött, hogy az úton szóra méltasson, s a szavak szavakba öltésével bizony engem is csak ráncba szedjen, hogy legyek bár én folyton csak göncökkel gubancos, s hosszú út porából vett köpönyeg szárnyaival szárnyasan toprongyos, de a garabonciások tojás héjából megtört és kitört koronájával tisztelkedve az Árkok Földjének álma velem megint csodákat álmodjon, s hozzá még birodalmat is álmodjon. Hogy az Árkok Földjének álmával is csodákat álmodjunk, s hozzá még higgyünk is ebben az álomban. Higgyünk, s higgyünk akkor is, ha ugyan bizony minden egyes ébredéssel meghalunk, holott ugyan a halálban is csak új és új álmokat látunk.¹

S ahogy a garabonciások iskolájával tudós tizenegy diák a malomkerék tetején engem szépen megmeggillentett, de közben rendületlenül csak a koronázás dombja felé vitt és vitetett, s ahogy mellettünk az Ősz Öreg is a jelenlétével tüntetett, s királyt avató kérdésekre készült és készítettett, jött utánunk szépen sorban az egész vendégsereg.

Mögöttünk bandukolva, a hangszereikkel szépen mórirkálva ott játszott hát az összes tündéri muzsikus, hogy ne ők kiáltsanak, ha a Föld dübörög. Hogy a szabad Nappal ékes koronázás ünnepén se legyenek ők mások, mint fűszálon egy picit él. Hogy ott legyenek ők nagyobbak a világ tengelyénél.² Hogy ha ők értünk országolni jöttek, legyen az ő országuk a Föld Zenéjének és az Ég Zenéjének hatalmával teljes.

Lett mögöttünk erre megint akkora csődület, hogy ha nem a koronázás dombja felé nézünk, hanem a magunk háta mögé pislantunk, láthattuk volna mi már abban a koronázásra várva összegyűlt, fényesen ünneplő tömegeket. Láthattuk volna a kötündéreteket és kőóriásokat, láthattuk volna a nászcsillagokat és a hadvezető csillagokat, láthattuk volna a csillagszemű és az árkok barázdálta arcokat, láthattuk volna a látásunk örömeire körénk gördülő összes köveket, s láthattuk volna, hogy amiként ők gördülni tudnának, azonkép-

pen már akár falakba is magasodhatnának, hogy legyen azokban a falakban is elég zendülés, ha a tündéri muzsikások már elfáradnának. De bármerre néztünk és nézelődtünk volna, bizony más sehol nem láthattuk volna a part mellett ringatózni a kék folyó hullámain nemrégiben még ott ringó tojáshéjat is, hogy ha kívánóság vagyunk, bizony magunknak éppen álmokkal álmos tündért kívánjunk, de ha éppen találóság vagyunk, éppen ugyan találjunk.³ Találjuk magunk körül hullámokon ringó tojás héját. Találjuk magunk körül a kicsiny kertben megbújó irtózatossan nagy kert minden rejtve rejtőző zugát. Néha úgy találva, mintha éppen megint vendégségbe tartanánk. Néha úgy találva, mintha éppen megint tojáshéjban ringatóznánk.⁴

Mert elhagytatnak akkor mindenek – mondta az Ősz Öreg. Úgy szólalt meg, mintha nem is hozzám szólna, s úgy beszélt, mint az, aki úgy tesz, hogy amit mond, azt csak úgy maga elé mondja, de a megejtve elejtett szót így is minden figyelmes lélekhez eljuttatja.

Éles kövek közt árnyékom csörömpöl – mondtam, tudván tudva, hogy úgy beszélünk mi most egymással, hogy azt ugyan senki sem hallja. Tudtam, hogy arról beszél, amit a Nap Iskolájában el kellett szenvednem, s amit a Hold Iskolájában a holtak világába kellett temetnem. De tudtam, hogy tudja azt is, hogy a ringó tojáshéjat a vízparton meg nem látni annyi most nekem, mint meghalni. S annyi most nekem, mint saját hamvaimból újjászületni, de azzal a kinnal is csak meggyötörtetni, hogy a hiányt a víz partján sajogni látván kell bizony erőnek erejével megállnom, hogy azt tegyem, amit szívem szerint tennem kellene. Hogy szólhatnék még vele, akit úgy szerettem, holott ugyan még mindig a torkomban lüktet a közele. Holott bizony még riadt vagyok, mint egy vadállat.⁵ Holott megfizettem én már minden égi és földi árat, s zúgott már velem a kínok szaggatva szaggató kínja, mint rettentő áradat.

Tudod, mi az, ami van, s mi az, ami nincs. S tudod, hogy ennek így kellett történnie – mondta az Ősz Öreg.

Tudom, hogy nincs már velem az álmokat álmokba szövő tündér. Tudom, hogy megnyílik már nekem a Könyv, hogy álmot álomba már ő írjon nekem.

Tudod-e az áldozat értékét? Tudod-e, mit üzenhetsz tőle, ha tudod az áldozat mértékét?

Részlet a szerző *Gördül a kő* című, a *Kő Misztériumát* alkotó regénytrilógiájának harmadik darabjából

1 Vö.: György Attila: *Harminchárom – IX. A táltos*

2 Vö.: József Attila: *Nem én kiáltok*

3 Vö.: *Fehérlófia* – a Thy Catafalque *Microcosmos* című albumának hatodik száma

4 Vö.: *Ghost Dance* – Felipe Arcasas *Aeolian Processes* című albumának negyedik száma

5 Vö.: Pilinszky János: *Apokrif*

*Tudom. Külön kerül az egeké, s örökre a világvégi esett földeké. De virrasztok a számkivettetésben. Hányódom én, mint ezer levelével, és szólok én, mint éjidőn a fa.*⁶

A ragyogó Nappal és a telő Holddal teljes mutatvány véget ért, de az, ami csak bemutató lett volna, bemutatkozás lett. Királyi bemutatkozás – a királyság minden áldozatának bemutatásával, s az avatott királyoknak járó minden tudás megnyílásával.

*Tudok valamit, de amit tudok, azt olyan koronára várva mondom, amely nem földi hatalom koronája, hanem a szüntelenül keletkező teremtés erőinek tojás-koronája. S ha korona is bár, csak egy fél tojásnak törött héja alkotja. S ha korona is bár, ha látod majd rajtam, úgy bicegne a fejemen, mint a bohóc sipkája. Erre a koronára várva mondhatom hát most is, a malomnak billegő kerekén, a tizenhárom küllő körkörös tetején állva, hogy aki az ország szégyenét veszi magára, az lesz hát a szabad Nap és a szabad Hold fényével megszentelt ország királya. Hogy aki az ország nyomorát veszi magára, az lesz a világ királya.*⁷

Az igaz szó: mint önmaga fonákja – mondta az Ősz Öreg, de az egyik szavát azért rögtön a másikba is öltötte, mert a garabonciásokból eljövendő királyok sorát is a szájára kellett még vennie.

Az élet vizével máris összefolynak benned az Ég vizei, hogy az élet vizezéstől újjászületve az ország nyomorát is bátran magadra vehesd. De az ország nyomorával most a dombra érve a szüntelen teremtés fél tojás-koronáját is magadra veszed, hogy ezek után azzal teljen ki neked az Árkok Földjén a vendégség. Ha adtál eddig, bizony adsz majd a vendégségben is. Adsz úgy, hogy azzal nevét adod a benned élet vizében megfürdő, s hozzá még Naptól, Holdtól szüremelő fényeknek. Adsz úgy, hogy azzal a Könyvet is ideadod, s hozzá még nyitlatlanul is kinyitod. Hogy a csillagok abban mind szépen ragyogjanak. Hogy a tojással koronázott garabonciásnak is szépen utat mutassanak. Hogy hadd találja a Holdban is a házat a szeretőjének⁸ – mondta az Ősz Öreg.

Leszek hát tojással koronázott garabonciás. Megmutatnád-e nekem azt a koronát?

Megmutatnám. Éppen a fele ez annak a tojáshéjnak, melyben kertekbe rejtve a tündérrel együtt vendégségtél. Melyen a hullámokat csobogtatva az Égnek és a Földnek öröme a csillagok fényével együtt révedeztél és ringatóztál, s ugyan bizony soha el nem tévedtél.

*Bizony így tettem, ha fáj is erre emlékezmem. Így tettem, hogy még a kő csak úgy legyen, mintha a csontunk volna. Hogy a hullám is csak úgy legyen, mintha a vérünk folyna. Hogy ahol annyi jó és rossz napunk tölt, lelkesedve feldobogjon a Föld.*⁹

Mikor az Ősz Öreg tenyere kinyílt, lett egyszerre csak megtorpanása a királyt avató, korona dombjára tartó járásnak, ahogy a tizenegy deák a magasban tartott, hogy legyen én pajzsra emelt kiválasztottja a hosszú út porából vett toprongyos göncök gubancolásának. Ahogy megtorpantak, ők is az Ősz Öreg tenyerében sárgálló tojás-korona csodájára meredtek, de amit ők meg nem kérdezhettek, arra a kérdésre merszem csak nekem lehetett.

Tenyeredben látom a koronámat, de ha a tenyered becsuknád, a koronámat a markod máris elnyelné, olyan kicsi volna ő. Nem lesz-e kicsi az a darabka törött tojáshéj az én fejemre, ha eljön a koronázás ünnepe?

Jó, ha a markomat látod, s a tenyeremen heverő csodát firtatod. De ha már így van, s a tenyeremet méregeted, megmondanád-e nekem, hová tűnik az öklöm, ha kinyitom a tenyeremet?

*Megmondanám, de emberi beszéddel ezt én nem mondhatom meg, hiszen erre nincsen szó – mert a név, ha mondható, nem az örök név.*¹⁰

*Ezért van az, hogy az Ég alatti világot magába az Ég alatti világba kell rejtened, hogy ne legyen, mi veszendőbe menjen. Mert ugyan ez sem volna más, mint a dolgok állandóságának nagy törvénye.*¹¹

A kisebbet a nagyobbba rejteni helyénvalóak tartják, pedig megesik, hogy akkor is elvész. Így veszett el az én irtózatosan kis kertem is, benne az irtózatosan nagy kerttel, mely a tojáshéj maradékába zárva ring már messze tőlem, ahogy a tündér sincs már énvelem. Az Ég alatti világot ezért magába az Ég alatti világba rejtem, ahogy a koronámat majd felteszem, s az Árkok Földjének nyomorát, magamat és a népemet menten-

6 Vö.: Pilinszky János: *Apokrif*

7 Vö.: Lao-ce: 78.

8 Vö.: *Csillagok, csillagok* (magyar népdal)

9 Vö.: Vörösmarty Mihály: *Liszt Ferenchez*

10 Vö.: Lao-ce: 1. (Kulcsár F. Imre fordítása)

11 Vö.: Csuang-ce: VI/1. Csuang-ce azt mondja, hogy a folyómederben eldugott csónakról, a mocsárba süllyesztett hegyről egyesek

azt mondják: jól rejtve vannak. Csakhogy – folytatja – az éjszaka közepén jön valaki, aki elég erős, vállára veszi, és elmegy vele, a sötétben alvók akkor még mit sem tudnak róla. A kisebbet a nagyobbba rejteni helyénvalóak tartják, pedig megesik, hogy akkor is elvész – jegyzi meg, majd hozzát teszi: ha viszont az Ég alatti világot az Ég alatti világba rejted, nem lesz, mi veszendőbe menjen. Ez a dolgok állandóságának nagy törvénye – jelenti ki.

dő, szépen magamra veszem, hogy a kertjeikbe az enyéimet egyszer még visszavezethessem.

Ha ezt tudod, akkor tudnod kell azt is, hogy a tojánhéjnak koronájával megkoronázva a kicsiben elrejtőző nagy felett is úrrá leszel.

Tudom, hiszen bár már éppen tudhatom is. Tudom, hogy ami méret méretek rajtam és bennem, bármikorának mutatná is magát, az éppen magához mérten legyen méretes, hogy se kicsinek, se nagyoknak ne féljem, a teljességét viszont csorbítatlannak ítélem.

De ahhoz, hogy tojánhéjnak tört darabját te csorbítatlannak vélhesd, még a Könyv tudásáról is ki kell kérdezzek. Mondd el még egyszer, amit a mutatvány álmába szédülve, a hatodik iskolát járva kimondtál, mert kíváncsi vagyok, hogy álomból riadva magadnak mennyi új életet szakítottál, s a régi, álmokkal álmos életeredből magadnál mennyit marasztottál.

Ha éber vagyok is, csak úgy vagyok bár éber, hogy álmodom. S amit megálmodtam, azt meg nem fejem, de közben váltig meg is őrzöm. Ez az én ajándékom. Ez az én megváltásom. Ez az én tudományom. Ez az én magányom. Ahogy a Könyv is mind csak ez nekem. Ajándék is, megváltás is, tudomány is, s hozzá még magány is. Mert magányra ítélte vele a sorsom, hiszen vele együtt magam is a saját sorsommal példázom, hogy ebbe a Könyvbe beleolvasni van ám annyira veszélyes, hogy aztán ne is lehessen belőle mindenki veszedelme, de ne is lehessen mindenkinek a segítségére.

De ha azt olvasod ki belőle, hogy menjél fel, bizony felvisz a magas égbe. De ha felvisz a hét magas égbe, Könyv ő a megmaradás ünnepére. Könyv ő az Árkok Népeinek büszke gyönyörűségére. Felvisz a Világlátó Bérc legtetéjére. A kristálytiszt és hideg hegyi levegő lélekkel lelkes lélegzésére. Ha a koronád rajtad lesz, a garabonciások királya tüstént úgy leszel, hogy a Könyv veled lesz, s érted lesz, s hozzá még általad is lesz. Miként ugyan volt is, van is, lesz is. De onnantól fogva nem úgy lesz, ahogyan a tarisznyában lapult,

hanem úgy, ahogyan az őshagyomány tudja a lapjait, s a lapjainak titkait. Hogy perdülnek már azok a lapok előtted, s ahogy perdülnek, téged bizony a királyi hatalmaddal együtt is egyre csak térítenek-fordítanak, hogy a könyv sorai téged is sorba sorakoztassanak. De azok a sorok akkor nem ám csak téged írnak, hanem a pusztá léteddel is egyre csak írva vannak. Írva vagyon bennük a sorsod – írva vagyon benned minden elmúlásod és minden multhatatlan múlásod. Hogy legyen is mulatásod, s legyen neked nemulass is, ha éppen erre volna moccanatlanul is csak moccanó indítatásod. De ha koronás fő képében a Könyv képében te is csak leírva élő, s írásból valóra válva az életbe kitérő sor leszel, sorát kell ejtened a Könyv csodájának, s meg kell fejtened azt a csodát, hiszen még nem veled történik, de benned kiteljesedő tudás ő máris. Hiszen bár most utoljára fejtheted meg ezt a csodát, mert amint már rajtad történik, nem lesz már szavad arra, hogy veled éppen mi volna az, ami a magad esendőségével is csak megesik.

Fejtem hát a Könyv csodáját, amíg csak fejthetem. Felmutatom hát a példáját, amíg ezt a példát még nem a magam sorsával példázom. Most tehetem ezt utoljára, mert amint fejemre kerül a tojánhéjnak koronája, annak a Könyvnek a soraiban lesz garaboncosokkal gubancos az én sorsom mindétig kavargó szentírása.

Megállt hát a koronázási menet, holott a koronára már nem volt miért figyelni, hiszen olyan szépen eltűnt az az Ősz Öreg hirtelen bezáruló markában, hogy öröm volt nézni. De volt még éppen mit hallgatni, ha a koronázásra váró királyon is volt még mit vallatóra fogni. Hallgatták hát, milyen vallomásra készülök. Megvallottam hát, amit a királyok útján az Ég Köveinek követségében még éppen időben, s még utoljára éppen elárulhatok.

Mit tesz neked a történet a Garabonciás Könyvéről, mely a paraszt kétökrös szekerén a löcsre akasztva őrizetlen maradt?¹²

12 Vö.: Ipolyi Arnold: *Magyar Mithologia*. XV. Papok (Táltosok, magusok, bölcsek. Jósok, javós. Bűvösök. Bájosok. Varázsoló. Bélnézők. Garabonciás diák.) A Magyar Mithologia „garaboncosokról” szóló részében Ipolyi előbb általánosságban beszél a garabonciás diákok birtokában lévő könyvről, a bölcsesség könyvéről, melyből bármit ki lehet úgy olvasni, hogy a kiolvasott jelenések a valóságban is megjelennek. Annak bizonyosságául, milyen erő rejlik a bölcsesség könyvében, „mellyel minden garaboncos el van látva”, Ipolyi előad egy történetet is egy kétökrös szekéren az úton hajtó parasztemberről, aki felvett a szekerére egy rongyos embert, kinek a vállán egy tarisznya lógott. A vándor előbb a tarisznyáját a szekéren a löcsre akasztotta, majd fáradtan elheveredett és elaludt a szekéren. A paraszt kíváncsi volt a tarisznya tartalmára, belenyúlt,

s előhúzott belőle egy könyvet. Belenézett, s megakadt a szeme egy szón, „mely így volt megírva: *felmegyünk*”. Erre az országot emelkedni kezdett vele, az ökrök mind feljebb és feljebb mentek, míg nem a Nap a parasztot és az ökröket égetni kezdte. Ekkor a Nap végre az alvót is felsütötte, aki elijedve látta a könyvet a paraszt kezében, de gyorsan egyet fordított a levélen, s olvasni kezdte: „*lemegyünk*”. Az út erre rögtön ereszkedni kezdett, le is jutottak idővel a földre, s akkor a vándor azt mondta a parasztnak, nagy szerencse, hogy a könyvet be nem csukta, mielőtt a „*lemegyünk*” szót ki nem olvashatta belőle, mert ha így tett volna, azonnal lezuhantak és ízzé-porrá törtek volna. A diák megköszöni a paraszt szívességét, majd eltűnik, a paraszt pedig megfogadja, hogy soha többé a szekerére ringy-rongy embert nem vesz.

Jól tetted, Ősz Öreg, hogy a kérdéssel rögtön az elevenemre tapintottál, hiszen bár nem hiába vagy te dicső kegyelemmel teljes, s hozzá a rejtve rejtőző és a diadallal ragyogó fénnel is igézetes. Mert ez a történet nekem máris azt teszi, hogy ugyan bizony már az sem véletlen, hogy a halálosan fáradt garabonciás a tarisznyáját nem a feje alá rakta, ahogy összeroskadt, hogy a paraszt szekerén végre egy darab ideig elszunnyadhatson. Tudod te is a lőcs hatalmát. Hiszen amíg szekér a szekér, addig van annak szekéroldala. S amíg van annak a szekérnek szekéroldala, éppen a lőcs volna annak a két oldalnak a maga támasztéka. S amíg csak biztonsággal gördül a szekér, addig a lőcs görbén meghajló alkalmatlansága volna az az eszköz, mellyel a gördülő szekéren a lent és a fent éppen egybeér. Hiszen ahogy a lőcs alul a lőcskámvával a tengelycsapra támaszkodik, fölül pedig a szekéroldalt megtámogató lőcsgúzsba illeszkedik, úgy találja meg a helyét a Garabonciás Könyve is Ég és Föld között, hogy ő bizony ne csak könny legyen, hanem Égnek és Földnek támasztéka legyen, s Ég és Föld között az utasával szabadon bárhová és bármédig elragadtasson.

Takaród az ég, szekered a föld, nem csoda, hogy a lőcsben máris a magad járásának nyomára akadtál. De mondd tovább, amit még elmondhatnál – biztalt az Ősz Öreg.

Paripád a négy évszak, vezetőd a fény és a sötét – adóztam az Ősz Öregnek éppen elismeréssel is, de szavaim áldó áldozatával is, holott ugyan mi a szavak vesztegetése nélkül is egymásra ismerhettünk, hogy tudván tudjuk: messzire utazunk, de ki nem merülünk sosem. Mert ez sem volna más, csak a határtalan föld megismerése. A határtalan földé, ahol takarónk, az Ég mindent betakar, szekerünk, a Föld mindent elbír, paripánk, a négy évszak mindent hasznossá tesz, vezetőnk, a fény és a sötét mindent magába ölel.¹³

Mondd tovább hát, de most arról is beszélj, miért volt olyannyira rongyos az a talányos szerzet, aki a paraszt szekérének útjába akadt, s ha már olyan rongyos volt, ugyan bizony miféle dolga lehetett, melybe úgy belefáradt, hogy már jártányi ereje is csak alig maradt – mondta az öreg.

13 Vö.: Wen-ce: 2.: Wen-ce emlékezete szerint Lao-ce egyszer azt is kifejtette, hogy a nagy emberek békések, nem sóvárognak; nyugodtak, nem aggódnak – de nem is nagyon lehetne ez másképp velük, mert takarójuk az ég, szekerük a Föld, paripájuk a négy évszak, vezetőjük pedig a fény és a sötét. Ők ugyanis így tartanak ki az Út szíve mellett, s éppen ezzel ismerik meg a határtalan földet. Ezért a világ dolgait nem cselekvéssel kell megvalósítani – folytatja Lao-ce –,

Ha a könyvet a szekér lőcsére akasztotta, az a diák attól volt rongyos, hogy akkor éppen a hatodik iskola emlékeinek útját járhatta. Mert az volna az Eget és Földet egymásnak támasztó Könyv iskolája, de közben ugyanaz az iskola volna a magad darabokra szaggatásának próbája. Ez volna hát a tündérekkel varázsos emlékeid tüzre vetetésének égőáldozata. Tudom, mit érezhetett az a diák, hogy megszagattatva is úgy volt, hogy attól ronggyá rongyolódott, de még meg is pörkölődött. Hiszen amikor belevágsz a tanulmányaidba, hogy a Könyv a tiéd legyen, nem tudod, hogy a végén égned kell. Ha tudnád a kint, amellyel magadban akkor mindent eljegyzel, ezen az úton dehogy is indulnál el. Maradnál ember; nevelnél gyerekeket, ültetnél fákat, szüretelnéd a szőlőtő termését. Dehogy is adnád át magad a megszagattatásnak, a kiúttalanságnak és az otthontalanságnak. Hogy bármerre jársz, vendég ott már csak úgy lehess, hogy aztán a visszaút végén a tojáshéjban ringatózó világ kincsét már soha többé magadhoz ne ölelhesd.

Miért gondolod, hogy a vándor éppen a hatodik iskola emlékeinek útját járhatta, amikor kétökrös szekér útját bolondító fogása akadt, s azzal a fogással is csak magára maradt, hogy zuhanna bár a mélységes álom felejtéssel mélységes kútjába?

A tizenkét iskola során ez az iskola van pont félúton. Ezért van az, hogy itt kapja meg a garabonciás a könyvet. Hiszen félúton lenni annyi, mint a különböző világoknak éppen a határán időzni. A különböző világok határán időzni pedig annyi, hogy el kell indulni egy úton valamelyik világba. Mert el kell indulni minden úton. Mert az embert minden úton várják. Mert nincs ám halálos érv sehol a maradásra.¹⁴

S miért hullik a vándor olyan mély alvásba, hogy éppen csak akkor riad fel belőle, amikor már majdnem késő van a felriadásra?

Mert ha világok határára érkezett, magát a Könyvre bízza, s a Könyv útját ő még csak befolyásolni sem akarja.

De ezzel a Könyvet avatatlanak kezébe adja.

Hiszen ugyan nem történhet azzal a Könyvvel semmi olyan, amit a Könyv maga nem akar. Ha túl van a diák a hatodik iskolán, akkor ezt ő már javában tudhatja, amikor a könyvet éppen a lőcsre akasztja.

hanem saját természetükhöz igazodva kell segíteni. A tízezer lény fejlődését csak úgy segíthetjük, hogy megragadjuk a lényegest, és visszatérünk hozzá. A bölcsék ezért önmagukban az alapot csiszolják, kívül pedig nem díszítik magukat. Felfényesítik éltető szellemüket és félreteszik tanult véleményeiket.

14 Vö.: Bódy Gábor: *Amerikai anizsisz* – a film első képsoraiban motóként olvasható három mondat

Megmondanád-e, hogy a Könyv az óvatlanul a könyvbe lapozó parasztnak a maga tudományát miért csak egyetlen szóval mutatja?

Mert abban a Könyvben a sorok nem úgy sorjázanak, ahogyan más könyvben tennék, hiszen valójában nem is könyv az, csak formáját tekintve tetszik annak. Mert abban a sorok bizony már nem mások, mint a tízezer dolog hetvenhét forgásának téres terei. Mint egy Régi Kert száraz ágakkal és zöldellő indákkal talányosan burjánzó növényei, melyek közt motozni hallasz esti órán valami állatot, mert madár tollászkodik ott a lombok közt, habár ugyan láthatatlan. Olyanok abban a könyvben a sorok, mint ahol bozószerűség van, ahol álomszerű az illetékes sora. S ahol egyszer csak mégis oly áttetsző az egész,¹⁵ hogy onnan sehova nincsen már máshova, habár ott a sorok sorjázását éppen ugyan sok-sok üresség tagolja.

Ha azt mondod, hogy az a könyv a formájával kissé talán megtéveszt, amikor magát éppen csak Könyvnek mutatja, ugyan mondd már meg, szerinted mi volna hát azoknak a szépen egybefűzött és összekötött lapoknak a betűk bozótjainak burjánzásával illetékes sora?

Nyitva van az aranykapu, csak bújni kell rajta. Mert csak az aranykapu az, ami nyitátlanul is nyílik.¹⁶ Nyitva állva is csak bújni bujtogatva. Tízezernyi lény figyelmétől kísérve is csak bújást bujtatva. A bozót zöld leveleit is csak az aranyló fénybe bontva.

S megmondanád-e, hogy miért éppen az az egyetlen szó lehetett az, amely a Könyv betűkkel bozotos bozótjában a paraszt figyelmét magára vonta? Miért azt olvasta ki a paraszt abból a könyvből, hogy az a szekér akkor éppen felmegy a magas égbe, habár ugyan a kétökrös szekér éppen ugyan nem Göncölnek szekere?

Felmegyünk – ez volt az a szó, amelyet a Könyv kiadott magából, hogy semmilyen ártó szándéknak ne lehessen ő kiszolgáltatva.

Miért éppen ezzel a szóval védhette meg magát a Könyv? Hiszen ezzel magát a garabonciást is veszélybe sodorta.

Nem sodorta veszélybe a garabonciást, hanem csak azt tette, amit tenni kellett, ha már a garabonciás a döntést a két világ határán megpihelve éppen ráhagyta. Kiadott magából egy szót a Könyv, de ezzel is csak azt adta ki, ami benne élt. Hogy megtudja, mennyit ér, ami éppen már időtlen idők óta

benne él. Egyetlen szó volt ez – de szólt abban az egy szóban egy hang a szív fájdalomért. Szólt abban egy hang a fél kalapért. Szólt abban egy hang a végső gyönyörért. Szólt abban egy hang a belső hatalomért. Szólt a hang, hogy lerepüljön a héj. Szólt a hang, hogy kitörjön a szél. Szólt a hang, hogy utánam hajoljon egy kéz. Szólt a hang, hogy a hangnak titokzatos csataterén szólván minden úgy legyen, akárha úgy lenne, hogy a régi testem is csak szépen visszanéz.¹⁷ S hogy miért ez a szó nézett vissza a diákra a régi testemmel együtt? Mert annak, aki a megszagattatás próbája után egyben marad, az út csak felfelé vezet. Legyen bár alatta kétökrös szekér, mely alatt egyszerre csak az égbe emelkedik az ország útja. Legyen bár az a felfelé vezető út a Nap közelébe érve annyira tüzes, hogy a parasztot és az ökröket ott a Nap már égetni kezdi, s az álmából lassan azt a mélyen alvó garabonciást is felsüti.

Tudod-e, hogy mit tesz ebben a történetben, hogy a paraszt és a két ökör szinte már meggyullad a nap forróságában, mire a garabonciás éppen csak szépen megébred?

Ez nekem csak azt teszi, hogy kibírja a garabonciás a sárkányok tüzét is, ha már olyan szerzet volna ő, aki ércet, követ megolvasztó, földeket, hegyeket megperzselő tűzvészben pedig meg nem éghet. S ha kibírja a sárkány tüzét, kibírja hozzá még a regössíp fújásának minden tüzes ütemét. S ha ez a zene és ez a tűz őt együtt szépen megtalálja, vele már a tánc is csak úgy járja, hogy érti ő már hozzá még a magtárat, melyet a sárkánnyal és a síppal hajlongó forgórózsa ölelve örvénylő karjai önmagukba zárnak, hogy úgy öleljék magukhoz a magoknak tárát, mintha ezzel az öleléssel magukat ők is a párafelhőknek adnák. S nekem a magtár magjainak értéke is éppen csak annyi, mint amikor elmegy egy táltos ökör napkeletnek. Hogy ő aztán össze tudja ragasztani a szétdarabolt testeket. Hogy elmegy egy táltos ökör napnyugatnak. Hogy ő aztán lelket tudjon fűjni az egyberagasztott testekbe. Ennyi a mag, mely a magtárba éppen még beférne, de tudhat is erről éppen eleget a Mag népe, hiszen bár az a nép is csak a Garabonciás Könyvének népe. Így eshet hát meg az, hogy az Árkok Földjén nem múlik el úgy nap, hogy ne lennének olyanok, akik arról beszélnek, hogy a messzeségben táltosok és garabonciások élnek. Elmondják, hogy az ő ételük szél, az ő italuk harmat, s

15 Vö.: Karátson Gábor: *Hova tér vissza micsoda?* – Wu, a dolog - (ollózás, nyomdai erdők) – esszé a Tao Te King kiadásához

16 Vö.: *Inhale The Sun* – az Atlantis *Mistress Of Ghosts* című albumának kilencedik száma

17 Vö.: VHK: *Ki vele, az istenért!* (szöveg: Grandpierre Atilla)

úgy kószálnak messze a négy tengeren túl, hogy közben párafelhőkön utaznak, s hozzá még sárkányháton szárnyalnak. Úgy hírlik aztán, hogy olyanok is vannak, akik ebben inkább kételkednének, de nekik erre azt szokás mondani, hogy azok a csodákkal eljegyzett szerzetek eget verdeső hullámok árjába bele nem fulladnak, ércet, követ megolvasztó, földeket, hegyeket megperzselő tűzvészben pedig meg nem égnék.¹⁸

S miért csak a Napnak a közelinél is közelebről süítő tűzére ébred meg a garabonciás?

Hogy a világek határán átkelve, s az emelkedő országút magasságába érve neki bizony már a jó Nap adjon jó napot. Hiszen ugyan nem ébredhet ő a parasztnak jajkiáltására, mert az a paraszt a kezében a Könyvet akkor már csak úgy tartja, mintha moccsatlan bénasággal verte volna meg őt a sorsa. Ahogy aztán a Nap közelében járva, a nap sugaraiból valamennyit magának is összenyalábolva végül a diák megébred, s gyorsan a könyv után nyúl. Akkor abban egy újabb szót is csak találva talál, s azzal a magasba vezető útra tévedt kétökrös szekér is szépen hazatalál. Lemegy az országnak a föld rögein elpihenő útjára, hogy ezzel is csak azt mutassa annak, aki éppen látni akarja, hogy van ám az országnak egy útja, mely a földön igazgatja a maga kanyargását, de van az országnak egy olyan útja is, amely a Nap közelében járva magát a fény országlásának adja.

De lemegy az a szekér.

Lemegy az a szekér, hiszen ahogy ők lemennek, az a lefelé vezető út lehet csak a paraszt és a kétökrös szekér szabadulása. Az az ő menekülésük onnan, ahol már őket a csillagok tüze fogná, s ahol őket a Napból szakadó láng is a maga martalékának tudhatná. De lemenni a garabonciásnak éppen csak

annyit tesz, hogy kerül ő egyet úgy, hogy onnan kerülvést megint csak felfelé vezethet az ő útja.

Felmegyünk. Lemegyünk. Két szó ez, nem több, nem kevesebb. De ha így van, akkor összesen csak két szó volna az, amely azt a Könyvet számunkra megmutatja.

Az üresnek tetsző, de mégis telis-tele telve kitelő lapokon az egy szó mint száz.¹⁹ Ami pedig százával seregel, abban az, ami számos, lehet még hétszerte számosabban is, hogy legyen az még számtalanszor is számosabban, hogy a tízezernyi átalakulás rajtuk is bőven kiteljen, amíg a diák a szekéren pihen az álmosnál is álmosabban.

Ahogy leérnek a földre, a garaboncos megköszöni a parasztnak a szívességét, majd eltűnik, a paraszt pedig magában akkor rögtön megfogadja, hogy ő ringy-rongy embert a szekérére soha fel nem vesz. Mit tesz neked ebben a történetben a paraszt szívessége? Mit tesz neked ebben a történetben a garaboncos rongyossága?

A paraszt szívessége nekem itt azt üzeni, amit a Virágzó Délvidék is csak úgy tud, mint ahogyan az Árkok Földje tudja. Hogy akik a nép tudását használják, azok mindent ismernek. Mert a nép erejével bírónak nem kell testőr, s a nép tudását használónak a világ vezetése nem okoz gondot.²⁰ A garaboncos rongyossága nekem itt pedig azt üzeni, hogy krajcárom sincsen. S ha már krajcárom sincsen, mert elszakadt az ingem, s az ingem maradék gombjai is csak úgy lógnak, hogy gombolódni ugyan már nem gombolódhatnak, legyen nekem helyettük gombom ott, ahol azt a titokkal ékes bokrétát magamnak a Semmiből kiszakítom. De abban a bokrétában a tizenkét virágok gombjai négyfelé álljanak. De az ő fűzérük arany- és ezüstfonállal legyen bekötve. De annak az oldással áldott kötésnek a mélyén gyémántkő rejtőzzön.²¹

18 Vö.: Csuang-ce I/3. Csien Vu mesél arról Lien Sunak, mennyire megfoghatatlanul csapongónak és nyughatatlannak találta Csie Jü hatalmas beszédeit. Ahogy mondja, Csie Jü szavai véget nem érően áradtak, mint a Tejút, hogy szinte megrettent tőlük, főként talán azért, mert oly furcsa és különös volt a mondandója, mintha talán nem is emberi beszéd lett volna. Ahogy Lien Su mégis megkérdezi, mi mindent hozott szóba Csie Jü, Csien Vi beszámol arról, hogy a beszéd szerint a Sokcselédhegyen szellememberek élnek, akik párafelhőkön utaznak, és sárkányháton szárnyalnak. Ehhez

azonban rögtön hozzát teszi, hogy szerinte bolond beszéd ez, s nem is hisz ám el belőle semmit. Lien Su ezt hallva megjegyzi, hogy számára Csien Vu szavai éppen azt bizonyítják, hogy nemcsak a test lehet süket és vak, hanem a gondolkodás is.

19 Vö.: *Tabula Rasa* – Nils Petter Molvær NP3 című albumának első száma

20 Vö.: Wen-ce.: 123.

21 Vö.: *Kampó vitéz* (magyar népmese)

CSONTOS JÁNOS
Élet a kereszten

Csalános ekkor, a letúnt század elején még határozot-
 tan különáll Úzvártól. Az a hegy választja el a két
 falut, ahol egykor a legendák vasvára, a műkedvelő
 régészek reménytelen szerelme állott, és amit még az
 Árpád-ház idején is dacolni vélt a makacs népi
 emlékezet. Később, a nagy bolsevik kísérlet idején e
 hegy tövébe építik majd az első, futballpálya
 hosszúságú panelházat; a kisebb községnyi lélek-
 számú épület és a domb között akár egy mesterséges
 kanyonban vezet az országút. (Mint a borulás, jellem-
 zi találónagyanyád, Vasas Jolán.) A sorban, kon-
 cepciótlanul lepottyantott lakógyárak kedvéért fel-
 számolják a stílusos, mezővárosi hangulatú vasvári
 főutcát, Országépítő Béla király emlékkápolnájával
 egyetemben, aki erre menekült a tatárvesz idején.
 A világfelforgatók a panelrengeteget városközpont-
 nak nevezik majd, de elmulasztanak hozzá főteret
 (Negyedik Béla teret) tervezni. A király emlékét
 csupán a Cipó völgyének neve őrzi: állítólag ide gurul
 le véletlenül a királyi cipó egy déli pihenő alkalmával.
 (Mások – nem minden rasszista tempótól mentesen – a
 „cigánydepó” esszenciáját vélik felfedezni benne.)
 A városrendezők odébb komplett temetőt is felszámol-
 nak a kártyavár-lakótelep kedvéért, a csontokat mon-
 struózus markoló emeli ki, hogy új tömegsírba szórja be
 őket; de jut is, marad is: lesz mit keresgélniük jövő
 korok régészeinek. Ám Úzvár ekkortájt még erősen
 rurális jellegű, bár a gyár köré emelt tisztviselői és
 munkáskolóniák már kifejezetten urbánusak: akár
 Osztravában vagy a Rajna mentén is épülhetnének.
 Úzvár őslakói kézenfekvő módon az úzok lehetnek: a
 kárpátmedencei olvasztótégely kunokon, jászokon,
 besenyőkön túl e harcias népet is magyarrá olvasztja.
 A nemzetség feje, Oguz kagán anyja Hold fejedelem-
 asszony, a kagán már kisdéd korában is nyers húst
 eszik anyatej helyett és bort iszik rá. Negyven nap alatt
 serdül fel: lába mint a bikáé, dereka a farkasé, háta a
 cobolyé, melle a medvéé. Miután az óriás orrszarvút
 legyőzi, nősülni támad kedve. Felesége égi sugáron
 ereszkedik le; három fiuk: Nap, Hold és Csillag. Mikor
 felcseperednek, Oguz három nyilat lő fel az égre –
 kelet, nyugat és észak irányába: fiai azt kövessék, új

szállásterületeket meghódítva. Csillagnak jut a nyu-
 gatra szálló nyílvevő, így tehát Úzvár megalapítói is
 mind-mind csillaggyermekek. Angyaloknak azonban
 nem angyalok: szárnyuk nem elcsökevényesedett,
 hanem sohasem volt. A historikusok alapjában véve
 nem vitáznak az eredetmítosszal. Az úzokat előbb a
 besenyők elhagyott szállásterületeire helyezik, majd
 kazár hódoltság alá sorolják. Oguz kagán ivadékai
 ekkorra már több csatát is vesztenek, a döntő ütközetet
 a Balkánon. A Kárpátmedencébe tönkrevert seregként,
 űzött vadként érkeznek, mint némely feltételezések
 szerint egyes elszakadt magyar törzsek: úz szórványok
 keletkeznek Erdélyben, délen, de odafenn északon is.
 A keleti végeken székely felügyelet alá utasítja őket a
 felálló gyepűrendszer; sok helyen fekete kunoknak
 nevezik Oguz sarjait. A vasműves tradíciót már talán
 csak az úzvári utódok kerekítik a kollektív történehez,
 bár a három égtáj felé lőtt vasnyilak nem ellenkeznek
 a múlt ilyesféle igazgatásával. Mért ne lehetne az úz a
 hámorok népe? A vasgyár már a szabadságharcnak is
 szolgál fémmel gránáthoz, puszkacsőhöz: Ejzenbájert,
 a nyugateurópai tanulmányutakon pallérozódott kora-
 beli zseniális topmenedzsert kivételes tehetsége előbb
 forradalmi ipartisztviselővé, majd tengerentúli vál-
 lalkozóvá röpíti. A gyáralapító konzorcium, amelyből
 a későbbi Társulat, a Rimamurány kinő, a feje tete-
 jére állítja a hagyományos gazdasági képletet: míg a
 középkori vashámorok esetében mindig az érchez
 szállították a fűtőanyagot, a fa- és kőszén, itt most
 egy huszárvágással a fához és az új szénbányákhoz
 fuvarozzák a nyersvasat. Mert erdő aztán van
 bőséggel; nem is szólva a bányakoncessziókról. Mivel
 pedig ércet kevesebbet kell szállítani, mint a kohó és a
 hengermű etetéséhez szükséges fűtőanyagot, az úzvári
 gyár hamar rentábilissá válik. Igaz, óhatatlanul délebb-
 re kerül az évszázadok során megszokottnál, és ennek
 Trianonban lesz nagy jelentősége, amikor a csehek a
 megkaparintott színmagyar gömöri vidékekhez ráadás-
 ként az egész Rozsdás-patak völgyét is a magukénak
 akarják, Úzvártól a pákádi lemezgyárig, beleértve a
 közbeeső bányatelepeket is. Érvelésük megkapóan
 racionális: úgy a logikus, ha a nyersanyag-lelőhelyek
 és a feldolgozóüzemek organikus egységet alkotnak,
 természetesen az ő fennhatóságuk alatt. (Más kérdés,
 hogy Trianonnal a gyorsan talpra álló Úzvár paradox
 módon jól jár: nemcsak az elszakított országrészek
 vasérc- és mészkőbányáit választják le róla, de a
 kossói konkurenciát is.) A cseh indokok között
 nyomatékosan felbukkannak az Úzváron tömegesen

Részlet a szerző *Magyar Dekameron* című, készülő kötetéből.

jelenlévő tót vendégmunkások is, akik északról húzódnak le az új munkalehetőség miatt, de pár emberöltő múltán már hovatovább asszimilálódnak az őket körülölelő palóc és barkó tengerhez. Ez a paraszti népesség a Rozsdás-patak völgyében már évszázadok óta tengődik a gyatra földeken, hol a töröknek, hol a regekői püspöknek adózva. A vidéket hol martalóchadak dúlják végig, hol a pestisjárvány népteleníti el szinte teljesen. Békésebb időkben a falvak és puszták mindig újranevesülnek, de a mocsártól elhódított vizenyős szántók alig tudják eltartani az ittenieket. A népkeveredés már az iparosodás előtt is általános: olyan falu is akad errefelé, melynek lakói a huszita menekültektől származtatják magukat. Egy idő után már csak a végtelen erdőségekből tudnak újabb földeket és legelőket kihalítani, ám ez mára odáig fajul, hogy a vidéket mindinkább a furcsa formájú lekopaszított dombok látványa uralja. A birtokok így is folyton aprózódnak: Csalánoson például, ahol dédapád, Atyus megtelepszik és családot alapít, az előző századfordulón papíron már több a nemes, mint a paraszt meg a zsellér. Nem csoda, ha a nélkülöző völgynek úgy jön a nehézipar meg a bányanyitások sora, mint a megváltás. Igaz, a kétlaki földműves mindig óvatos duhaj volt: biztos, ami biztos, nem adja fel nadrágszíj-parcelláját sem. A kolóniákat amúgy sem neki építi a Társulat – ő inkább nap mint nap munkáscsapatokba verődik, s az elmaradhatatlan fapapucsban kuburcolva, karbidlámpával felszerelve vág neki a harmadik-negyedik faluból is, hogy a fújásra, a dudaszóval jelzett műszakkezdetre Úzvára érjen. A manufaktúra akkor alakul valódi gyárrá, amikor a gömörvári püspök kegyeskedik engedélyezni, hogy a vasutat áthozzák a Sajón. Az első kolónia még az északról lehúzódo bányászoknak épül Karuban, a vasmunkások telepei pedig közvetlenül az Úzvár szívében dobogó vasygárat ölelik körbe. Ebben a kiforratlan, de roppant derűlátó állapotában találkozunk Úzvárral Zsuga bácsi, a nagy mesemondó, akinek meséiben a vasmag mégiscsak a mindennél izgalmasabb rögvalóság. Amennyire író, annyira vérbeli riporter is: a kétféle szenvedély ikerlánggal lobog benne. Úzvára a sógorai miatt vetődik: az egyik a Rimamurány nagy tekintélyű tisztviselője, a másik ügyvédként praktizál. Zsuga bácsi három lánya a vasközi szolgálati villában tölti a nyarakat; hol ő, hol a neje, Janka hozza-viszi őket. A parasztivadék előbb megbarátkozik az iparvidékkel, majd valósággal a szenvedélyévé válik. Még ahhoz a generációhoz tartozik, amelynek tagjai

idegenbe vetődve nemcsak a múltra, ódon várakra és templomokra, de a jelenre is kíváncsiak: gyárrakra, bányákra, hidakra és alagutakra. Zsuga bácsi is akkurátusan körülnéz Gömörváron, Ruzsnyán, Vasdombon, Nádorszálláson. A szívébe mégis Úzvárt zárja, mert arról nem naplót, újságcikket vagy riportot ír, hanem regényt. Élet a Kereszten a címe, s a névbéli Kereszt nem egyéb, mint a hétfelől összefutó úzvári völgyek metszéspontja. Zsuga bácsi Úzvára szemléletesebb, mint a korabeli fekete-fehér képeslapoké: nála vörössalakos utak futnak vöröstégla épületek között, puha és vörhenyes a föld is, a kolóniák népe a gyári boltban, a provizorátban jegyre kapja a napi betevőt. Parányi gyári mozdony iparkodik a gázfejlesztőkhöz, kézkubonyos munkások élvezik az öntés csodálatos perceit. A hengersorhoz csürkapun át visz az út, hogy a tollforgató megcsodálhassa a hosszú vaskígyók földön futó, égi tarajú siklását meg a mennyezetről alácsüngő vasollót, a hákot. A főmérnök hős nem egy Berend Iván, kissé papírízű jellem, de sodorja magával a békebeli kor optimista lendülete. Bár Zsuga bácsi a szociális csodák mellett sztrájkot is megél Úzváron, aminek természetesen markáns nyoma marad a történetben, s ezért a regényt egyik lelkes kritikusa nem átallja egyenesen a magyar Zserminálnak nevezni. Zsuga bácsi felfigyel az úzvári társadalmi modell kötőanyagára, a kasztszellemlere is, ám ezt még afféle anekdotázó kedélyességgel szemléli. Nem úgy, mint egy emberöltővel később Szövő Zalán, aki a vidék cifra nyomorúságát feldolgozó szociográfiájában már egymást feltételezőnek látja a kapitális és a feudális elvet. Szerinte a Rimamurány és a vármegye Úzvára ég és föld, a gyári elkülönülésre meg az erdei majális négy szintű kasztrendszerét hozza fel modellértékű példának. Mindig úgy vélted, Szövő Zalánból süt az osztályharcos hév, amelynek fűtőanyaga a jogos paraszti sértettség, s ezt a lázadó attitűdöt szeretné kiterjeszteni a munkásságra is. Csakhogy merőben mást kap, mint amit vár: bármit mondjanak az ideológusok, az úzvári munkások a jóléti háló hatására ekkor már komformisták („dermedtek”); eszük ágában sincs forradalmat csinálni. A kapitalizmus persze kapitalizmus, úr és szolga sosem cserélhet helyet, de a tehetségnek van mód kiemelkedésre: tanítatja a Társulat. S a gyári munkás sem ostoba: látja, másutt mint mennek a dolgok. Úzváron ugyan a vezetők a tisztai kaszinóban, míg a munkások az olvasóegylet székházában mulathatják munka után az időt, de ugyanazok az újságok járnak ide is, oda is, és a biliárdasztal zöldje is ugyanaz. A kolónialakók helyett a

térmeister javítja az ereszcatornát, szabadidejükben színjátzó körbe, dalárdába, zenekarokba járhatnak, a munkás nemcsak futballozik és birkózik, de korszolyázik és teniszezik is. Való igaz: az urak nem vegyülnek másokkal. Még a kolóniaépítészet is leképezi a kasztokat a domborzat segítségével: legalul a Rendetlen Kolónia a kétkezieknek, mögötte a Hosszúsor a művezetőknek, fölötte a Kisamerika a középvezetőknek, s legfölül a Nagyamerika sok szobás villái a gyári elitnek. Igaz, ez az elit nem szívelheti a politikai szervezkedést, de hát a rend és kiszámíthatóság munkás hívei nem is nagyon akarnak ez idő tájt szervezkedni. (Kivéve dédapádat, ám ez egy külön történet.) Zsuga bácsi regényében meg végképp előfordulnak idillgyanús mondatok. „A szél egész éjjel rázta az ablakokat. A kereszti szél, amely sohasem szűnik meg, s éjszokról nekifekszik az iskolának, amelyet a falu felett a dombtetőre építettek.” Vagy ez

itt: „Kint boldogan világított a lefelé hajló szépséges nap a drága, mély kereszti völgyre.” Olykor elmélázol: találkozhatott-e vajon az Úzvárt kaptató Zsuga bácsi Atyussal, vagyis Toszván Pestával, négy dédapád egyikével? Ha találkoztak, biztosan szót értettek a megtömött csibuk vagy egy pohárka regekői bor mellett. Atyus, akit harmincöt évesen nyugdíjazott a Rimamurány, hogy ne csináljon szakszervezetet, akkor még nem a bő hófehér lebernyegében járt-kelt, s még senki sem nézte túlkoros angyalnak. Ha eszmét cseréltek, és Zsuga bácsi az úzvári regény címét is emlegette, talán nem véletlenül került ki Trianon után Nagymagyarország fehér kőből kirakott térképe sem a csalánosi Marton-hegy oldalába, közvetlenül a feszület alá, melyet huszonöt éven át naponta szemlélhettek az ingázók a pákádi kisvonat ablaktalan kupéiból. Igen, ez az irredenta reménység is afféle volt, mint Jézus elhúzódo agóniája: élet a kereszten.

SERFŐZŐ KRISZTIÁN

Cédula

*Egy cetlit találtam az asztalon
(sárga, kis tapadósávós cédula):*

*„Nem tudom, mikor jövök.
Nem tudom, hazajövök-e egyáltalán.
Ne maradj fent sokáig –
ne éjjelig tévézz.
Kólát, tejet vettem.
Hidegkaját találsz.”*

Intimbetét-szárnycsapás

(légiutas-kísérő)

*üresre tágitott légi nyílt-folyosó.
hosszhorizont-fekvéses, fapados gépjárat.
expressz tér-izgalom. aero-félelem.
az égi kikötő...(?)*

(szárnyas-betét csapások...)

kis szoknya, jó lábak.

VASY GÉZA

Koncsek József verstípusai

Az irodalomtörténészek, de a kritikusok is úgy dolgoznak, hogy szeretik a szerzőt térben és időben elhelyezni, valamely rendszer részének tudni. Ha pályakezdő, akkor elsősorban az irodalmi hagyományhoz és a kortársakhoz viszonyítva, s amiként halad előre a pályán, egyre inkább saját addigi útjához is hozzámérve. Természetesen ugyanígy vannak ezzel valamennyire az alkotók is, először helyet kérnek, majd elhelyezik önmagukat az irodalmi térben, s tudatosan vagy inkább ösztönösen, de építgetik saját pályáivüket.

Amikor tehát egy alkotóról valami pályaképféle készül, például egy jelesebb születésnap, mondjuk a hetvenedik életév betöltése alkalmából, akkor rendszerint a választott mesterektől, a hatásoktól indulunk el, majd próbálunk logikusnak mutató alkotói korszakokat kimutatni és elemezni. Konczek József esetében csak feltételesen követhető ez a kitaposott módszertani út. A mesterek kapcsán azért, mert egyértelmű, személyhez köthető hatást a hatvanas évek verseiből se nagyon lehet kinyomozni, s bizony maga a költő sem sietett a segítségünkre. Nyilvánvaló, hogy szinte minden, a hatvanas években létező költői iránynyal szembesült, tanulgatta őket, ám egyiket sem utánozta. Egyetlenegy áramlat hatott rá egyértelműen, ez pedig a népköltészet. Szinte hihetetlen, ám egy vallomásából tudható, hogy legelső irodalmi élménye négyéves korából a *Kőműves Kelemenné* ballada, amelyet unokanővérének kellett megtanulnia, s míg hangosan gyakorolgatta, a kislány megértette és átélte, megrázó módon a történetet. A maga szintjén a létezés tragédiájába látott bele. Útrabocsátó mestere tehát a népköltészet volt.

Koncsek József fél évszázada van jelen az irodalomban, ennyi időt már igazán korszakolhatna egy kétbalkezes irodalmár is. Azonban mintha a fátum üldözne mindannyiunkat, egy Széchenyi-díjas akadémikus is elháríthatatlan akadályokba ütközne. A pálya ívét ugyebár az egymás után sorjázó kötetek jelölik ki. S miként következtek ezek az 1969-ben megjelent, a Kilenceket bemutató antológia, az első *Elérhetetlen föld* után? Az első kötet csak 1984-ben (*Galambok, galambok a történelemben*), a második

Angyal XI., 1996.

1987-ben (*Egy szó*) jelent meg, s egyik sem a kor tekintélyes, állami kiadóinál, azok ugyanis elutasították a költő kötetterveit. Majd ismét irdatlan hosszú szünet után következtek az újabb verseskötetek: 2006-ban (*A tájjal maradtam, Ölelhető térség*), 2008-ban (*Formáért sóvárgó*) és 2011-ben (*Vogul szigorlat*). Ezekhez társult 2001-ben a *Damó* című kisregény, majd egy gyerekvers-kötet (*Napozik a dongó*), a fanyar mesék kötet (*Az okos számár*, 2008) és az elsősorban Ahmatova verseit tartalmazó műfordításkötet (*Ahmatova ifjú arca*, 2007). Ha jól számolom, ez már tíz kötet, közülük hét Konczek József

líráját tartalmazza, s ez akkor is tekintélyes anyag, ha sejtethető és tudható is, hogy ez még mindig nem az eddigi teljes termés. Mi is hát akkor a gond? Csupán annyi, hogy mindegyik kötet valamiképpen válogatás az akkor éppen meglévő húsz, harminc, negyven, majd ötven évnyi anyagból. A verseket olykor ugyan évszámok is jelölik, ám következetesen csupán az 1987-es *Egy szó* igazít el bennünket. S a kötetekben a versek soha nem keletkezési idejük szerint kerülnek egy ciklusba. A költő még azt a tréfát is megengedi magának, hogy olykor új címet ad régi verseinek, olykor egy kicsit a szöveget is megigazítja. A versek időrendjében így még nehezebb a tájékozódás.

Ám olyan nagy baj-e mindez? Véleményem szerint nem, mert bár kétségtelenül van valamennyire kinyomozható időrendje Konczek József költészeté-

nek, az egyes kötetek alapján kialakuló összkép kaleidoszkópszerű, azt alapvetően az ismétlődés, az örök visszatérés jellemzi, s úgy vélem, hogy ez eléggé pontosan jellemzi is ezt a munkásságot.

Az ismétlődés azonban nem egyhangúság, nem egyneműség. Úgy vélem, hogy ezt eléggé szemléletesen lehet bemutatni a költő verstípusaival. Ezekre már kezdetben sem az egyneműség, a legfeljebb kétféle változat volt a jellemző, az időben előrehaladva pedig szembeötlő a típusok gyarapodása, egy-két típus visszaszorulása.

A Csontos János által készített, s 1990-ben kötetben is megjelent interjúban a költő így beszél a pályakezds verstípusairól. Kabdebó Lóránt „Szabó Lőrinc verseinek, stílusának érzékelését látta írásaimban, s én a legkönnyebben ma is ebben a »felállásban« írok verset. Egyetemista koromban a később *Elérhetetlen föld* néven szerveződött költőbarátaim azonban a sokkal keményebb perdülésű, nagyanyám zárt sorsát balladásan elmondó verseimet részesítették előnyben: akkor írtam az *Udvar*, a *Karé Magdolna* címűeket is, de az én igazi szociális-érzelmi háttérrem az a proletár élet volt, ami Tapolcához kapcsolódik.” Bevallom, Szabó Lőrinc soha eszembe nem jutott Konczek József kapcsán, de abban igaza van a vallomásnak, hogy megkülönböztet kétféle verstípust. Azzal már kevésbé érthetek egyet, hogy a verstípusokat a paraszti és a proletár élet különbözőségével különböztette meg. S itt elfeledkezett a kétféle verstípus legfontosabb összekapcsoló élményéről, motívumáról: a természetképről. Leegyszerűsítve azt is mondhatnám, hogy a két típus az elementáris természetélmény, az abból is táplálkozó létezésélmény kétféle megnyilvánulási formája. Az egyik kötött ritmusú, fegyelmezett, tömörségre törekvő, népköltészeti háttérű, erőteljesebb a dalszerűség, a másikat a huszadik századi líra változatai inspirálták, s lírai fél-szabadversnek nevezném, amelyre hol a szövegáradás, hol a tömörség a jellemző. A szövegáradás mindig, de fiatal költőknél különösen ártalmas lehet, mert a szerző kevésbé veszi észre a szöveg sérülékenységét, félig megformáltságát. Alighanem ezért vonzódtak a barátok a feszebb, mert kötöttebb formájú szövegekhez.

Az első típus alapesete valóban a négyütemű kétsoros strófából szerveződő vers, amelyre jellemző példa akár az említett *Karé Magdolna*. Ez az asszony a költő dédanyja, egyik felnevelője, vele a természetet járó, annak titkaira tanító asszony volt. A költő természetélményének megalapozásában bizonyosan

meghatározó a szerepe, s Szokolya mellett később Tapolca is elementáris természetélményt adott. A természet megtapasztalásából kiindulva kétféle szemléletmód épül fel, ölelkezik s vitatkozik majd egymással. Az egyiket szenzualizmusnak nevezném, amely hajlik valóság és képzelet egymásra mintázására, a képszerűségre, szimbólumok, majd szinte mítoszok kiteljesítésére. A másik egy sokkal szikárabban tárgyias szemléletmód, a látható tényekkel és a megjeleníthető történésekkel a középpontban. Az első esetben a lírai alany szinte egygé olvadni kíván a létező világgal, a másikkban inkább helytállni, vitába szállni, az egyéniség sajátosságait felmutatni.

Először az *Udvar* (1961) című versből idézek:

*Örökké ficáncol a rét,
s a nyársra tűzött jegenyék.*

*Szigonnyal áll a nádas is,
úgy hajladoz a házakig.*

*Kerített udvar, almafák,
oroszlánszájú tátikák.*

*Sövényes udvar oldalán
a szél is oldalogva jár.*

*Istállóajtó tereli
a köd hizott teheneit.*

A másik típus egyik jellemző példája a *Táj* (1965):

*Röppenő fűrjek sóhajtásnyi rétek parázsvirágok
hazája*

*Dombjaid elé morzsolt eső pereg
Gyerekkori völgy fölött küllős margaréta körhintái
szállnak*

*langyos eső csap arcomba Ázott meleg
mezőkön csikók legelnek sörényükbe szúr a fény*

Itt a sorok hossza, ütemszáma, az ütemek szótag-száma szabadon váltakozik, olykor át is hajlanak egymásba. Nincsenek írásjelek. A mondatot azért nagybetű indítja.

E két versben a természetkép a meghatározó, de e típusokban szerepet kap a falu, a kisváros, a család, a szerelem, a társadalom. A kötött ritmusú versekben a kétsorosok mellett természetesen megjelennek a négy soros strófák, s más típusok is. Olykor a nép-

költészeti hagyomány egészen közvetlenül mutatkozik meg. Ilyen például a volt szerelmeit sorra vevő *Hagyomány*, a *Nádas*-ciklus vagy a *Kikiáltó-versek*.

A strófászerkezet jelentőségének, jelentést módosító szerepének érdekes példája az *E megsuvadt, e vízmosásos...* kezdetű és című vers. Ez *A tájjal maradtam* című kötetben *A szarvasok könyve* ciklus nyitódarabjaként tíz kétsoros szakaszból áll. Két évvel később a *Formáért sóvárgó* című kötetben mottóvers lett, címtelenül, strófatagolás nélkül, s így egyetlen áradássá varázsolódott át a szöveg:

*E megsuvadt, e vízmosásos
parton, merre a rét kifut,
anyám, jókedvű régi május
nyit újra-újra kikaput.
Gyíkok napoznak fényhomokban,
s a koranyári hó elől
a boglya – szinte beleroppan –
enyhülni zöld árnyékba dől.
Tyúkok röpülnek, szűk taréjuk
sercen s kilobban, mint a láng,
szárnyuk alá árnyéknyi éj fut,
odahagyva a vadcsalánt.
Itt egy hajnali rókanyomban
csengettyűt bont a gyöngyvirág,
s a patak, amin áthajoltam
egy kutyaugatás iránt,
habosan surranó vizekkel
őrzi körül a lépteim,
tudja régtől: „Nem bánt, hisz ember,
és nem tud mást, csak félteni.”*

Ezt a verset és a *Táj* címűt egymás mellé rakva nyilvánvaló, hogy közös gyökerű, testvér-törekvésekről van szó. A természetes hazai előzmények, az új népiesség és a népi szürrealizmus mellett érdemes francia példákat is említeni. Az 1956 utáni években ismét népszerűvé vált nálunk az új francia líra. Apollinaire és Francis Jammes válogatott verseinek kétnyelvű kiadása egyaránt 1958-ban jelent meg. Nem tudom, de sejtem, hogy Konczek József is találkozott velük.

A lírai jellegű fél-szabadvers emlékezetes példája az *Alsó-tó utca* (1975), a *Gyászbeszéd egy fűzfa fölött* (1965), vagy a *Szeptemberi vihar* (1983). S megszülettek ennek a típusnak a ciklikus változatai is. A legelső alighanem az *Ott, a kőverte tisztásokon* (1962–1975), amelynek alcíme: *Virághinta a gyer-*

mekkorból. Talán már itt is, a későbbiekben még inkább egyedi versek kívánkoznak idővel egy ciklusba, kiegészítve újabb darabokkal, s más típusú versekkel is. A ciklussá szervezés, az abban való gondolkodás Konczek József jellegzetes sajátossága.

A gyermekkor, a természet élmény- és gondolatköre fokozatosan tágul. Talán még pontosabb úgy fogalmazni, hogy ezeket volt képes a költő legelőször maradandóan megragadni, majd egyre inkább ezekhez társultak a történelem, a társadalom, a személyiség témakörei és motívumai. Már az első antológiában is helyet kapott a *Dürer: Hans Imhof arcképe*:

*Dürernek ez a festménye
egy harminc év körüli
határozott tekintetű
férfit ábrázol
Kereskedőt
tanácsnokot
humanista középosztálybelit
vagy valami effélet
Szemöldökét összevonja
szája körül ránc van
kezében irattekercset tart
ékes gyűrűi nincsenek
Olyan mint aki megszokta
hogy kimondja véleményét
akkor is ha magáért
akkor is ha másokért beszél
Én fiatal vagyok
öccse lehetnék
ha elgondolom
hogy korban élünk
Bár mosolygok ruháján
kicsit erőszakolt komolyság
lengi be homlokát:
az arc tetszik nekem
Akkor figyeltem föl rá
amikor egyszer apám fényképét kerestem
ezen az oldalon találtam a könyvben
szembenéztek egymással
A könyv azóta
mindig itt nyílik ki
Apám is
Hans Imhof is
rámnéz
Mit akartok?*

(1966)

Több mint negyven éve ismerem ezt a művet, az antológiából ez volt a kedvenc Konczek-versem. Nyilván azért is közel került hozzám, mert nagyon szerettem Dürert, a Szépművészeti Múzeumban található *Ifjú képmása* már diákkoromban kedvencem volt. Ám a vers címében említett kép után nem kutattam. Most éreztem úgy, hogy meg kell keresnem. S bár ez a kérdés nem a verstípusokkal függ össze, nem is a vers értékeivel, hadd tegyek egy kis filológiai kitérőt. A Dürer összes művét ismertető tudós katalógusban *Patricius képmása* címmel szerepel a festmény, akárcsak a madridi Prado albumában. A Dürer-ikonográfiából megtudható, hogy a képen sokáig Hans Imhofot vélték felfedezni, de más személyekre is gondoltak. Idővel kiderült, hogy a kép nem 1521-ben, hanem három évvel később készült, s Hans Imhof akkor már nem élt. Megállapították, hogy „az ábrázolt személy nyilvánvalóan felsőbb réteghez tartozott (...), a lenyűgöző és felsőbbes képmás, amelyhez oly sok név kapcsolódott, így továbbra is egy ismeretlen képmása marad”.

Konczek József versén ez persze semmit sem változtat, csupán annyit jegyeznék meg, hogy feltehetően fekete-fehér illusztrációt látott, mert az ábrázolt személy jóval idősebb harminc évnél, azt pedig nem tudhatjuk, hogy a csak kevéssé látható jobb keze is gyűrűtlen-e.

Még egy kiegészítés, ugyanis a filosz nem nyugszik. Kíváncsi lettem, hogy mindettől függetlenül, ha már egy magyar vers is megörökíti a nevét, ki lehetett az a Hans Imhof? Dürerről tudnivaló, hogy már a nagyapja is ötvös volt, Ajtósról származott, majd Gyulán dolgozott, amiként a fia is, aki vándorútra kelvén Nürnbergben állapodott meg, s dolgozott tisztos mesterként. Európai hírűvé vált fia 1471-ben született, s 1528-ban halt meg. Az ő barátja volt Hans Imhof (1461–1522), a kereskedő, bankár és tanácsnok. Gyermekeinek Dürer volt a keresztpapja. Imhof felesége, Katharina Muffel von Eschenau rokonságban volt Dürer feleségével, Agnes Frey-jel: közös ükszüleik voltak. Katharina apja Nürnberg polgármestere is volt. Ez az asszony kora szépségei közé tartozott, idővel hét gyermeket szült. Van róla festmény is. Imhof 1505-ben három bankár társával együtt három hajóval csatlakozott ahhoz a portugál expedícióhoz, amely Kelet-Indiába indult, s gazdag fűszerrakománnyal tért vissza. Mindenképpen illik tehát rá is az a személyiségkép, amelyet Dürer ábrázolt.

A Dürer-vers tárgyiassága az eddig említett versek alapvetően dalszerű, olykor líraian bukolikus jellege mellett másfajta utakat is kijelöl. Egyrészt az epikus jelleg lehetőségét, pontosabban epika és líra vegyítését, másrészt pedig a tömörséget megtartva a dalszerűség mellett egy szikárabb, mindenképpen intellektuálisabb változatot. Mindegyik út termékenynek bizonyult. Az epikus jelleg megteremtődött ciklusokban és a hosszúversben is. Legelőször az *Episztola* (1984) született meg. Ez a cím barokkosan kiegészült az első közléskor: „Tisztelve Arany Jánost, Szalontai Mihályhoz, magamhoz és hívőkhöz zárójelekkel és utóirattal”. A mű egyik részlete később ezzel a címmel jelent meg: „Episztola barátomhoz, hívőkhöz és magamhoz”, egy másik részlet pedig pusztán „Episztola” megnevezéssel. Szalontai Mihály irodalmi szerkesztő, újságíró volt, Arany János neve pedig részben a költői episztola műfaja, részben a szülőhely Nagyszalonta kapcsán került a versbe, hiszen egy Szalontai nevű ember könnyen lehet szalontai származék. A több mint négyszáz soros, négy részre tagolt mű sikeresen újítja meg az episztola szinte elfeledett és leporolhatatlannak gondolt műfaját. Nem a felvilágosodás korának hagyományához nyúl vissza, hanem Arany és Petőfi pajtáskodó, kedélyes diskurzusához, s azt társítja visszafogottan a Juhász Ferenc és Nagy László által meghatározóvá tett hosszúvers műfajával. Elsősorban az 1956 előtti hosszúversek hatottak rá. A bicska-ajándékozással induló műben történetelemek, életrajzi vonatkozások sorakoznak egymás után. Az emlékek egyik s döntő rétege a személyes, a családi legendáriumot idézi, a másik a magyarság kulturális kincsét: Arany Jánost, a templomban éneklő öregek dalait. A költői világ alapelvei: a barátság, a szerelem, a család, a magyarsághoz, az emberiséghez tartozás. Bármelyikhez is kapcsolódik az episztola, bárhonnan indít, az egész mozdul vele, s így az összefüggések, az asszociációk gazdagon bontakozhatnak ki. A tények, az emlékmorzsák az életet mutatják fel, és az életet dicsérik, de e mögött mindig ott van – hol kimondva, hol kimondatlanul – egy elvontabb sík is: a létezésé. A két síkot a kést használó, a kést ajándékozó ember alakja köti össze. Mivel az ajándékozás kölcsönös, szinte vérszövetség jön létre. Az episztola az élet és a költői teremtés ellentmondáosságának belátásával fejeződik be:

*Itt áll előtte a történet, épülő tegnapi falaival,
szerelmeit, önmagát belé falazza, de minden
újabb lélegzetével kihall*

*valami, ami jó lett volna még, mint megmenteni
 való ritka vad,
 amink van, azt őrizni ezerszer izgalmasabb,
 s bár leírható, modellálható, és utánozható és
 előhívható,
 van bennünk valami, amit nem istennek mondok,
 de mindenható.
 A történeten belül lenni és a jó történeten lenni
 belül
 miért csak külön-külön lehet, az öntudatlanul
 teljes lendületű
 ifjúság után milyen szabály ez, hinni, elhitetni
 magamat,
 fűből, bogárból, törött mosolyból építeni a szavak
 hűségese seregletével egy újra és újra ellenőrzendő
 történetet,
 amelyik mindennapi létezést ad, amelyik másként
 nem lehet,
 csak ha tudom, hogy nincsen vége akkor sem, ha
 nekem elvégeztetett.*

A hosszúversnek egészen más típusú változata a legújabb kötetben olvasható *MagyA(r)merika*. Ez a mű egy ismeretterjesztő könyv alapján beszél el Whitman és Kassák szabadverseit is megidézve az Amerikába kiszakadó magyarok életsorsát, a hazatérőkre és az ottmaradókra, a híresekre és a névtelenekre is gondolva.

A hosszúvers és a versciklus megkülönböztetése nem mindig egyértelmű, hiszen főként a ciklus igen tág fogalom. Konczek József a pálya második felében láthatóan kedveli azt a ciklikus formát, amely közel áll a hosszúvershez, részben az epikolirikus jelleg, részben a látomásos-szimbolikus szemlélet miatt. Ennek legjellemzőbb példája a *Hegyi értekezés*, amely műfaját tekintve persze nem tudós tanulmány, hanem annak költői formája, arról elmélkedve, azt kutatva, hogy lakott-e vajon valaha a hegy belsejében sárkány.

Egy másik, egészen különleges példát a következő epikus keret sorol ide. A *Rénszarvas fia versei*, alcíme szerint a *Korjag-versek* meséje az, hogy volt egy korjag nyelvész-tudós, aki Párizsba került. Felesége a hagyatékában hat verset talált, amelyek nem korjagul, hanem egy megfejtethetetlen nyelven íródtak. Ott voltak a szövegek hibás franciaságú fordításai is. A magyar költő ezeket ültette át, s közben elbeszélte a történetet, a rejtélyt is. A korjag (vagy

korják) nép Észak-Kamcsatkában él. Három erősen eltérő nyelvjárást beszélnek, a lélekszámuk néhány ezer. Kihaló nyelv tehát, ennek megjósolásához nincsen szükség egy újabb Herderre. Máris megtaláltuk a magyar vonatkozást. Ez a mű ugyanakkor nyelvi játék, hommage minden nyelv iránt.

Még egy ciklust említek, de ez már kivezet a hosszúversek világából. *A latin szeretők* ajánlása: *Hommage: álmok Mario V. Llosának*. A nyolc versből öt a szonettformát idézgeti, meglehetősen szabadsággal, s mindegyik szabados hangú szerelmes-szeretkező vers. A szexualitás ilyen fokú nyíltsággal korábban nem jelent meg Konczek verseiben.

A szonettimitáció megint egy újabb verstípus, de nincs időmértékes ritmusa. Megjelennek azonban határozottan időmértékes, szabályos vagy félig szabályos ritmusú versek is. A legtökéletesebben *A kenyérről* két része, az *Áldás* és az *Átok* tanúsíthatja ezt:

*Istenek! ott, kik a kék felhőkkel ölelt magas, égi
 Olümposz
 csúcán élvezkedtek, és ambrózia tölti meg
 gyomrotokat,
 nektek a legdrágább fogadásokra járni se nagy
 kunoszt,
 ám oda minket nem hívnak. Fő táplálékunk a
 kenyér.
 Az élet nem sokat ér, ha ez el van... ehhh!*

Említhetném a néhány prózaverset, képvetsét, az egysoros verset, a miniatűr versformákat. Mindez azt igazolja, hogy Konczek József költészetét gazdag ritmikái változatosság, sokféle versforma, versbeszéd alkalmazása jellemzi. A versek hangoltsága sem egysíkú: a bukolika, az elégikusság, a játék, az öröm és a komorság, a szkepticizmus, a sztoikusság, a józanság és a felajzottság egyaránt megjelenik. S bár korszakokat nehéz lenne felvázolni, az utóbbi időszak java verseiben egyértelműen az önklasszicizálódást lehet felismerni. A legfrissebb kötetben szerepel *A XXI. század költői* című vers, amelyben Konczek József „gyermek évszázad apjának” nevezi önmagát és nemzedékét. Bizony, szülei és nagyszülei vagyunk e még gyermek évszázadnak, még csak gondolatnyi évezrednek. Talán elhiszik majd utódaink, hogy nem a költők, nem a versolvasók, nem mi tehetünk arról, hogy ez az évszázad milyenné váljék majd, s hogy mire lehet 2100-ban visszatekinteni.

KONCZEK JÓZSEF

*A hófehér bohóc játékaiból**(A Jóisten levese)*

1.

Én, emberek, ideálok.
Mellém az ideálok.

Ez az új szemle.
Mit szólna hozzá Ady Endre?

Jogot formálok minden betűre.
Jogot formálok minden szóra.

Ki akarom mondani,
Petőfi Sándorral,

hogy nem vagyok sehonnai ember,
én szövötközök a szerelemmel.

Meg kell mondani,
hogy az embernek vannak gondjai.

2.

Kevesen vagyunk.
Nincs elég pénzünk.

Mégis mindenkit megigézünk,
ha szívdobbantó időket idézünk:

éljen a magyar szabadság, éljen a haza!
Fiúk, gyertek haza!

3.

Külföldre járunk meghalni.
Pénzért zsoldosnak.

Ott nem pirosbarna menyecskék fogdosnak,
ott lövedékek röpdösnek.

Ott küzd a hazáért,
illetve házáért

Laci, Jancsi, Pista, Jóska,
éljen a haza!

De mikor lesz már az embernek
igaza?

4.

Úgy vagyok a szabadsággal,
hogy begyűjtenék belőle egy nagy zsákkal,

s engedném, hogy belenyúljatok,
itt boldoguljatok,
de ne legyen örök nyugalmatok.

5.

Régen
a Jóisten levesében,

mikor még senki sem tudta,
hogyan tegyen eleget az Igének,
a gének
tömege sem tudta.

Ott voltak, magukra
hagyva úszkáló véglények,

papucsállatkák, atkák, euglénák,
ebihal formában a békák,

de mi már akkor tudtuk,
hogy vagyunk valakik.

Nem békák, akik a legyet bekapik.
S nem emuk, gnúk meg okapik,

s ha brekegek,
azért, hogy az embergyerekek
tudják, kik vagyunk.

Az élővilágban
legfejlettebb az agyunk.

Mi sosem voltunk majmok.
Sem Petőfi, sem Ady
s még sok más irodalmi bajnok.

És mi sem vagyunk makogó makik.
Bennünk erős lélek lakik.

Ám amire a Jóisten itt valamit kifőz,
mit tegyünk, hogy elszálljon a gőz?

6.
*Javasolnám, hogy a csókák csókoljanak,
 a nyulak szorgalmasan nyúlkálkodjanak,
 a pelikánok szeretettel pelenkáljanak,
 a gólyák pedig pólyáljanak.*

*A rókák persze ropják a rockot,
 de én átugrom a mogyoróbokrot.*

7.
*Illa berek, nádak, erek,
 itthon ki marad, emberek?*

*Ahogy elnézem, vannak itt helyek,
 Hódmezővásárhelyek,
 Sátoraljaújhelyek,
 Dunaszerdahelyek,
 Szombathelyek,
 szóval nem vagyunk helytelenek.*

8.
*Talpra magyar, hí a haza!
 Magyar fiúk, gyertek haza!*

*Hát a Szakadtság, Begyenlőtség
 és Testbériség
 korában
 nem tud már úgy tekinteni
 nyugatra
 az emberiség,
 mint korábban.*

*Hiába mosolyog Mása,
 ma más a kása.*

*A nyugati iskolákat
 járták a társak*

*Janustól Adyig.
 A nagy elődök:
 apáink, bátyáink.
 Hitek és izgalmak
 doboltak a lélek dobhártyáin.*

*Janustól Adyig,
 és a lelkeket felemelő
 kalotaszegi fahídig.*

*Munkácsy, Rippl-Rónai, Szinyei
 nem alábbvaló művész,
 mint bármely római
 vagy párizsi –
 nekem például kedvencem Szinyei,
 mert üdék a színjei.*

*Ők a fényhozók,
 de attól tartok,
 hogy nem bírom mind felsorolni,
 ám hazajött volna Bartók
 is. A művészek,
 az itthon ízesült hű részek.*

*És tudnia kellett minden Napóleonnak,
 hogy hazai talajon kibomolnak
 a hitek,
 s ha nem mondjátok is el senkinek,
 nélkülünk a napok is leomolnak.*

*Hát éljen a haza!
 Magyar fiúk, gyertek haza!*

*Vannak itt helyek,
 például Hódmezővásárhelyek,
 Sátoraljaújhelyek,
 Szombathelyek,
 vásárhelyek, újhelyek, szombathelyek,
 s ki ne felejtsem: dunaszerdahelyek.*

*Aki ott Vásárhelyi, Szombathelyi
 vagy Szerdahelyi,
 másutt is Vásárhelyi, Újhelyi, Szombathelyi
 vagy Szerdahelyi,
 s ha netán Vasarely,
 ihlete akkor is
 nekünk való szépségekkel van teli.*

9.
*Van itt minden, sajtyszerő kés,
 fakanál, zsírosbödön,
 és bevallom, hogy a nagy szavakhoz képest
 nagyon tudok becsülni egy igazán jó túrósbélest,
 no meg azt a kedves Palasovszky Ödönt.*

*Mert a vers az öröm önérzetes élvezése,
 nem csirekszárny ráadásnak
 a Jóisten nyaklevesébe.
 Másnap.*

10.
 Én hófehér bohóc vagyok. Kedvelem Renoirt,
 mert a boldogság művésze,
 néz rám a fényképről fürkészve.

Itt az idő, most már a szépet kell mondani,
 nem ordítani,
 hogy fáj tőle a tüdő.

A jót reméli, érte küzd az ember,
 hogy ne szolgáljak egyéb közkhelyekkel.

A lány munkába ment,
 s én combjai közt aludtam befelé arccal óracsörgésig,
 aztán sietni kellett, mert ha elkésik,
 káromkodhatok, hogy szakrament,

már megint túlszerettük magunkat,
 pedig nem untat,

befe-le-arccal,
 s hogy elment, befordulok a konyhába,
 rágyújtok a pipára,
 s lődörgök. Ez a nap erre van szánva.

Haj, Duna, Tisza, Dráva, Száva,
 Kiskőrös és Nagykőrös és Kettős-Kőrös,
 Ipoly, Marcal,
 olyan jó, drágám, szeretni téged, befele-harccal.

Egy szerelmeskedés után az ember jókedvű, laza.
 Ugye, kedvesem, hamar jössz haza?

11.
 Én egy kispolgári vagyok. Lézengő.
 Tőlem az ég nem zengő.

Meghallgatom a hülyeség szónokait,
 de az ember néha időt szakít,
 ha ráér,
 hogy szóljon magáért.
 Meg az ideálokért,

mert tudjuk, amit tudunk: vágyaink nem szűnnek.
 De tessék már békén hagyni bennünket.
 Egész létünk értelmes, megfizetett munkáért tüntet.
 Szóval, zeneszóval,
 meg a sóder, nem sódar,
 ne idegesítsenek bennünket.

Hej, Óriszentpéter, Szatta, Kercaszomor,
 látom, testvér, hogy te is szomorkodol.

Végvári pajtás, vasi.
 És te is, Géza, Vasy.

Ősszel
 szarvasaink már elbarcogták az ősz.
 Valami kis vadhajtó napidij jött össze.

A kukoricacsősszel
 hallgattam,
 annyi semmin őrködött,
 s én csak ballagtam
 mögötte.

Már megjöttek a havak és a ködök,
 a határban
 bebugyolálva a dombok,
 jó ez a hó, nem baj ez a köd.

Egyszer csak az ujjával bököd:
 „Nézd csak,
 nyuszi ugrál az erdő alatt...
 Fene ez a rézcsat
 a tarisznyámon, a szeredásomon...”

Persze, kutyáink elkapták,
 rángott szegény jószág.
 Ez volt a valóság.

Még a leves bugyogott.
 Odakint
 hullni kezdett a hó megint,
 s nem látszottak a lábnyomok,

az itt-ott kutyáinkkal együtt le-lehugyozott
 falusi birtok.

Mondja Jani bá':
 ti annyi mindent összevissza írtok,
 betelik vele az irkád.

Én csak húztam a nyakam,
 mint valami házinyúl,
 mikor várja a répát,

*gondoltam, a birkák
legalább összébújnak,
párójukkal melegítik egymást
meg magukat,*

*de, hogy saját szavamba ne füljak
vagy lapuljak,
mint a nyúl,
hópihét vettem nyelvemre
a bűneink miatt,
hogy az a riadt,
kis állat
meg a kutyák...*

*s persze a nyúlpörkölt,
amit csak megettünk,
s a bűnök ott loholtak mögöttünk
meg hasaltak a küszöbön,
az ereszen lengett, csörgött, ropogott
a nyúl bőre,
elnéztem az ablakon át az erdőre,*

*a hús mellett ott volt a vasi dödölle,
nyeltem belőle,
kedvelem a vasi dödöllét,
azt nem lőtték,
hanem csak összegyurmálták, göngyölték.*

*Összébb kell jönnünk, emberek,
hiszen a kutyáink
ideterítik küszöbre a fácánt,*

*de mint padokból kinőtt
férfiak, már egyikünk se iskolás,
szerintem a gyilkolást,
mármint hogy milyen szinten,
mi magunk döntjük el,
s ez minden,
semmi más.*

*És a rókák rókázzanak,
a hódok hódoljanak,*

*gólyáinkat pedig szépen és türelmesen
tanítgassuk síppal, dobbal, nádi hegedűvel
önmagukat gyógyítani
és visszatérni hozzánk,
mielőtt még őket is eloroznák
tőlünk.*

*Ez a kicsit vályogszagú
ház, meg a tanterem
elég jó,
a gerendákban nem perceg a szú.*

*De nem lehet,
hogy mint sehonnai bitang emberek,
szólni ne merjeteek.*

*Helyem, szavam magam választottam,
és itt van velünk a választottam.*

*Megnyugtatom az idegeket.
Hej, Péter,
Óriszentpéter,
Órző Szent Péter,
tőlünk ne őrizkedjeteek!*

*Innen, a tanári katedráról látom,
hogy itt ül köztünk a pesti barátom,
és mindnyájan látjuk,
hogy itt vannak férfiak, van az édesapjuk,
édesanyjuk,
nővéreik, aztán a kicsik
meg a bátyjuk.*

Szóval meglátjuk.

KERTÉSZ LÁSZLÓ
**Vidéki, világpolgár,
 brit és magyar**

Colin Foster szobrászművész portréja

A művészeti világ kortárs kánonjaitól független, a nembelit, az időtlent kutató művészek alkotásainak befogadása, értelmezése az átlagosnál mindig több odafigyelést igényel. Ilyen rendhagyó pálya Colin Foster szobrászművész életműve is. Az angliai Bromleyben születik 1954-ben, művészeti tanulmányait 1972 és 1977 között angliai felsőoktatási intézményekben (Leicester Polytechnic, Trent Polytechnic, Manchester Polytechnic) végzi. Mint festő kezdi a képzést, a másodév azonban már a szobrászműteremben találja. Miután megszerzi az M. A. Fine art fokozatot, a West Arts és Lawrence Atwell Charity ösztöndíjak következnek, majd az Artescape Trustnál szobrász ösztöndíjas tag, ezt a Lincolnshire és Humberside Arts ösztöndíjak követik.

Ekkoriban a brit szobrászat egyik meghatározó irányzata az absztrakciónak az a típusa, amelynek kezdőpontja Anthony Caro művészete és pedagógiai tevékenysége. Caro több szobrászgenerációt inspirál szemléletével. Részben ennek az iskolának a tanulságait gondolja tovább a fiatal Foster is épületacél-idomokból és betonból – additív módon – konstruált absztrakt kompozícióiban. Ezek a plasztikák és installációk azonban más tradíciókhoz is szervesen kapcsolódnak, közvetlenül visszacsatolva a plasztikai gondolkodás és a köztéri művészet kezdetéhez. A köztéri mű ugyanis a közösség számára jelentőséggel bíró hely, meghatározó események helyszínei, illetve a világot uraló erők természeti megjelenései; szimbolikus megjelölése és utóbbiak esetleges képmásai által való jelenlévővé tétele a kollektív emlékezet számára, amelynek a gyakorlása a kultusz, a rituális tisztelet. Foster ezzel egyidőben, minimális környezeti beavatkozással létrehozott land art munkái ugyanúgy kapcsolódnak a brit plasztika egy másik, szintén erőteljes irányához, a természetközeli gondolkodásmódhoz, amint betonelemeket használó, architektonikus installációi a tájbahelyezés arche-típusaihoz, a megalitikus cromlechekhez, menhírekhez, dolmenekhez. Ugyanakkor korai munkái jól mutatják Foster klasszikus plasztikai problémák

iránti érdeklődését is: az egyensúlyok, tömegviszonyok, anyagminőségek vizsgálatát.

Az egymás után elnyert ösztöndíjak és a plasztikai absztrakció mainstream trendjeihez való látszólagos illeszkedés arra predesztinálná Fostert, hogy a sikeres művész útját járja, tagozódjon be a művészeti világ kánonképző kiállítóhelyei és kereskedelmi galériái uralta közegébe. 1979-ben azonban szobrász ösztöndíjat kap Bathba, ami fordulatot hoz az életműben. Bathban, ahol sok kő van, megragadja az anyag nemessége – az addigi építészeti anyagok és absztrakt formák hirtelen kevésbé fontosakká válnak számára. A kőmegmunkálás stúdiója az elemeiben Foster szemléletében már addig is jelenlévő klasszikus szobrászati gondolkodás kiteljesedéséhez vezet. Ekkoriban a brit szobrászatban és képzőművészetben a figura majdnem tabu; bár ma már tudjuk, hogy néhány fontos művész ebben az időben is dolgozik figurális műveken, azonban ezek nem kerülnek a nagy nyilvánosság elé. Fostert az archaikus anyaghasználat, a kőfaragás hatására a figura, az elemi plasztikai hatás kezdi izgatni, addigi pályájából közvetlenül nem következő figurális alkotást készít, ezzel értetlenséget, botrányt kiváltva.

Ekkortól már teljesen a korábbiaktól eltérő irányban tájékozódik. A szobrászat monumentalitásra való képessége és az ebben rejlő lehetőségek kezdetől izgatják, azonban az 1970-es években Nyugat-Európában jóformán nincsen köztéri megrendelés, figurális pedig egyáltalán nincs. Őt viszont az kezdi foglalkoztatni, milyen relevanciája lehet a figurának, és úgy véli, hogy a kelet-európai politikai szobrászat pont erre lehet példa, vizsgálandó tanulságaival. Pályázik ezért a British Council ösztöndíjára, amelynek segítségével tanulmányozni tervezi egy, a vasfüggönyön túli ország köztéri szobrászművészetét. Eredetileg a Szovjetunióba készül, ám mivel ott nem fogadják, 1984-ben Magyarországot választja. Ami érdekli: a köztéri támogatási rendszer – ilyen Angliában nem létezik, ott a helyi hatóságok adják ki az engedélyeket is, szakmai intézmények nincsenek. A rendszer persze sokkal ostobább, mint amilyen illúziókat ő táplál ezzel kapcsolatban, ugyanakkor rögtön több, rokon gondolkodású művésszel és egy, a monumentális művészet autonóm formáinak kibontakoztatására is lehetőséget adó intézményformával, az állandó művészteleppel is találkozik. Ennek az útnak köszönheti, hogy 1985-ben meghívást kap a villányi művésztelepre, amivel együtt

lehetősége adódik öt hónapi magyarországi tartózkodásra. A posztmodernista szemléletből következik, hogy nagyon érdekli a lokális téma, valamint a marginális művészet.

Ekkor már koherens ideája van a szobrászatról, és ennek megfelelő, kiérlelt formát mutat a figuraalakítása is. A szobrászat Foster szerint különleges adottságokkal, eszközökkel rendelkezik: képes a tér és idő, valamint önmagunk átélése elsődleges, elemi jegyeinek a megmutatására. Az ember maradandóság iránti vonzódását a biológiai meghatározottságából származó szükségletként értékeli, az élet fenntartását szolgáló értékek rögzítésének vágyát pedig értékszempontunk alapjának. A szobrászat feladata Foster szerint a felismert értékek rögzítése és a legjobb nembeli minőség megmutatása. A primitivizmus avantgárd és neoavantgárd korszakaitól némileg eltérően, a modernitás nyelvi és jelentésbeli radikalizmusát tartja analógnak az archaikus és törzsi kultúrák képeivel. Ahogy majd évekkel később egy interjúban megfogalmazza: „a szobrászat értéke az igen bonyolult emberi térérzékelés és az ösztönvilág közötti kapcsolattartás szintjei szerint határozható meg, időről időre átalakuló hangsúlyokkal”, (...) „alapfeladata a valóságos térben létező dolgok egzisztenciájának és eszenciájának felmérésére rávenni azt, aki hajlandó a találkozásra”. És mindez a befogadás élménye által tanulást eredményező folyamat. Foster a megszokottól eltérően érvel: a XX. század radikális változásai mögött „az örök újrakezdés lehetőségét firtató intellektuális kíváncsiságot, az alapvető jelentéshordozók és kifejezőeszközök iránti érdeklődést” látja. Megfogalmazása szerint a jó és rossz, az ösztönvilág jelképes kifejezései az archaikus kultúrák tárgyaiban-tárgyain jelentek meg, ez differenciálódott az idők folyamán – vagyis mindezt történeti evolúciós folyamatként látja –, a kultúrák tradíciójába épülve, a térérzékelés, a térábrázolás, a rea-

litás leképezése, és az önértékű szerkezetek formarendjei változatos megközelítésű motívumrendszerét létrehozva. Ugyanakkor Foster elismeri a szobrászat szerepeinek az időhöz kötöttségéből adódó változásait, sokszínűségét is.

Kőszobrászatának ekkor már megfigyelhető formai jegyei majd két évtizeden át erőteljesen jellemzik plasztikáit, stabil keretet biztosítva a folyamatos motivikus kutatásnak, a kifejezés kreatív kísérleteinek. A kő megmunkálásában Foster az archaikus maradandóságesszményt követi, a formálás tömegességére és az ebből adódó elemi érzéki erőre építve. A sokszor szimbolikus tartalmakra redukált, rendkívül összetett karakterű figurák mindig arra a befoglaló tömegre utalnak vissza, amelyből kibontásra kerültek. Mindez nem mást tükröz, mint a kézműves anyaggal szembeni örök tiszteletét.

Miközben Villányban dolgozik, új, közgazdász végzettségű igazgatót neveznek ki a szoborpark

Gate (Lincoln), 1979.

élére, aki felkéri, hogy vállalja el a művészeti vezetői tisztséget, aminek ő örömmel tesz eleget. Ekkoriban Londonban él: bár a Kings Cross vasútállomás mögött, az állomás volt szénraktárában van a műterme, ez nem jelenti azt, hogy gyakran adódna lehetősége találkozni a szobrászat vezéregyéniségeivel. Villányba viszont a világ minden tájáról eljönnek a legjobb kőszobrászok. Egy hároméves projektre kap megbízást, tájépítészeti programot vezet, ami segít a művésztelep továbbélésében, hiszen akkoriban már megtelik a park művekkel. Közben családot alapít, 1985-ben Palkonyán telepedik le, ahol műtermet nyit, majd hamarosan megtanul magyarul is. Nem esik nehezére ott hagyni a brit közeget, mivel a nyugat-európai művészeti életet uraló agresszív verseny eleve taszítja. Ugyanakkor továbbra is kap megrendeléseket Európa sok országából, és már 1976-tól oktat is: brit, német, finn és lappföldi egye-

temeken kőszobrászatot és land artot. Tanárként alapelvei: az együttműködés, a kölcsönösség, a tanítva tanulás. Nemcsak szimpóziumok szervezője Magyarországon és külföldön is, de rendszeresen meghívást is kap jelentős nemzetközi szobrászszimpóziumokra. A jó helyszínek, lehetőségek vonzzák, valamint a szimpózium mint kommunikáció.

Magyarországon talál rá azokra a szobrásztársakra, akik hasonlóan gondolkoznak a művészetről, plasztikáról: így többek közt Samu Gézára, Varga Géza Ferencre. Úgy érzi, igazolják az ideáit. Munkáikat a helyi, nagy hagyományú kézműveskultúrában látja gyökerezni, szabad formaképzésükben pedig az anyagot megmunkáló ember több ezer éves tapasztalatának beépülését fedezi fel. Foster kisplasztikákat is készít, a nyolcvanas évek végén a Fáskör munkáival rokonítható kollázszerű tárgyakat épít a falusi élet általa fellelt rekvizitumaiból. Meghatározó rokonságot érez Kondor Béla művészetével is; vele már 1985-ben megismerkedik.

Szobrászati munkássága mellett plasztikai világának alakjait megjelenítő tusrajzokat, litográfiákat és szitanyomatokat készít; ezek azonban voltaképp szobortervek. Továbbra is a kő a legfontosabb anyag a művészetében, különösen kedveli a gránitot. Igyekszik ismerős, de mégsem evidens témákat választani: ilyen például angyalsorozata. Az angyal a legfontosabb metaforikus motívuma is, mert ars poeticája szerint a művész a szobrokkal közvetít – a téma csak apropó, ami mögé elbújhat a szerző. A szobornak meg kell ragadnia a nézőt; ez Foster elvárása vele szemben. A művész, mint az angyalok, veszi magára a közvetítő-közbenjáró szerepet. Gyakran teszi ugyanakkor egy-egy ironikus vagy humoros elemmel idézőjelbe a témáit, direkt elidegenítve, így elkerülve az archaizálás esetleges heroikus hangvételéből eredő veszélyeket.

1997-ben DLA-t szerez, majd elkezdi tanítani a Janus Pannonius Tudományegyetemen is. 2004-ben habilitál land artból, 2005 óta a szobrászati állami vizsga-bizottság elnöke, a szobrász szak felelőse, a szobrászati tanszék vezetője, a művészeti kar dékánja, a vizuális mevelőtanári szak szobrászati osztályának vezetője, a kőszobrászati kurzus felelős oktatója, a doktori iskola kőszobrászat-téma oktatója. A kar vezetésével óriási feladatot vállal: egy gazdasági nehézségekkel küzdő intézményt vesz át. Rendkívül fontosnak tartja, hogy a poszt-socialista országokban a képzőművészeti képzésben megmarad a

hagyományos, figurális stúdiókon és anatómiai ismereteken alapuló oktatás: ezt óriási versenyelőnynek érzi a nyugat-európai képzéssel szemben. (Klasszikus képzésben már ő sem részesült: kénytelen volt autodidakta módon elsajátítani a technikákat és az anatómiát.) Neki köszönhető, hogy Pécsen megalakulhat a doktori iskola zenetagozata, 2011 óta ő a doktori iskola vezetője is. Ő menedzseli – sikerrel – a kar új campusba való költözését is.

2000 óta Pécsen, majd Nagynyáradon él és dolgozik. Az évezred elején ismét megjelenik szobrászatában az absztrakció, az ekkortól készülő kőplasztikái kizárólag a szobrászat alapminőségeire fókuszálnak. Az utóbbi években elsősorban a fény plasztikai játéka izgatják, nem maga a szobrászati tárgy. 2004-ben készíti el *Fénycsapda* sorozatának első tagját, részben a körülmények kényszeréből erényt kovácsolva. Mindig nagy fontosságot tulajdonít plasztikai helyspecifikusságának. Ez esetben azonban Svédországba hívják meg szimpóziumra, ahol viszont a támogató cégek választhatják ki, hogy mely mű hová, melyikük tulajdonába, így milyen környezetbe kerüljön. Mivel nincs adott helyszín, innen jön az ötlete: olyan munkát készíteni, amely a Nap mozgására épül: napkeltétől napnyugtáig, ahogyan a nap végigjárja a szobrot; mindez ráadásul a napéjegylenlőségre komponálva.

Ami ma is a legjobban foglalkoztatja: a helykijelölés a tájban és a fény történései. A sorozat egy későbbi együttesének esetében Foster elmegy a conceptualitás határáig: Beremenden lerakat három nagy tömböt, előzetes kompozíció nélkül. Csak a fény mozgása érdekli – úgy vannak a kövek elhelyezve, hogy előtte ne lássa őket együtt –, a későbbi áthelyezésüknel pedig direkt nincs ott, az alapozó kőművesekre bízva a pozíciót, hogy a fényjáték véletlenszerű legyen. Míg a sorozat korábbi darabjai neutrális geometrikus formák vagy organikus alakzatok megbontásai által jöttek létre, készülő legújabb fénycsapdája az organikus és absztrakt forma kontrasztját aknázza ki.

Foster legtöbb munkája kőből, sőt gránitból készül, aminek az egyik fontos motivációja, hogy az anyaggal való küzdelemnek egy időben nagy fontosságot tulajdonít az alkotói folyamatban. Úgy véli, a nagy keménységű kő fizikai jellege miatt ráadásul spirituálisan is a legegységesebb, legegyszerűbb kifejezések megtalálását ösztönzi. Sajat megfogalmazása szerint a kemény materiális egyértelműség

és a puha fogalmi környezet kettősségét kedveli a kőszobrászatban. A sok évtizedes kőfaragás azonban nyomot hagy az egészségén, eléri a kőszobrászok keresztje, a szilikózis, így mára le kell mondania a kővel való érzéki küzdelemtől – legutóbbi művei már vizes alapú műgyantából készülnek.

A műtárgy elhelyezése a tájban nemcsak mint land art és tájművészet érdeklí, hanem a művészetek és társadalomtudományok közreműködésének lehetőségeiként is a regionális fejlesztésben. Habilitációjában, amelynek címe *Tájművészet és helyspecifikus szobrászat* (LandArt and Site-specific Sculpture) volt, nagy hangsúlyt helyez a városi terek művészeti alkotásokkal történő átalakítására. 2004-től külső szakértőként működik közre a Lappföldi Egyetem *Voluntas Polaris* kutatási projektjében. Ez egy ötéves regionális fejlesztési projekt, amiben képzőművészek és társadalomtudósok dolgoznak együtt.

Foster tanári és dékáni tevékenysége mellett további közéleti feladatokat is vállal. 1986 óta tagja a Magyar Művészeti Alapnak (ennek jogutódja a MAOE), kezdetől a Magyar Szobrász Társaságnak, alapító tagja és első elnöke a Pécs-Baranya Művészei Társaságának (ezt például a fiatal művészek érdekképviselője megteremtésének céljával vállalja), valamint alapító tagja és első alelnöke a Bázis Szobrász Egyesületnek. Tagja a Művészeti Egyetemek Rektori Székének, valamint a Rektori Konferencia művészeti bizottságának. A kari külügyi bizottság elnökeként több egyetemmel hoz létre Erasmus-kapcsolatot. Felelős közéleti szereplőként bátran nyilvánít véleményt, ha a lelkiismerete úgy

diktálja. Amikor Demján Sándor a Miskolci Egyetem diplomaosztó ünnepségén tartott beszédében úgy fogalmaz: jelenleg nem még több művészre van szüksége ennek az országnak, hanem dolgozó, termelő emberekre, ostobaságnak nevezi a mondottakat. Ugyanígy felemeli a szavát a Múcsarnok igazgatói pályázatával kapcsolatban is a nyílt, szakmai pályáztatás mellett.

Foster 1979 óta egyéni kiállító, négy földrészen és ezen belül – hat ország kivételével – mindegyik európai országban állnak köztéri szobrai. Brémától Cordobáig több tucat közgyűjtemény őrzi a plasztikáit. Számptalan nemzetközi és szakmai díj birtokosa, 2012-ben pedig kimagasló színvonalú munkája elismeréseként a Magyar Érdemrend Lovagkereszt kitüntetésben részesül. Nem veszi figyelembe, illetve a megszokottól eltérően értelmezi a mainstream tradíciót, nem érdeklí a sikerkényszer, a hírnév. Nem befolyásolják a művészeti világ mechanizmusai, miközben azért figyelemmel kíséri azokat. A konceptualitás helyett az érzékire helyezi a hangsúlyt, az archetípusban megfogható állandó minőségeket keresi és mutatja meg a plasztikáiban. Kevésbé kedveli a megrendeléseket: a maga érlelte problémák, kérdések megfogalmazása izgatja. Munkái egyszerre gyökereznek a brit és euroatlanti hagyományban, és részei a magyarországi képzőművészeti párbeszédnek. Mindezt felerősíti pedagógusi, oktatásszervező tevékenysége. Ugyanakkor szűkebb környezete Baranya, és ezen belül a Pécshez kötődő művészeti szcéna, ezért nem integrálódott a budapesti művészeti világkapcsolatrendszerébe, mert nem hajtotta soha ilyen irányú vágy. Vidéki, világpolgár, brit és magyar.

Fénycsapda V. (Beremend), 2005.

BENKE LÁSZLÓ

Örökös veszedelemben

*Anyanyelvembe öltözött képzeletemmel
baldog magyarokat szeretnék látni e tájon.
De örökös veszedelemben hogyan bírjam ki,
hogy ne nagyon fájjon
örökölt és elrontott valóságom és látomásom?*

*Gugyorászva macskáimmal hideg kályhám előtt
újra és újra emberi melegségre várok,
állati türelemmel, mint ők,
s lelki szememmel nézegetem
látomásaim, hazám és a nők
veszendő szépségeit.*

*Itthon vagyok, macskám magyarul dorombol,
magyarul fázunk; befűthetnék, de magyarul
maholnap nem lehet már befűteni se.*

*Család, gyerekek és föld helyett
marad a simogatás kegyelme:
hétvégi látogatóm képzelt
és valóságos teste-lelke.
Holnap eljön-e?
Az életem értelmét adná vissza,
ha tőle is gyerekem születne.*

*Élet helyett csak simogatózhatok,
elégedetlenül, macskám szőrös hátán
és borostás arcomon.
Valamilyen kihalt indiángumóra
emlékeztetek e birodalmi tartományban,
Magyarhonban. – De ki merne itt lenézni engem?
Ki vethetné meg létezésemet? –
Kívül esve köreimen
arany fényével sajdul rám két macskaszem.*

*E rabszolgaföldön egyedül
annyira utáltam sok-sok szabályt,
amennyire utálok e rám szabott magányt,
amelybe mégis mélyen beleszoktam.
Senkinek se tennék szemrehányást sorsomért,
se azért, mert nem tudom,
hová lett belőlem a tetterő, akarat, fogadkozás;
irgalom – magamhoz legalább.
Így hát csak kérdezem:
miért hull porrá életem?*

*Amíg vagyok, legyen tél
vagy sivatagosítsa renyhe és bolond szél
a földem, mely nem az enyém,
már a nagybirtokos ördögé,
vihetné a lelkem is, de az nem kell neki,
nem tud vele mihez kezdeni.*

*Magyar nyelvem is ezer darabra
szaggattatja, tépi, tépeti,
a multikultúra tárlóiba gyűjtve
rabolja Európát, országaink,
magyar lelkünk, nyelvünk, jellemünk,
elszívja agyvelőnk, idegrendszerünk,
digitálisan csatlakoztatja
a központi számítógéphez és fordítja
birodalma hasznára ellenünk.*

*A remény apámé s anyámé is
csak egy életre volt,
ők se látták jövőjüket,
se az enyémet, se unokáikét.
E művelni való Édent lebírhatatlan erők
törvényesen adják, veszik, gyilkolják is
nemzetileg és nemzetközileg.
Ahol járok, kelek, vagyok, leszek,
semmiért ragozom a létigét,
fázom már előre is, fájok és gyávulok,
nem tudom, hová legyek.*

*Vérző alkonyatkor gyakran nyugat felől
mintha én jönnék felém több alakban
e több nyelven síró tájból,
hegyeken túlról, síkságok szédületéből,
de lehet, hogy már testvéreimben
jön a veszélyes idegen,
látomásban a valóságom: amputált hazám,
a többször meggyilkolt és feltámadt remény.*

*Újra fúj a szél, huzat van, hordja a havat.
E forgószínpadon Észak kíméletlen hozzánk,
bújnék macskáimhoz, ők meg hozzám,
ki-kicsurran a könnyem, hagyom,
fagyjon meg borostás arcomon.*

Nem jön el már, nem rombol,
nem épít nekem szerelmet a Szerelmesem.
A közöny és kietlenség hómezőin
én is magára hagyom magam,
mint a hóban-fagyban kintrekedteket.
Ők is alig számítanak,
mint bármelyik „célszerű szegény”.

Farkasok már nincsenek – nincs értelme
morgolódni, üvölni se,
ócska korcsok közt alig van élni kedvem,
már nem sokáig bírom tartani magam.
Akár mámorodva, akár józanul
ha mégis felüvöltök néha,
magamra is rálegyinthelek,
és mehetek tovább csendesesen hasadozva
hazafelé, egyre törekenyebben,
míg útközben el nem veszek.
De ki talál akkor helyettem haza?
És lesz-e még hová hazamennie?

Senki se hallott tegnap se,
senki se hegedült szívembe,
angyal se sírt a vállamon,
senki se hallott semmit se,
senki se tudja, élek-e.
Persze hogy hallgatók!

Meg se kérdezem magamtól,
miért nem szeretem jobban
a Megváltót és a megváltottakat,

s miért kell nekünk
jóknak és romlottaknak fenyegetettségünk
elviseléséhez Jóisten is?
Fohászkozásainkból itthon vigaszt nyernek?
Ellenségeink hasznot húznak?
Ilyen időben csupa elégedetlen arcúak
jönnek-mennek a ház előtt
szégyentelen a szenvedéstől,
szótlanul vagy hangosan
önmaguktól se kérdezik:
– Ezek is magyarok? –
– Mint a macskám, akinek enni adok.

Távol vadászó fiaimat is
csak a szeretetükért szerethetném,
ha még hagynák egy kicsit,
de már felnőttek szegények nagyon.
Saját ablakukon néznek messzire
fényesen, hosszan és vakon.

Ide űztek, Ödipuszt, a világ szélire,
itt vakon simogathatom,
akit és amit lehet.
Próbálok megmaradni hallgatagon.
Szólnom sincs kihez.
S hiába tudom vagy nem tudom,
meddig lesz otthonom
ez a Föld, s hogyan lehetne a népem,
macskám, hazám és szeretőm
cselekvőn szeretni,
örökös veszedelemben nem tudhatom.

Asztronauta VIII. (Zwickau, D.), 2002.

SIGMOND ISTVÁN

Mi vagyunk a Törvény

Az állatok nem tudnak mosolyogni, nevetni, sírni. Ha tudnának, kivennék a hatalmat az emberek kezéből, s a föld forgásának az irányát is meg tudnák változtatni, vagy legalább hoznának egy új Törvényt, amely újraálmódja a gondolatot az egysejtűtől Istenig.

Ők, ott, azok nem voltak állatok, embernek születtek mindahányan, de nem mosolyogtak, nem nevettek és nem sírtak soha. Biztosan tudtak volna, de nem volt miért. Valaha a jókedv öltött mosolyt az emberi arcra, a boldogság nevettegetett, és a gyásztól fakadtak sírásra az emberek. Ám ők, ott, azok sosem voltak jókedvűek vagy boldogok, és gyászolni sem gyásztak soha. Csak éltek. Az öregebbek egyike egyfolytában arról a valamikor élt emberről mesélt, aki az egyik reggel kijött a sátorból, és nem a tennivalója után nézett, bizonytalan volt és töprengő, s mintha valami-

lyen sugallat érte volna, hirtelen felnézett az égre, felhők, mondta, felhők, és olyan hosszan nézte, ahogy méltósággal gomolyognak a feje fölött valahol az elérhetetlen messzeségben, mintha sosem látott volna felhőket az égen, és felgyorsult a légzése, és a két karját a magasba emelte, már többen ott álltak körülötte, nem értették, hogy tulajdonképpen mi történt, de hát nem tudták, mit jelent az, hogy történt valami, mert-hogy soha nem történt velük semmi, és akkor azt mondta az az ember, hogy szépek a felhők. Nem értették. De nem kérdezték meg tőle, hogy mi az, hogy szép, olyan nagyon senkit sem érdekelt. Menni kellett a folyóhoz, munka volt. Ahogy most is menni kellett a folyóhoz, most is munka volt. Mindig a reggeli órákban volt a legerősebb a sodrása, ilyenkor kellett behajigálni a partról a feleslegessé vált holmikat, kopott seprűt, eltört edényt, elhasadt tekenőt és a tágra nyílt szemű, hallgatag csecsemőket, akik harmadikként jöttek a vi-

lagra, így a folyónak születtek, nem a sátornak. Senki sem követte a kopott seprűk útját, s ahogy táncot lejtének a vizek taraján, az edények, tekenők rögtön elsüllyedtek, a csecsemők fel-felbukkantak a mélyből, hol a lábukkal, hol a karjukkal mutattak az ég felé, mintha kalimpáltak volna örömben, hogy a sors végre hazavezényelte őket, aztán a folyó keblére ölelte őket véglegesen. Sietni kellett, késő délelőtt nap mint nap megérkezett a szél. Az asszonyok összevarrták belülről a sátor bejáratát, nem öleltek össze, nem kellett vigyázniuk sem önmagukra, sem másra, egyszer csak továbbáll a szél, s folytatni lehet a munkát, senki sem nyüszített, senki sem félt, néha a kíméletlen vihar belekapott a sátor oldalába, hosszú karjait benyújtotta, s nem válogatott, férfi, nő, gyerek, mindegy volt neki, néhányat kitépett közülük a sátor alól, azok meg repültek a végtelen látóhatár felé. Senki sem szólt, senki sem jajgatott, maradt ember még elég. Miután csend lett, meg kellett hallgatniuk azt az öregembert, aki újra és újra elmesélte, hogy annak idején, amikor az az ember kijött a

Asztronauta II., 2002.

sátorból, és azt mondta, hogy a felhő szép, akkor történt valami, hogy tulajdonképpen mi történt, ezt még nem lehet tudni, már csak azért sem, mert velük soha nem történik semmi. Voltak, akik odafigyeltek, mások ettek, szeretkeztek, üritettek, szoptattak, szültek, végeztek a dolgukat. Másnap megint a folyóhoz kellett menni, megkezdték összeszedni a felesleges holmikat, seprűt, edényt, tekenőt és a harmadiknak világra jött csecsemőket, aztán késő délelőtt megint csak jönni fog a szél.

– Egyáltalán mi kik vagyunk? – kérdezte valaki az öregembert, aki úgy mesélt, mint aki már-már érti, hogy az a valamikor élt ember miért tartotta szépek a felhőket, és valójában mit jelent az, hogy szép.

– Azt hiszem, mi vagyunk a Törvény – válaszolt a kérdezett –, és lehet, azért vagyunk, hogy újraálmódjuk a gondolatot az egysejtűtől Istenig.

VITÉZ FERENC

Szindbád olvasása közben**(Hajnalban minden ablakot)**

*Az óvárosok szűk és izzadt
utcáin követ egy szoknya-
fodorny emléket, egy suttogást
a hajszalak tövében, reszkető
csípők illatát, az ellopott ölelést
a templom falánál, a tornyok
szédületét, a lépcsők sóhaját,
kopogását, nyöszörgő fényeket
az ablakrésben, a nehéz járású
ajtók mögül csöndes zokogásokat,
a virágot a lány hajában,
vörös rózsát a fekete hajban,
s a fehér keszkenőn a vért,
az esti harmat vajúdását,
aranykoszorút, bíborsugárból
tündöklő vágyat, halált kacagó,
forrón és puhán elomló
menyasszonycsókot, babonákat,
mélyhegedű hangját a szerelmes
szájú éjszakában, s madárként
hintázva nyíló meggyfaág hegyén,
könnyű szárnyakkal vinne hírt,
hogy hajnalban minden ablakot
megkocogtat a remény.*

(Szindbád mondja)

*Álomtalan éjszakán didergő
nyírfaágként hallgatod az éjféli
harangszót. Az arcodon riadt
kis fények remegnek, s a torkod
összekapja valami tehetetlen
bűntudat. Talán kiszívták vérem
a csillagok, és sarkantyút vágnak
az ég hasába, míg szépen eltemetnek?
Erre gondolsz, ahogy kapkodod
fehér bokád, s a tornác alján a lépcső
fölrepedt fokán akadt az inged.
Meztelen rohansz át a kerten,
kutya sír, a hold ugat, s a harmat
majd lemossa rólad bűneinket.*

(„Meghintázta gömbölyű mellét, mint egy madár”)

*Gömbölyű melle volt,
mint a Hold. Táncolt, és a csípője
ringott. Meggyulladt az ing
alatt a szív. S a bimbók udvarát
becézte fürtös rózsabillog.
Beleszürcsölve az égbe,
s elpihenve álmos ágon, fülledt
gyönyörben... – fölriadt a kék madár,
Szindbád szemébe nézett, s meghalt
a szerelmes ölben.*

(Illatos)

*illatos szerelmet fogtál
vitorládba illatozik a tavasz
szívedben remeg a hold
arcodra csókol illatos
estét hársfasóhajítású
csodálkozással bajszod alá
illatozik szűzleány ajkáról
a göndörkés vágy s a tenger
illatával hasít bele hajód
az égbe illatos szerelemhez
tavaszodni minden kikötőben*

(A világ végéről)

*Hervadt asszonykarokba térni vissza
a világ végéről, csöndes ablakok alatt
üldögélve várni, hogy felismerje benned
álmát, az arcát, a régi vágyat,
tétovázni a lépcsőfordulóban, remegő
lábakkal mégis fölkiésmeni a hálószobáig,
galambkezére csókot lehelni, s elbúcsúzni
az érintéssel, bontatlan hagyni a világ
innenső felén a bonthatatlant.*

VIOLA SZANDRA
Mondjuk hozzád

*Az időtlenségnek is van
ideje,
elmúlik,
ha egyszer
halandóhoz kötött,
mondjuk hozzád,
vagy épp halandóságod okán
lehet időtlen,
ha a halálra gondolunk,
hiszen a halál sem lehet örök,
bármilyen hosszú is,
mert az örökkévalóságnál
pont egy étellel kevesebb.*

Tél-közelítő

*Az ősz kutyaugatással kezdődik,
és azzal ér véget, hogy nem ér véget.
A nyár fölrepül a magasba,
s mi meztelenebbek leszünk a köveknél.*

Végálom

*Kérem, szíveskedjenek elhagyni a járművet és önmagukat!
És akkor hat séta a fickó erdejében!
Legközelebb vissza indulok el először, csak utána oda!
Jó is az örökkévaló halandóság,
boldogok vagyunk, háromdés mosolyt tetoválunk az arcunkra.
Előnyös, hogy nem vagy,
a képben az a szép, hogy óriási, takarja önmagát.
Van itt minden, mi szem-szájnak hányingere!
Mi az, nem tetszenek a nénik, mert nincs lábuk?
Verekszünk az ős Kaján,
ez a világ legnagyobb gyermekéheztetési alapítványa.*

Költők kommunában

Beszélgetés Illyés Gyuláról Juhász Ferencel

– *Mikor ismerkedett meg Illyés Gyulával?*

– Nem tudom pontosan, mikor találkoztam vele személyesen először. Kettőnk között huszonhat év különbség van, ami nagy távolság. Ő elindult Rácegrespusztáról, én elindultam Biáról, a fővárostól húsz kilométerre. Mind a ketten Budapest felé indultunk. Először egy összegyűjtött versgyűjteményét olvastam. Nagyon sokat olvasó gyerek voltam, bejáró diák. Vágyam is volt, s időm is arra, hogy olvassak, mert Biáról vonattal jöttem be az iskolákba, és vonattal kellett hazamenni: polgári iskolába jártam Bicskén, és kereskedelmi iskolába Budapesten. Bicskén rám bízta a tanári könyvtár gondozását és őrzését – a kulcs nálam volt – azzal, hogy én onnan bármit hazavihetek olvasni. Így olvastam el a vonaton a magyar klasszikus irodalmat: Eötvös Józsefet éppúgy, mint Kemény Zsigmondot. Otthon, ha lehetett, olvastam; ha nem lehetett, nem olvastam. Mert egy falusi fiúnak, ha hazaér, akkor a mamája azonnal feladatokat ad: „Fiam, légy szíves, hozz egy vödör vizet!”, „Fiam, légy szíves, hozzál venyigét!”, vagy „Fiam, vágd föl a fát!” – és így tovább. Nem sok időm maradt még a tanulásra sem. Budapestre, a Kossuth Lajos Kereskedelmi Középiskolába szintén vonattal jártam. Az akkori életnek volt egyfajta rendje, ami nem hasonlított a mostani iskolai gyakorlathoz. Akkor nem lehetett az iskolában tartózkodni, tehát a tanítás befejeződött fél kettőkor, s háromnegyed

kettőig el kellett hagyni az iskolát. 1946-ban érettségiztem; a '45-ös év kiesett, mivel akkor háború volt. 1944–45-ben engem is elvittek levontekatonának, csak én megszöktem: így maradtam életben. A '44-es évet úgy pótolta az iskola, hogy a '45-ös évkönyvbe írták be. Rengeteg időm támadt, mert fél kettőkor abbamaradt az iskola, de vonat csak fél ötkor vagy fél hatkor indult haza. Ennek következtében egyrészt a könyvéhségem, másrészt az időgazdagságom, harmadrészt a pénziány arra készítetett, hogy állandóan járjam az antikváriumokat. A Múzeum körúton majdnem minden bolt antikvárium volt. Az időbőség miatt jártam a Széchényi Könyvtárba és a Szabó Ervin Könyvtárba is. Az antikváriumokban beengedtek a raktárba is, mert tudták, hogy nem lopok. A költészet iránti érdeklődés akkor sem volt nagyobb, mint most. Bementem a pizkos, poros, pókhálós raktárakba, amik tele voltak csodálatos könyvekkel. Például emlékszem Radnótinak egy nagyon szép kötetére, a *Járkálj csak, halálraitélt!* címűre: abból húsz példányt láttam egymás mellett. Gyula könyveinek a felét is antikváriumban vettem, a *Három öreget*, az *Iffúságot*. Nagyon olcsón vásároltam könyveket. Megvettem többek között Mikes Kelemtől a *Törökországi leveleket* bőrbbe kötve egy pengőért. Máig is büszke vagyok rá. Aztán vettem egy *Korán-válogatást*, amiben piros ceruzával alá vannak húzva sorok, ötven fillérért.

– *Hogy emlékszik vissza Illyésre?*

– Illyés figyelt a fiatalokra, így rám is. Hasonló közegeből jöttünk: nem éppen az úri társadalomból, hanem napszámos helyről. 1945–46-ban többen is voltunk fiatal költők: Kormos, Nagy László, Pilinszky és én. Nekem az első versem '47-ben, az első könyvem '49-ben jelent meg; Lacinak és Jánosnak egy évvel előbb. A Szemlőhegy utcában, társbérletben laktam: ez a lakás valamikor Friss István használatában volt, aki a Rákosi-korszak egyik pártpolitikusaként ismertek. Valószínűleg szovjet emigrációból került haza, mert a házban több, a Szovjetunióból hazatért ember lakott: például Hevesi Gyula akadémikus és a felesége, Jolán. Frissék kiköltöztek, így lett üres lakás. Úgy kaptam meg a Kommunista Párttól, hogy kitaláltam: csinálunk egy költőkommunát. Ebben részt vett Gyarmati Erzsébet, Kormos István, Nagy László és én. Megírtam a kérvényt, a többiek is aláírták, s beküldtem a pártközpont lakásügyi osztályára, ami akkor a Nádor utcában székelt. Egyszer csak jött az üzenet: „Fáradjon be, Juhász elvtárs, a Nádor utcába!” Be-

mentem, bemutatkoztam, és átadtam egy kulcsot. Kérdeztem: „Ez micsoda, Virág elvtárs?” Azt mondta: „Hát nem látja? Kulcs. Nem lakást kértek?” Így jöttünk fel egy négy szoba-hallos, fürdőszobás, két balkonos lakásba. A házban nem volt pince, nem volt fűtés; illetve volt valami központi fűtés, de nem működött. Társbérleti lakás volt: ott lakott még Nagy Laci, Kormos és a felesége, meg Gyarmati Erzsébet költő, aki aztán elment Franciaországba. Mi az első feleségemmel, Erzsikével két szobát laktuk; a többi helyiség közös volt: fürdőszoba, WC, cselédszoba, és így tovább. Emlékszem, Kormosék laktak a hallban meg a belső szobában, Nagy Laci a cselédszobában. Nálunk volt egy fehér cserépkályha, és rendeltem húsz vagy huszonöt mázsa tűzifát aprítva a Déli pályaudvarnál lévő fatelepen. Ott volt egy kocsis, és megkértem, hozzák fel a fát a Szemlőhegy utcába. Odaállt a fűrészgép mellé, lefűrészelték a fát, ráment a kocsival a mérlegre, s feljöttünk a Szemlőhegy utcába. Mivel nem volt pince, csak balkon, elkezdtem egy kosárral felhordani a fát a balkontra. Egy délután megjelent a ködből Illyés egy viharkabátban, megfogta a kosarat, és azt mondta: „Ez nem neked való...” Felhordta a húsz mázsa fát a balkontra. A feleségem kínálgatta: „Igyon már, Gyula, egy teát, legyen szíves!” „Nem, megyek, sietek” – mondta. De előbb még odament a könyvespolchoz, s megnézte, hogy megvannak-e a könyvei. Miután látta, hogy megvannak, megnyugodva elment.

– *Meddig működött a költőkommuna?*

– Egy évig. Kormos felesége, Klári nem akart társbérletben élni,

és eljöttek; aztán el is váltak. Laci kapott egy bulgáriai ösztöndíjat, és én is rábeszéltem, hogy fogadja el. Több ideig maradt ott, mint ameddig eredetileg tervezte. Mire hazajött, már elviselhetően beszélt bolgárul, s volt egy bolgár menyasszonya is, de aztán nem házasodtak össze.

– *Összejártak Illyésékkel?*

– Illyések egy csomó dologban nagyon titkolóztak – például azt sem tudtuk, hogy gyermekük született. Úgy tudtam meg, hogy egyszer lementem busszal a Margit körútra, és ott állt Gyula egy kislány kezét fogva. Ez a kislány volt Ika, aki vagy nyolc-tíz éves volt akkor. Gyula azt mondta: „Nézd, itt van a kislányom.” Ika fogta Gyula kezét, és várták a buszt. Aztán mivel közel laktunk egymáshoz, kialakult köztünk egy szomszédolási viszony: vagy én mentem át, vagy ő jött Flórával, esetleg egyedül. Én talán többször jártam náluk, mint ők nálunk. Ha jöttek, akkor nagyon aranyosak voltak. Nagyon szerették a gyerekeket, Eszter és Anna lányomat. Emlékszem, Gyula fölemelte Esztert a magasba, és azt mondta: „Flórika, nézd, milyen gyönyörű gyerek!” Sokszor voltam Tihanyban is, a Flóra édesapja által épített házban: néha két-három napig is laktam náluk. Illyés egy időben lenn élt Tihanyban, ott írta a verseit, és Marica mindig lement egy nagy hátizsák élelemmel. Ott volt Szabó Lőrinc is: ott bonyolította a Korzáti Erzsébettel való szerelmét. Egy másik példáját is elmondhatom annak, hogy Illyés figyelt a fiatalokra. 1963-ban írtam egy verset *József Attila sírja* címmel, s meg is jelent az Új Írásban. Rettenetes botrány lett belőle, pedig semmit nem akartam,

csak temetőjáró lévén, mindenütt, ahol járok a világban, először kimegyek a temetőbe. Akkor átmentem Gyulához. Flórika még nem volt otthon, Marica hozott be kávé. Láttam Gyula íróasztalán kiterítve a versemet széthajtva, lesimítva. Nem szóltam egy szót sem, hogy Gyula, mit keres ez itt, hogy került ez ide, mikor tetted oda, miért tetted oda. Csak néztem. Nyilván fájhatott neki. Két zseni: Illyés Gyula és József Attila. Mind a ketten seb voltak egymás szívéen: Illyés mellkasán József Attila volt a seb, József Attila mellkasán meg Illyés. Nagyon jó és hasznos viszony alakult ki négy-öt házaspár között. Körforgásban gyűltünk össze egymásnál: Illyések, Aczél György és a felesége, Illés Endre és a felesége, aztán az özvegyek: Déryné és Németh Ella.

– *Az otthonában rengeteg a könyv...*

– Ezeket kapni szoktam. Negyven évig szerkesztőként dolgoztam, ebből huszonöt évet a Szépirodalmi Könyvkiadónál, majd tizenöt évet az Új Írás főszerkesztőjeként. Nem minden könyv remekmű, ezt tessék tudomásul venni. A kiadóban az volt a szokás, hogy ha megszerkesztettél egy könyvet, abból járt egy tiszteletpéldány, a másik tiszteletpéldányt elhozta a szerző, és azon kívül minden kiadványból járt egy a kiadói szerkesztőknek. Minden kiadványból. Amikor átmentem az Új Írásához, csak két ajtóval kerültem odébb a New York Palota negyedik emeletén. Roppant tanulságos mű Rónay György *Petőfi és Ady között* című könyve, amit 1956 után írt. Ez az az irodalomtörténeti és történelmi korszak, amelyikről nem nagyon

írtak, mert ugye Petőfi halála után általában az öreg Arannyal foglalkoztak. Ebben a könyvben Rónay összefoglalta az egész líratörténetünket, az öreg Aranytól kezdve egészen Adyig. A költészet szempontjából ugyan lényegtelen, de a két forradalom – 1848 és 1956 – leverése utáni korszaknak voltak bizonyos közös szokásai, például a szakállnövesztés. 1957-ben is szakálldivat volt: a fiatalok szakállat viseltek, bevitték őket a rendőrségre, és akkor leborotválták. Ez ugyanúgy volt 1849–50-ben is. Egy másik kedves könyvem a két világháború között megjelent heti képeslap, a Tolnai Világlapja egyik emlékkönyve. Minden évben adtak egy jutalomkönyvet azoknak, akik rendszeresen vásárolták ezt a képes hetilapot. Ezt apám mindig megvette anyámnak, vagy előfizetett rá – ezt már nem tudom megmondani. Annak volt egy magyar irodalomtörténete képekkel, rajzokkal, amit sokat olvastam. Nem jártam gimnáziumba, mert arra nem volt pénzünk. De kereskedelmibe azért beiratkoztam nagy nehezen, bár apám azt akarta, hogy inas legyek.

– *Kapott könyvet Illyéstől is?*

– Igen, többet kaptam dedikálva is, például a *Poharaimat*, a *Fekete-fehéret* és a *Közügyet*. A *Három öregből* egy antikváriumban vett példányom van; azt nem tudni, kinek dedikálta. A *Magyarokat* szeretem legjobban a könyvei közül.

– *Hogy emlékszik Illyés temetésére?*

– Sajnáltam, hogy nem én temethettem el, pedig számítottam rá, gondoltam rá. De a család nyilván másképp gondolta, és nyilván Aczél is másképp gondolta. Aczél kijelölte, hogy Illés Endre temesse,

és hogy legyen a kalap mellett egy rózsaszál. Meghívták Erdélyből Sütő Bandit is. Gyula vörös márvány sírkövét Farkas Ádám, Farkas Ferenc és Györffy Anna fia faragta. Flóra temetésén viszont én mondtam beszédet.

– *Gyakran járt Párizsban. Melyek ott a kedvenc helyei?*

– Amikor először voltam Párizsban, legelőször a Père Lachaise temetőbe mentem el. Eszembe jut egy temetői sétám, ami jól példázza, milyen a francia nacionalizmus. Katival voltam Párizsban, a Magyar Intézetben laktunk. Kati éppen Eszter lányunkat várta. Mondtam neki: „Meg akarom mutatni Apollinaire-t. Meg menjünk el a montparnasse-i temetőbe, ott fekszik Baudelaire, és menjünk el a harmadik nagy temetőbe is, mert ott fekszik a Dumas testvérpár.” Egyedül voltam már korábban a Père Lachaise temetőben, és tudtam, ki hol nyugszik. Proust sírkövénél szebbet nem láttam: akkora fekete márvány, mint ez a fél szoba, vastag, és csak alul van arannyal odáírva, hogy Proust. Mondtam Katinak: „Itt kell lennie valahol Apollinaire-nek...” Arra jött egy férfi esernyővel és megkérdezte: „Maguk franciák?” Mondom: „Nem, magyarok vagyunk.” Akkor azt mondja: „Zdrasztvujtye. Mit keresnek?” Mondom: „Apollinaire sírját.” Erre nevet, és az mondja: „Ezt a lengyel zsidót?” Ez a francia nacionalizmus, mert Apollinaire tényleg len-

gyel volt. Nagyon hiányzik nekem Párizs: olyan volt, mintha otthon lennék, amíg Hantai Simon és Csernus Tibor élt. Simon biai fiú, együtt nőttem föl vele, 1948-ban ment el Magyarországról, és soha többet nem jött haza. Nagyon sokat köszönhetek neki. Simon számos festményét gyűréssel, csomózással csinálta: ez egy különleges technika. Amióta meghalt Hantai és Csernus, nincs kedvem Párizsba menni...

Tüskés Anna

*Juhász Ferenc és Illyés Gyula
(Budapest, 1980, magántulajdon)*

A moralitás esztétikuma

Beszélgetés a hatvanéves Antall Istvánnal Ratkó Józsefről és a *Hangsúly* című hangos folyóiratról

Antall István úgy került az irodalom közelébe, mint Pilátus a krédóba. Földrajz–rajz szakos tanárként végzett Nyíregyházán, majd rádiós újságíró lett ugyanott. Később a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajz szakán szerzett diplomát. Számára a kalandot a képes heti- és havilapok, a Magyar Televízió Híradója, a Magyarok Világszövetségének sajtóügyi jelentették, ahonnan mindig visszatért a rádiózáshoz. Jelenleg a Magyar Rádió szerkesztőriportere, a Gondolat-jel című rádiós kulturális hetilap felelős szerkesztője, műsorvezetője. 1983 és 1987 között a nyíregyházi rádió munkatársaként közösen működtette Ratkó József költővel, Nagy András László színházi rendezővel és Görömbei András irodalomtörténésszel a magyar sajtótörténet egyik különleges periodikumát, a *Hangsúly* című hangos irodalmi és művészeti folyóiratot.

– *Hogyan ismerkedtél meg Ratkó Józseffel?*

– „Első találkozásom” Ratkóval a *Szép versek* című antológia külső, fényképes borítóján történt. Szülővárosomban, Egerben egy nagyon kedves pedagógus házaspártól kaptam ezt az évente megjelenő könyvet először. Fülesdi Laci bácsi és felesége komolyan kívánták venni szellemi fejlődésemet, s ezért megkaptam tőlük ajándékba az egyik *Szép verseket*, valamikor az 1960-as évek közepén. Onnantól kezdve anyám minden évben megvette nekem a sorozat esedékes darabját. Szüleim pedagógusok voltak, apám orosz–történelem szakos, aki remekül beszélt oroszul, eredetiben olvasta a klaszszikusokat, ennek következtében én egy árva szót sem tudok ezen a nyelven. Anyám vonzódott a költészethez, remekül mondott verseket, akár vasalás közben is. Csak történelmet tanított, s csak akkor nem voltam ötös történelemből, ha ő volt a tanárom, mert tudta, hogy képtelen vagyok az évszámokat

megjegyezni. A *Szép versek* borítóján kicsiben a kötetben szereplő költők portréja volt látható, a könyv pedig a költők teljes oldalas fényképeivel kezdődött. Az egyik kötetnél Ratkó József képe épp a gerincre esett. Engem azért fogott meg, mert nagyon hasonlított apámra. Bevallom, a verseket nem nagyon olvastam, csak a költőportrékat nézegettem, s Ratkó markáns arca nagyon belém égett. Viszont már korábbról nagyon erős kötődésem volt József Attilához. Amikor már tudtam olvasni (de még biztosan nem olvastam el egy regényt), teljesen magamtól megtanultam József Attila *Születésnapomra* című költeményét. Harmadikos lehettem, egyedül voltam otthon, betegen, s a rövid soroknak a játékosága annyira tetszett, hogy megtanultam és a ritmusára ugráltam az ágyon. Szertelen gyerek voltam, kamasznak pedig kimondottan izgága, s ebből egyenesen következik, hogy nem Egerbe jártam főiskolára, hanem 1974-ben viharos körülmények között

Nyíregyházára kerültem a Besenyei György Tanárképző Főiskola földrajz–rajz szakára. Azt terveztem, hogy a diplomám megszerzése után festéssel, grafikával fogok foglalkozni és tanítok, de közben mindig lázasan faltam a könyveket a lehető legnagyobb összevisszaságban. Amikor Nyíregyházára kerültem, akkor sem tudatosult bennem, hogy Ratkó a közelben, Nagyállóban él. Viszont a következő években már olyan évfolyamtársaim, barátaim voltak, akik Nagyállóból jöttek, és nagy ambícióval kapcsolódtak a főiskola *Tanítani* című diáklapjához, amit én szerkesztettem akkoriban. Az egyikük egy remek karakter, kitűnő képességű fiú, Pulinka Mihály volt, aki ma körjegyző, és Bodrogeresztúron lakik. Miska, akit tanított Ratkó József felesége a kállói gimnáziumban, állandóan mondogatta nekem, hogy itt van Ratkó, milyen nagy költő, hozzáuk le a verseit a lapban. Annak nem látom értelmét, hogy már megjelent verseit közöljük újra, különben se jár ide a főiskolára – válaszoltam kissé nagyképen. Viszont Miska barátjának, Magyar Józsefnek, aki Ratkó szűkebb tanítványi környezetéhez tartozott, közöltük a verseit

és prózai írásait. Végül nem emlékszem, hogy ki cipelt el a Zöld Elefántba, ami egy új vendéglő volt akkoriban Nyíregyházán az Északi körút és a Vasvári Pál utca kereszteződésénél, igazi hetvenes évekbeli hangulattal. Ratkó ott ült a nagyobbik helyiségben az étterem fehér asztalánál az „udvartartásával”, kissé talán ittasan, s ennek megfelelő nagyvonalúsággal kezelte a világ dolgait. Néhány ember szabályosan elé járult, s elmondták, hogy elvesztették a munkahelyüket, nincs lakásuk, fölbillent az életük. Ratkó ott helyben igazságot és rendet tett, továbbá mindenkinek megígérte, hogy segít. Megmondom őszintén, nekem nagyon nem volt ínyemre ez a szerep, ez a különös fejedelmi magabiztosság. Persze én is sorra kerültem, mondtam néhány dolgot magamról, és hát milyen egy huszonéves, gögös, loboncos ifjú? Kioktattam, hogy aki ilyen jelentős költő, az ne viselkedjen így. Még egy kocsmában sem! S különben is kicsoda ön, hogy így osztogatja az igazságot? Persze nekem fogalmam sem volt arról az élethelyzetről, amiben ő vergődött. A politikai hatalom irodalommal szembeni gyanakvása országosan és kisszerűbben, helyben... A magánélete... Szóval ez volt a megismerkedésünk, ami után igencsak megjegyezhetett magának, s talán a hívei közül is egy-két közös ismerős emlegethetett neki, de ekkor csak ennyi történt, utána már csak a főiskola elvégzése után találkoztunk.

– *Mikor és hogyan kerültél Ratkó Józseffel ismét kapcsolatba?*

– A főiskolai havi lap szerkesztése, a diploma megszerzése, majd emellett a hivatásos közművelődési munka után 1979-ben a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiójához

kerültem, és mámorosan elkezdtem csinálni a másfél-két perces riportcskákat a megye mezőgazdaságáról, a városról, a tanácsi jelentésekről, de óhatatlanul bebecsúszott egy-egy irodalmi, képzőművészeti vagy zenei témájú riport is, mondjuk épp Kodály Zoltán nagykallói gyűjtéseiről. Ezeket Ágoston István vagy a rádió vezetője, Samu András osztotta rám, mert hiszen művészet ez is, mint a rajz, és én ezt meg tudom oldani – mondták. Ezért volt jó iskola a nyíregyházi stúdió, mert az egész újságírást, a rádiózás minden részletét megtanulhatta az ember. Interjú és riportkészítés, vágás, szerkesztés, összeállítás. Amikor már elmélyültebben próbáltam tájékozódni az irodalom dolgaiban, rádiós anyagokat készítettem e tárgyban, az egyik nap megállt a szerkesztőségi szobám ajtajában Jóska, kalapban, nagykabátban, nyitott inggallérral. Azt mondta, hogy itt van Péntek Imre *Édesség anti-reklám* című kötete, amiről neki kritikát kellene írnia az Alföldbe, de ő nem ér rá erre. Úgy gondolja, hogy én ezt meg tudnám írni helyette. Megdöbentem a megtiszteltetéstől, elvállaltam a feladatot, és természetesen soha nem írtam meg. A gátlás azért bennem is működött. Ezt Jóska szó nélkül elfogadta, hiszen ő sem írta meg. Innentől kezdve viszont kialakult egyfajta laza kapcsolat köztünk. Többször kimentem hozzá a nagykallói könyvtárba interjút csinálni, bár Vasas Sanyi, a rádió sofőrje figyelmeztetett, hogy nem lesz könnyű eset. Ez be is bizonyosodott. Csak csendesen mondom, hogy rádiós szempontból a „legrosszabb” riportalany volt Jóska, mert úgy gondolta – persze költőként igaza volt –, hogy

amit ő kimond, azt kőbe kell vésni, annak végérvényesnek kell lennie. Úgy fogalmazott, mintha írna, ezért a normális beszélgetés szintjén nehéz volt vele együttműködni, mert ő mindig lassan, megfontolva, nyomdakész szövegeket mondott a mikrofonba, és állandóan leállította a felvételt. Csak hosszú idő után hitte el, hogy a vágással a spontaneitás kócosága elsimulhat.

– *Ezek mind maradandó, értékes, az írói életművéhez tartozó szövegek.*

– Igen, de nagyon nehéz volt pergő, izgalmas beszélgetéssé megválni az anyagot, bár tudtam, hogy ezek a rádiózás nagy pillanatai. Elkezdtem egy irodalmi emlékhellyel foglalkozó riport-sorozatot, és a sárrétudvari költő, Nagy Imre dolgában felkerestem Jóskát. Ő a *Törvénytelen halottaim* című nagy versében megidézi a költő alakját. Kicsit feszengve, kicsit tartózkodóan, de szépen beszélgettünk, s persze Jóska elmondta, hogy nem volt annyira jelentős költő Nagy Imre, mégis milyen tragikusan alakult a sorsa. Utóbb Móriczról, Krúdyról, Váciról és másokról is készítettem vele beszélgetéseket. Ezek ekkor még teljesen alkalmi találkozások voltak, majd egyre gyakrabban hallhattam, hogyan olvas föl, mert elkezdett vinni magával író-olvasó találkozókra, Tokajba, az írótáborba, Tizzaszalkára, a Váci Napokra, iskolákba, könyvtárakba. A nyíregyházi rádió autóját nehéz volt megszerezni, így ez nekem is nagy segítség volt, mert tudtam riportokat hozni az utakról.

– *Hogyan jött létre az „illékony” folyóirat, a Hangsúly?*

– A Móricz Zsigmond Színháznak 1981-ben önálló társulata

Ratkó József

lett, s a teátrum első igazgatójának Bozóky Istvánt nevezték ki. A színészekkel és a színházi emberekkel sorozatban kellett bemutatkozó beszélgetéseket készíteni. Nagy András László rendezőt és a feleségét, Jancsó Sarolta színésznőt én mutattam be a hallgatónak, s az már akkor kiderült, hogy Laci a rádiózás iránt is érdeklődik, Saci pedig remekül mond verseket, önálló estjei is készülődtek már. Nagy András Lászlónak az első években rendszeresen volt munkája és sikeres, országosan jegyzett rendezései. Nem tudom pontosan megmondani, hogy mikor, de feltehetően 1982-ben vagy '83-ban volt egy megyei értekezlet a kulturális életről a művelődési központban, ahol én mint újságíró vettem részt. Ezen a fórumon könyvtárak és a művelődési házak igazgatói, a tanácsai és a pártvezetés, valamint a *Kelet-Magyarország* című megyei napilap kulturális rovatának újságírói jelentek meg. Ott szót kért Ratkó József, s mindenki meghökkenésére azt mondta, hogy márpe-

dig addig a megyében nem lesz semmi érdemleges, országos figyelemre méltó, amíg nem lesz rendszeres irodalmi folyóirata a régióknak. Ezzel nemcsak az eddigi munkát minősítette, de sok egyéb érdeket sértett, politikai félelmeket keltett a vezetésben. Mindenesre úgy kezelték őt ott, mint egy hivatásos ünneprontót, akire rá lehet legyinteni, de akitől egy kicsit tartani kell, udvariasan ki kell térni előle.

– *Ratkó ezt már a hatvanas évek végétől gyakran fejtegette a megyei*

fórumokon. Mit válaszoltak rá?

– Hivatalosan természetesen semmit. Jóska nagy álma, mániája volt a nyomtatott irodalmi folyóirat, s minden létező helyen el is mondta. Ettől persze kissé tartott a Szabolcs-Szatmári Szemle és a Pedagógiai Műhely alkalmanként mindkét helyen publikáló csapata. Hársfalvi Péter és Tóth László – is két periodika főszerkesztője – is azt sugalmazta, hogy nem lesz ehhez elég szellemi erő. Hársfalvi úgy élte meg, hogy a Hangsúly a Szabolcs-Szatmári Szemle megbuktatására vagy megszerzésére szerveződött. (Ezen azért sem csodálkozom utólag, mert még főiskolások voltunk, amikor megtudtuk, hogy egyik diáktársunkkal figyeltetik Hársfalvit, mi több, a fiókjait is átkutattatták vele.) Mi persze mégsem a Szemle ellenére szerveződtünk, hiszen az létezett, mi meg alig-alig. Ratkót Hársfalvi Péter próbálta visszaédesgetni a lapjához, majd ajánlatot tett, hogy esetleg egy-egy összeállítás a Hangsúlyból kerüljön be a folyó-

iratba. De Jóska ez akkor már nem érdekelt, mert belekóstolt az önálló szerkesztésbe, újra kezdett verseket és alkalmi írásokat írni a Hangsúlyba, hogy a drámát ne is említsem, ráadásul a Szemle alapvetően nem irodalmi irányultságú volt. A megyei pártbizottság persze ennek ellenére megrémült. Dehogyan akartak egy olyan szókimondó embernek, mint Ratkó, folyóiratot adni! Pont akkor, amikor hatalmas feszültségek keletkeztek az irodalompolitikában... Kulin Ferencet leváltották a Mozgó Világ éléről és az egész szerkesztőséget menesztették, Csoóri Sándort szilenciummal sújtották Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéhez írt előszava miatt, s az „önjáróvá váló”, a gyámködést egyre kevésbé tűrő, demokratikusan működő Írószövetség is ismét nagyobb szálka lett a vezetés szemében.

– *1984-ben a Hitel megalapítását sem engedélyezte Csoóriéknek Aczél György, csak 1988-ban, a rendszer „végnapjaiban” kaptak lehetőséget a folyóirat elindítására. Hogyan lehetett akkor hivatalosan folyóiratot alapítani? Pályázatok, kérvényt nyújtottatok be a lapengedélyt kiadó Tájékoztatói Hivatalhoz?*

– Az egész rendszer úgy működött, hogy nem volt hivatalos pályázat, nem is használták a fogalmat sem. Kérvényt nem írhatták; ha esetleg mégis, akkor nem válaszoltak rá. Mindig informális úton, kamarillapolitika keretében beszéltek meg szűk körben az elvtársak, hogy „mi a teendő” – hogy magát Vlagyimir Iljicsét idézzem. Szerintem Jóska is egy nem hivatalos beszélgetés során mondhatták el, hogy szó sem lehet itt új folyóirat alapításáról. Mivel Jóska

elment Pozsgay Imréig, levelet is írt neki, találkozott is vele (Bíró Zoltán közvetítésével kereste), a megyei illetékesek megijedhettek. Csakhogy Pozsgayt közben művelődési miniszterként megbuktatták, s nem látszott még, hogy az új posztján, a Hazafias Népfront elnökeként milyen erős lesz a pozíciója. Pontosan már nem emlékszem, ki kezdeményezte, de valahogy elkezdünk hármásban beszélgetni Nagy András Lászlóval és Ratkó Józseffel egy hangos folyóiratról, aminek az anyagát közönség előtt vennék fel színeszek előadásában, a megszerkesztett számokat pedig a rádióban adnánk le. Nem volt teljesen kész tervünk arról, hogy mit fogunk csinálni. Még az is lehet, hogy előbb csak a rádiós verziót fogadták el, és mi ráérettünk arra, hogy a közönség előtti felvétel már valami más, valami több is lehet. Az egész spontán módon, menet köz-

ben alakult ki, szinte az utolsó pillanatokban, és arra sem gondoltunk, hogy végül ez egy vegyes pódiumműfajú folyóirat lesz. A szépirodalom mellett a kritika, a rádiós jegyzet, a műhelybeszélgetés, a vita, a hangjáték, a népzene, a képzőművészet is helyet kap majd benne. Felsőbb szinten szerintem azt találták ki, hogy adnak nekünk valamit, ami nem olyan kockázatos. Ne legyen nyílt konfrontáció, országos ügy az elutasításunkból. Úgy gondolták: majd megunjuk. Már ekkor fölmérhetetlen volt Samu András szerepe, aki vállalta a kockázatot, felkínálta a vasárnap délelőtti adásidő negyven percét. A megvalósítást, a plakátot, a szervezést, a technikát, a közvetítőkocsit és az utómunkálatokat én intéztem, de a politikai felelősség egészen biztosan az övé volt.

– *Mikor és hogyan kezdtétek el a munkát?*

– A folyóirat tervezgetésekor Jóska bejelentette, hogy neki kész a Szent István királyról szóló történelmi drámája, és hozza a folyóiratba. Megörültünk neki. Közeledett az első, közönség előtti felvétel napja, de a dráma nem volt sehol. Nagy András Laci Skodájával mentünk ki Nagykállóba Jóskaéhoz, aki előhúzott vagy három kocsmai árcédulát, amin néhány sor árválkodott. Laci kedvesen megkérdezte Jóskaétól, hogy miért nem csináltad meg? Hiszen megígérted... Bennem persze fölborult a borjú, nem értem a bőrömbe, elvesztettem a fejem, és elkezdtem mondani neki: „Ez jellemző rád! Ezért nem vesznek téged komolyan sehol, mert nem lehet a szavadra adni...” Jóska csak ült a nagy fotelban, hallgatott egyre komorabban, aztán elküldött minket melegebb égtájakra. Szó szerint kihajított. Persze Laci kimondottan kedves emberként igyekezett

fenntartani a tárgyalás eshetőségét, de nem sok reményünk volt. Hazafelé Laci mondta, hogy nem tudja, mi lesz ebből, mert vele még csak szóba áll ezek után Jóska, de velem? Másnap hajnalban négy óra ötvenkor valaki éktelenül csöngetett a lakásom ajtaján. Ki lehet ez az örült ilyenkor? Kimentem, Jóska állt az ajtóban. Négy óra negyvenkor indult a vonat, amihez vitte Lujza lányát, aki Debrecenbe ment az egyetemre. „Menjünk a konyhába!” – mondta. „Főzz kávé!” „Most?” – kérdeztem. „Igen” – válaszolta. Tehát hajnalban, a Damjanich utca negyedik emeleti házgyári lakásának a konyhájában Ratkónak kávéát főztem alsógatyában, pólóban. Ennek azért volt egy sajátos kelet-európai hangulata, de őt ez egyáltalán nem zavarta. Letelepedett, kivett a minősíthetetlen csíkos műanyag szatyrából néhány ív gépelt papírt, kiterítette őket az asztalra, majd elkezdte hangosan olvasni: „*Segítsd a királyt!* Történelmi dráma három felvonásban. Szereplők. Első jelenet, első szín...” S felolvasott néhány oldalt, ami már teljes egészében színházi szövegnek tűnt, miközben vegytiszta költészet volt. Éreztem, hogy ez most kivételes pillanat az életemben, mert ez a mű a magyar irodalom jelentős alkotása. Mivel a Hangsúly bemutatkozására – úgy emlékszem – még nem sikerült leírnia Jóskának a színmű összefüggőnek tekinthető részleteit, csak a negyedik számtól kezdtük el közölni, négy egymás utáni adásban, hangjáték formájában. Ezt egyre nagyobb elragadtatással olvasta Görömbei András, és vele szinte egyidőben Kolin Péter, a későbbi dramaturg, de teljesen Nagy András Lászlóra lehetett bízni a hangjáték-változatot, a színészvá-

logatást, ami így sem hangzott el a teljes egészében a Hangsúly közönsége előtt. A végleges szöveg akkor már önálló műként a színháznál volt. A Hangsúly első két számának az anyagát 1983. november 14-én vettük fel közönség előtt. A nyíregyházi rádióból Szikora András és Pongó Béla technikus kollégák jóvoltából átcipeltünk egy stúdiómagnót és néhány mikrofont a Megyei és Városi Művelődési Központba, s megbeszéltük, hogy vegyék fel a műsort. Amikor mentem a ház lépcsőjén felfelé, emlékszem, magam se tudtam, hogy mi fog ebből kisülni. Felvesszünk valamit, aztán majd megvágjuk. Mi döbrentünk meg a legjobban, hogy mi lett belőle. November 27-én, vasárnap volt az első rádióadás. A hallgatói visszajelzések kedvezőek voltak. Éreztük azt a mámort, hogy itt valami új, maradandó minőség születik. Az első számban megpróbáltuk megfogalmazni, hogy mit akarunk csinálni az elkövetkezőkben, kiket tartunk szellemi vezetőinknek: Ady Endrét, Móricz Zsigmondot, Krúdy Gyulát, Váci Mihályt... Bemutattuk a fiatal gimnazista költőt, Teski Tibort és Mester Attila *A fal* című drámájából közöltünk részletet.

– *Ki adta a folyóirat címét?*

– Emlékezetem szerint én találtam ki. Mindenképpen azt akartam, hogy a „hang” szó benne legyen, és kétfenekű cím legyen. Ha máshová tesszük a hangsúlyt, a vidékre, a minőségre, a költészetre, a szabadságra, a kritikára... Így lett először Hang-Súly, aztán később, talán Nagy András László javaslatára, már egybeírtuk. Nekem mániám a címadás, mert szerintem egy jó cím elvisz egy írást, egy műsort vagy akár egy folyóiratot is.

– *Hogyan készült a Hangsúly?*

– Megkerestük a szerzőket, hogy küldjenek eredeti kéziratokat. Jóska személyes kérése vagy a nevére való hivatkozás volt a garancia arra, hogy a felkért költők és írók kéziratokkal tisztelnek meg minket. Az érkezett anyagok előkészítése Jóska feladata volt. Elolvasott mindent, s amire bólintott, csak az kerülhetett bele a műsorba. Mi javasolhattunk, de Jóska döntött. Az ő ízlése, esztétikai értékítélete megfellebbezhetetlen volt. A megvalósítás technikai részét én csináltam. Szállítottam a cuccot, hoztam a hangmérnököket, valamint készítettem egy laza forgatókönyvet, amit végül mindig Nagy András László állított színpadra. Volt, amikor este tizenegy óráig ott ültünk, mert Laci igényessége működésbe lépett. Őt nem érdekelt, hogy a közönség ott hal meg, s nem kímélte a színészeket sem, addig vettük fel a szövegeket, amíg a legjobb nem lett az előadásuk. Sok anyagot rögzítettünk, így komoly tartalékaink képződtek, amiket a későbbi, főleg a nyári számokban használtunk fel. Nyáron ugyanis nem készítettünk nyilvános felvételeket, mert akkor a ház takarékon működött, a közönség nyaralt. A munka utolsó fázisa a vágás volt. Gyorsan megbeszéltük az adott számban elhangzó anyagok sorrendjét, ebben általában nem volt vita, mert hasonlóan gondolkodtunk, majd a stúdióban elkészítettem a vágást. Soha nem ellenőrzött se Laci, se Jóska, se Görömbei Bandi, mert megbíztak bennem. Azt gondolták, hogy ez már rádiós szakmai feladat, s nekik nem kell jelen lenni. Csak akkor találkoztak a produkcióval, amikor elhangzott a hónap utolsó vasárnapjának dél-

előttjén a 240 méteres középhullámon. Aztán hétfőn megjelent Jóska a stúdióban, talán azért is, hogy a megalázóan kevés honoráriumot felvegye, és azt mondta, hogy jó volt. Ezt folytatjuk. Ennél több egyikünknek sem kellett.

– *Pedig ő nem volt dicsérgető típusú ember...*

– Hát nem is dicsérgetett, de látszott rajta, hogy tetszik neki. Az meg különösen, hogy volt hozzá kedve. Szinte megfiatalodott ettől a munkától.

– *Az előbb említetted, hogy Ratkót nem vették komolyan – amit persze úgy kell értenünk, hogy a nyolcvanas évek elején többen kételkedtek újabb műveinek megszületésében...*

– Sokat beszélt tervezett műveiről, de keveset valósított meg belőlük; költeményei is igen gyéren jelentek meg. Persze mindenki tudta, hogy kiváló költő, öt kötet után van, s jelentős verseket írt, de az 1975-ös *Törvénytelen halottaim* óta csak a *Gyerekhalmi* című vékonyka kötete jelent meg 1980-ban, az is főleg régi versekkel. Amikor 1984-ben elkészült a dráma, de még senki nem látta, találkoztam Margócsy Jocó bácsival, aki diákkora óta szerette és támogatta Jóskát; sőt már az édesapja, Margócsy Emil is tanította és segítette a kamasz költőt. Mondtam neki, hogy Jóska elkészült a drámájával. Ő csak nézett kételkedve: nem tudta elhinni, csak akkor, amikor már látta nyomtatásban. Persze ehhez tudni kell azt, hogy Jóska a hetvenes évek elejétől rendszeresen nyilatkozott arról, hogy drámát ír István királyról. Akkor ott voltak a választott hazáról, Szabolcs-Szatmárról szóló lírai vallomásai is, amelyek itt-ott megjelentek, elhangzottak, de egé-

szében nem olvashatta ezeket sem senki. A hatalom ettől függetlenül tartott tőle és számolt vele, de a nagykállói könyvtárigazgatói állását nem lehetett megkérdőjelezni. Ilyen szempontból abszolút érintetlen volt, mert úgy gondolták, hogy ott nekik nem árt. Viszont azt nem tudták felmérni, hogy éppen ettől vált egy széles értelmiségi réteg számára élő legendává, Nagykálló pedig egyfajta zarándokhellyé a hetvenes–nyolcvanas években. Szabolcsi cigány népzene gyűjtő japán zenetudóstól kezdve a televíziós forgatócsoportokon át a pályakezdő fiatal költőkig mindenki úgy érezte: a megye nem ismerhető meg a Ratkó Józseffel való személyes találkozás nélkül.

– *Nyolcvanhárom decemberétől a következő év nyaráig Görömbei András, a debreceni egyetem neves irodalomtörténésze is csatlakozott a háromtagú szerkesztősejtekhez...*

– Amíg hárman voltunk, hárman találtuk ki a dolgokat, s mindenki hozta azt, amit a másik kettő jóváhagyott. Ilyen szempontból legalább olyan eredeti forrás volt Nagy András László, aki szellemi értelemben jelen volt a fővárosban is, miközben itt volt Nyíregyházán. Görömbei András Ratkó közvetítésével szállt be a Hangsúlyba. A negyedik számban készített Jóskával lírai beszélgetést *Remény a gyászban* címmel, ami Ratkó József *A kő alól* című kéziratos könyvében is olvasható. Ettől fogva jónéhány számon keresztül mindig volt valamilyen anyaga a folyóiratban. Hosszabb interjút készített Czine Mihállyal, Gál Sándor *Homok* című versét elemezte, Grendel Lajosról írt esszéjét mondta el, Nagy László költői és emberi nagyságáról beszélgetett

Jóskával a mikrofon előtt. A nyugati magyar líra Alföldből kitiltott szövegeit is ő és Aczél Géza közvetítette. Aztán ahogy szaporodtak az egyetemi elfoglaltságai, „hivatalosan” kiszállt, de végül végig velünk maradt, mert mi mentünk át hozzá Debrecenbe. Bandival együtt jött egy irodalomtörténész házaspár: Márkus Béla és felesége, Cs. Nagy Ibolya, jött Aczél Géza, aki akkor az Alföld lírai rovatvezetője volt, de erősen kötődött a megyéhez, hiszen itt született, s velük állandó „játszótársnak” Sziki Károly színművész, Csikos Sándor és Szabó Viola énekmondó. A lehető legtermészetesebben kapcsolódott be a nyíregyházi szellemi mozgásba a debreceni egyetemi, szerkesztőségi, színházi elit, és hoztak mindent, ami értékes lehetett: Kányádi Sándortól, Farkas Árpádon, Papp Tiboron, Bujdosó Alpáron, András Sándoron át Grendel Lajosig.

– *Kikből állt a közönség, és általában mennyien voltak?*

– Kezdetben csak a barátok és az ismerősök érdeklődtek, az irodalom és a közéleti izgalmat kereső fiatalok jelentek meg, ezért a művelődési központ hangversenyterméből, ahol készítettük a közönség előtti első felvételeket, átmertünk a kisebb kamaraterembe. Aztán egyre jobban elkezdett izmosodni a közönségünk. Nem készítettünk pontos kimutatást: szerényen számolva is száz–százhusz néző lehetett jelen a nyilvános felvételeken. Ebben közrejátszott az, hogy népszerű nyíregyházi, debreceni színészek olvasták fel az irodalmi műveket: Csikos Sándor, Jancsó Sarolta, Sziki Károly, Varjú Olga, Bárany Frigyes, Hetey László, Berki Antal, továbbá országosan ismert költöket, írókat, művészeket, szellemi embereket is

meghívtunk a műsorba. Csak néhány nevet sorolok fel, a teljesség igénye nélkül: Buda Ferenc, Kósa Ferenc, Kányádi Sándor, Magyar Lajos, Nagy Gáspár, Czine Mihály, Czakó Gábor, Makovecz Imre, Fekete Gyula és mások. A legemlékezetesebb pillanatok természetesen azok voltak, amikor a folyosón is legalább annyian álltak és hallgatták az est történéseit, mint ahányan benn voltak.

– *Hányan hallgathatták meg a rádión keresztül a hangos folyóiratszámokat?*

– A vasárnap délelőtti műsor az egyik leghallgatottabb időpontja volt a nyíregyházi stúdióknak. A becslések szerint öt-hatszázezeren kísérhették figyelemmel rádióadásainkat, s nem elhanyagolható szempont, hogy a határainkon túl élő honfitársaink is hallgatták a Partiumban, Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában. Egész egyszerűen akkor „üres” volt a rádiós légköri sugárzás tere. A Kossuth, a Petőfi és az akkor még névtelen Bartók Rádió sem volt teljeskörűen fogható a Kárpát-medencében. Nem léteztek a helyi, a kereskedelmi és a civil rádióadók, tehát tapasztalunk kellett, hogy van a műsornak egy fölmérhetetlen, de jól érzékelhető presztízse.

– *A Hangsúly bibliográfiája bizonyítja, hogy igen jól megszervezték a reklámot, mert sok hír és cikk jelent meg rólatok, s nemcsak a helyi lapokban...*

– Minden előadáshoz készítettem plakátot, meghívókat; a Magyar Távirati Irodának és a helyi újságoknak (Kelet-Magyarország, Nyíregyházi Műsorkalauz) is leadtam a közönség előtti felvételek dátumait, a műsorok tervezett tartalmát, a meghívott személyek nevét, majd a rádióadások idejét és

kínálatát. Ez azért is érdekes, mert mindenféle hivatalos engedély nélkül csináltam ezt. A Magyar Hirdető Vállalat, a tanács vagy a rendőrség mit sem tudott a nyomtatványokról. Persze a hivatkozási alap az volt, hogy ez a nyíregyházi rádió egyik műsora. Egyébként ezt a mentalitást a főiskoláról hoztam magammal. Csinálok valamit, de úgy, hogy kikerülöm az összes engedélyeztetési procedúrát, a hivatalos utakat. Ezért örült meg tőlem mindig ott is a KISZ-bizottság. Persze ehhez a főiskolán kellett Margócsy József pedagógiai tapasztalata, elismerése, főigazgatói támogatása. A Hangsúly esetében pedig az, hogy Samu András egyéb műsorkészítői munkáim nyomán megbízott bennem. Tudta, hogy könnyen el tudom veszteni a türelmem, hepciáskodhatok néha, de ami adásba megy, az műsor.

– *A folyóirat pénzügyi háttere hogyan alakult?*

– Kezdetben nem fizettünk honoráriumot a szerzőinknek, még a meghívottak szállása, étkezése is problematikus volt (én főztem nekik és Edina, a leendő feleségem, nálam aludtak meg a rokonaiknál, én hoztam-vittem őket). Körülbelül a negyedik számtól a rádiós közlés után már tudtunk fizetni, persze nem nagy összeget. A vidéki rádiókban nem volt gyakorlat a Hangsúly előtt, hogy szépirodalmi szerzők dolgozzanak nekik, és azért fizessenek is: csak alkalmi publicisztika volt, filmajánló, helytörténet, ilyesmi. Ebbe a honoráriumba aztán utóbb, a saját szerény keretéből a művelődési központ igazgatója, Vida János is beszállt. Ezek is kis összegek voltak, de már nem ért minket az a szégyen, hogy egyetlen vas nélkül dolgoztatjuk a szerzőket a

kicsi rádiós tiszteletdíjig. Ezeket a pénzeket a felvétel előtt kézbe adtuk, hogy utána ne legyen gond. Nagyon nagy segítség volt ez nekünk. Nagy András László is talán így, kétfelől kapott egy szerény összeget. Ratkó pedig egészen bizonyosan, mert azért mi tudtuk, de még a „működtetők” is tudták, hogy jár neki. Nem voltak ezek még így sem komoly pénzek, de az volt az illúziónk, hogy mégsem ingyen csináljuk. Nekem munkaköri kötelességem volt a műsor, tehát én semmilyen formában nem kaptam pluszpénzt. Inkább azért kaptam mozgóbért, mert ugyanúgy megcsináltam a harminc-negyven anyagomat egy hónapban, a heti egy-két szerkesztésemet a Hangsúly mellett, mint előtte.

– *A főnököd hogy fogadta a munkátokat?*

– Az áldott emlékü Samu András, akit akkor én az ellenségemnek és a párt rigorózus megbízottjának gondoltam, egyáltalán nem szólt bele, mit viszünk a közönség elé. Eljött, végigülte, meghallgatta és hazament. Legfeljebb amikor vágtam az anyagot, akkor kérte, hogy a kárpátaljai költőnek, Fodor Gézának a *Varióla* című versét hagyjuk ki, mert fekete himlőhöz hasonlítani Szovjetuniót itt, Nyíregyházán, hatvan kilométerre a határtól, nem igazán bölcs dolog. Én persze hepciáskodtam, de Jóska azt mondta, hogy higgadj le, teljesen igaza van a főnöködnek. Ma már nehezen érthető, hogyan kezdett működni az arra érzékeny emberekben szinte egyidőben az, hogy ki lehet mondani azt, amiről eddig hallgattunk. Samu András igazi plebejus mentalitású demokrata volt, dögei parasztgyerek, aki kertészmérnöki diplomája mellett is tájékozottnak volt mondható

humán ügyekben. Csak kínja volt az egész Hangsúlyból, és becsülettel tartotta a hátát.

– *Tehát működött az öncenzúra. Ratkó néhány kéziratát összevetve a rádióban elhangzott szövegével észrevehető, hogy kényesebb mondatokat kivágta belőle...*

– Ezeket a kényszerű kompromisszumokat vele egyetértve meg kellett kötni, mert különben nem működhattunk volna. Így is jócskán előbbre jártunk a megszólalásokkal, mint az országos nyilvánosság. A hatalom mindenesetre úgy érezte, hogy veszélyesen szabadosak vagyunk. És gondolj bele, hogy mik maradhattak azokon a kivágott szalagokon, amelyek a spontán módon elhangzottakat tartalmazták! Kár, hogy nem őriztem meg, élően mindig szabadabban beszél az ember. Azt a közönség élvezte igazán.

– *Milyen volt a helyzetetek a helyi sajtón belül?*

– Ez sok mindent elárul az egész rendszer működési mechanizmusáról. A megyei lapok közvetlen pártirányítás alatt működtek, ami azt jelentette, hogy a Kelet-Magyarország akkori főszerkesztője a megyei pártbizottság teljes jogú tagja volt. Ő nemcsak innen kapta meg minden hónap elején az ukázt az aktuális ügyekről, arról, hogy mit kell írni róluk, hanem Budapesten a pártközpont agitációs és propagandaosztályán is, ahova havonta egyszer szintén fel kellett járnia fejtágítóra. Ide a főnökömnek is mennie kellett. Viszont a vidéki stúdiók, így a nyíregyházi is, közvetlenül a Magyar Rádió elnökéhez tartoztak.

– *Tehát a megyei pártbizottság nem szólhatott bele a munkátokba.*

– Szólhatott, és ha valami baja volt valakinek, meg is tette: odate-

lefonált hozzánk. De a mi főnökönknek, ha úgy érezte, hogy feleslegesen szorongatják, volt egy esélye: fölhívhatta Hárs Istvánt, aki a Magyar Rádió elnökeként a Központi Bizottságban ült. Ilyen értelemben szabadabb volt a légkör. Samu mintegy „dísztagja” volt a megyei pártbizottságnak, ott kellett ülnie az értekezleteken, nyilván el is beszélgettek vele, és persze lojális volt – de mindenki tudta, hogy a rádióval kapcsolatos döntések Budapesthez, a Magyar Rádió elnökéhez tartoznak. Hárs pedig nagyon nagy bölény volt, a Belügyminisztériumból érkezett a Rádióba, hatalmas kapcsolati tőkével rendelkezett, s nagyon érezte a mindenkori politikai széljárást. Ebből látható a Kelet-Magyarország és a nyíregyházi rádió közötti radikális különbség. Szerintem, ha mi a megyei pártbizottsághoz tartoztunk volna, akkor engem már az első szám után kirúgnak, Jóskának és Lacinak pedig nincs többé partnere a rádióban, így a probléma megoldódik. Amikor átfogó támadás indult ellenünk – persze erről is csak utólag értesültünk, mert Samu András kímélt minket, nem avatott be bennünket – akkor például Kiss Gábor állt ki mellettünk. Ő fölkészült belőlünk, s mindig jókat írt rólunk, illetve – úgy tudom – Margócsy Jócó bácsi is, bár ő kétségtelenül szkeptikusan viszonyult a folyóirathoz. Burget Lajos, Lányi Botond és Speidl Zoltán szintén méltató cikkekben mutatta be tevékenységünket, de voltak a Kelet-Magyarországnál olyan szerzők, akik inkább ironizáltak a buzgalmonkon. Hogy megrendelésre tettek vagy önként, azt nem tudom...

– *Az adások után volt, amikor fejmosást kaptatok?*

– Személy szerint soha. Ami elhangzott, azt szűk pártkörökben kritizálták, s nagyon szúrten jött le hozzám. Csak az ingerültség mértékét éreztem egyre inkább, meg a bizalmatlanság légkörét. Saját kollégáim is kezdtek rám úgy tekinteni, mint aki egy kicsit különálló figura a rádióban. Rajtam kívül senkinek nem volt havonta egy betonbiztos helyen negyvenperces irodalmi műsora. Ha a hónap utolsó vasárnapja van, akkor Antall Pistának Hangsúly. Egyébként is, talán egy kicsit lökötebb és szertelenebb voltam a többiekénél. Úgy néztek rám, hogy persze jó műsorokat csinál, de bolond – ezt szeretetteljesen mondták. Ha berúgtunk, akkor ezek kijöttek, de az ingerültséget csak a finom jelekből tudtad. A Kelet-Magyarország-beli kollégákkal egy pártszervezetben voltunk évekig, amit Samu nagyon utált. Ezért önálló pártszervezetet alapítottunk a nyíregyházi rádióban, és megválasztottuk Ágoston Istvánt párttitkárnak, aki nem éppen a mozgalmi élet hivatalnoki elkötelezettje volt, Isten nyugosztalja! Nagyszerű ember volt, kiváló kolléga: aki ismerte, csak jó szóval tudott rá emlékezni. Pista nagyon lazán kezelte ezeket az ügyeket: a párttaggyűlést öt perc alatt letudtuk. A Hangsúlyt valódi szimpátiával figyelte, Ratkó Jóskát nagyon becsülte, és Jóska is őt. Ebből is látszik, hogy az MSZMP egy olyan gyűjtőpárt volt, amiben szinte minden későbbi politikai irányzat ott szunnyadt.

– *Rendszeresen közöltetek határon túli szerzőktől is verseket...*

– Azt már az első számunkban deklaráltuk, hogy az egységes magyar irodalomról szeretnénk hírt adni. A magyar irodalom ótágú sípjának minden ágát megszólal-

tattuk. Például Ratkó szolt, hogy Kányádi Sándor jön Debrecenbe. Átmentünk Jóskával, s fölvettem Kányádival két verset és egy beszélgetést, amit aztán bejátszottunk az élő műsorban, és reagáltunk is rá. A sepsiszentgyörgyi költő, Magyar Lajos hozta a beteg gyereket Budapestre, orvosi vizsgálatra. Debrecenben Jóska találkozott vele, áthívtuk, beültettük a stúdióba és a közönség elé is. A verseiből szavalt, Jóska pedig készített vele egy hosszabb interjút. Ezek akkor nagyot szoltak, és semmiféle politikai kontroll nem volt előtte. Ne feledjük: ez a két költő Erdélyből jött, s ekkor azonnal felvetődött a határon túli magyarság ügye. Felvidéki költőktől is rendszeresen közöltünk: Tözsér Árpádtól, Gál Sándortól, Soóky Lászlótól, és a kárpátaljaiakat sem hagytuk ki. Sok verset Dinnyés Jóska vagy Szabó Viola megzenésítésével adtuk közre, mindkét előadó gyakran szerepelt a Hangsúly színpadán. Mindemellett a műsorokban előtérbe kerültek a közvetlen társadalmi kérdések: a környezetvédelem, az erkölcs és esztétika, a néprajz, valamint a cenzúra problematikája – s ezek egyre több nézőt vonzottak. Például *Magyar írók pereit* címen írt egy könyvet Bényei József a cenzúráról, s mi elhívtuk erről beszélgetni. Ratkó a szó szoros értelmében összeveszett vele a színpadon. Jóska azt hiányolta, hogy Bényei nem terjesztette ki a kutatását az utóbbi évtizedekre. Persze akkor azt kellett volna megírnia, hogy a szocializmusban cenzúra működik. Hiteles volt a megszólalásunk, lehetett érezni a műsorok spontaneitását. Nekünk a Hangsúly a szabadság mámorító érzését adta. Varázslatos volt a

maga kócoságával, esetlegességével. Azt képzelhettük, hogy olyan dolgot csinálunk, ami kilóg a hivatalos kulturális politika kereteiből – de erre csak évek múltán jöttünk rá. Persze lehet, hogy Jóska már ezt előre tudta, mert ő volt a legtudatosabb, az előre gondolkodó közöttünk; bár hangsúlyozom, soha sem ellenzékiként vagy robbantgató partizánként viselkedett. Ő egy jó periodikát akart szerkeszteni. Bebizonyítani azt, hogy van annyi szellemi erő az itt élő vagy innen elszármazó alkotókban, hogy egy ilyen irodalmi–kulturális folyóirat színvonalasan és folyamatosan működhessen.

– *Szóval beindult a Hangsúly, és hamarosan kiderült, hogy ez nem rövid fellángolás, hanem hónapról hónapra képesek vagytok elkészíteni a színvonalas számokat.*

– Híre ment a *Hangsúly*nak, amire – komolyan mondom – nem számítottunk. A meghívott író- és költővendégeink a fővárosban vagy másutt szoltak róla, s voltak olyanok is, akik a rádión keresztül nem hallhattak belőle semmit, de eljutott hozzájuk a híre. A cím is találó lehetett, amit könnyen megjegyeztek. Nagy Gáspár például mindig így köszönetet nekem leveleiben, hogy „Hangsúlyos üdvözléssel”.

– *A Magyar Rádió központi adóira hogy sikerült bekerülnötök?*

– A Magyar Rádió körzeti és nemzetiségi adások főszerkesztőségének vezetője, Pásztor László (aki üldözöttként túlélte a vészkorokat, vidéki borbélyeségből lett jogvégzett ember, volt ÁVH-s tiszt, s végül egy kerületi pártbizottságból tették a rádióhoz, utóbb a rádiósok nevében én mondtam a sirjánál a búcsúbeszédet), valamint a rádió

KISZ-titkára, Kovács Péter hangmérnök erősen pártolta a vidéki stúdiókat, amelyeket rendszeresen meg is látogattak. Valamikor 1984-ben eljöttek Nyíregyházára, abban a tudatban, hogy lesz egy jó napjuk: isznak a pártbizottságon egy konyakot, ebédelnek egy jót, megkapják a Tarpán általunk nekik vásárolt pálincát, amit mindig kifizettek(!), és tájékozódnak az itteni helyzetről. Egyébként az mindig esemény volt nálunk, ha Pestről akárcsak egy karbantartó is eljött. Pásztorék elmentek Samuval a pártbizottságra, majd a szokásosnál rövidebb idő múlva visszajöttek. A főnököm berendelt a szobájába, ahol Pásztor elvtárs azt kérdezte, hogy mi a csudát csinálók én ebben a rádióban, mert Ekler elvtárs, a megyei pártbizottság ideológiai titkára nem kínálta meg őket még egy kávéval sem, és egy órán keresztül azt fújta, hogy ilyen ellenzéki, mint te, nincs még egy a környéken. „Hát mit csinálsz te itt, édes Pityukám?” „Hát semmit. Ratkó Jóskával és Nagy András Lacival csinálunk egy irodalmi műsort” – válaszoltam megdöbbenve. „Hány darab készült el ebből?” Mondjuk Samuval, hogy vagy nyolc. „Minden mai műsor felvétele leáll ebben a pillanatban, majd adjatok élőben este, és minden gépen kezdjétek el lemásolni nekünk ezt a nyolcszor negyven percet” – mondta Pásztor. Átmásoltuk, s ők elvitték Pestre. Aztán nagy csönd. A Magyar Rádióban Pásztor László összehívott egy szakmai bizottságot, hogy mondjon véleményt a műsorfolyamról. Akkor még a rádióban rendszeresen működött kritikai, de egyébként közvetlen politikai szándékkal is úgynevezett „lehallgatás”. Magyarán meghallgatták a kész műsorokat. A rádió-

hoz akkoriban került a Központi Bizottságból Agárdi Péter, és ő volt ennek a rögtönzött bizottságnak az elnöke, s ő azt mondta a Hangsúlyra, hogy ez „szenzációs” műsor. Színvonalas, problémaérzékeny; dicséretes, hogy vidéken ennyire észreveszik, hogy mik a bajok az országban; s azért, hogy a költők rosszkedvűek, nem a költők a hibásak. Agárdi írt egy szinte felhőtlen méltatást a Hangsúlyról. Ekkora különbség volt a dolgok fővárosi és a helyi megítélése között. Ennek az lett a vége, hogy 1985-ben a sajtónapon – a vidéki rádiósok közül elsőként – nívódíjat kaptam a Hangsúlyért. Persze fogalmam sem volt, hogy miért rendelnek oda. Samu András behívatott, és megkérdezte: nem nyiratkoznék-e meg? Mondtam, hogy nem. „Akkor legalább mossa meg a haját és öltözzön fel rendesen; megy Pestre.” „Minek?” „Majd megtudja.” A portán találkoztam Czine Mihállyal, aki bemutatott Benkő Gyula színművészeket, s hátba vágott, hogy „na, mi van, te is kitüntetés kapsz?” Ekkor nyugodtam meg. Czine akkor már Görömbei Bandi és Ratkó Jóska hívására szerepelt nálunk, így maguk közé ültettek. Nemrég, Pásztor László temetésén mondta el nekem Hárs István, hogy őt még akkor reggel is felhívta Ekler elvtárs, és kifejtette az ellenvéleményét. De Hárs megkérdezte tőle, hogy „kicsoda maga, hogy egy szakmai zsűri ítéletét kétségbe vonja?”

– *A Hangsúly már 1984 decemberében bemutatkozhatott a Kossuth adó Irodalmi figyelő című műsorában, és utána is többször szerepeltetek a központi adókon.*

– A budapesti válogatás, bemutatás nagyon jól jött nekünk, mert védelmet jelentett a helyi támadá-

sokkal szemben, és visszaigazolta a munkánkat. Ebben Varga Lajos Mártonnak vitathatatlan szerepe volt, bár amikor meghívtuk a Hangsúly egyik estjére az irodalmi közállapotokról beszélni, akkor az igazságosztó szerepében tündökölt. Iszonyatosan hosszan beszélt, így teljesen átszerkesztette az anyagot, és kioktató hangon felrótta nekünk, hogy kissé „népies” irányultságú a Hangsúly. Elégé megdöbbenünk, de a lényeg mégiscsak az, hogy hírt adott rólunk egy nagyon hallgatott műsoridőben.

– *Nyolcvanötben Nagy András László színpadra állította a Segítsd a királyt! a nyíregyházi színházban. Hogyan hatott a Hangsúlyra a dráma országos sikere?*

– Nagyon sokat erősített rajta. Akkor a színházi siker szinte fontosabb volt Jóskának és Lacinak, mint a Hangsúly, ami teljesen érthető. Hiszen láttuk, hogy Debrecen és Miskolc is átzarándokol színházat nézni Nyíregyházára; hogy Budapestről az országos politika szereplői és szellemi nagyságok jelennek meg az előadásokon. Szerintem arra Jóska se számított, hogy ekkora sikere lesz a drámának és az előadásnak. Felemelő, nagy pillanat volt mindannyiunk életében.

– *Milyen emlékeket őrizöl Ratkó Józsefről?*

– Jóska varázslatos személyiség volt, erősen hatott a környezetére, így rám is, és nekem nagyon meghatározó, a sorsomat, szakmai szemléletemet alakító volt a vele együtt töltött idő. Ő annyira egyenrangú társként kezelte, hogy még a mentalitásbeli különbségek sem okoztak problémát. Jelentősen formálta a világlátásomat és az irodalomhoz való viszonyomat, ami az újságírói munkámban is tükröződött. Az ő emberi átalakulása volt a

legérdekesebb számomra. Csoda volt látni, ahogy a kisfia halála után feltámadt a romjaiból. Hogy megírta a *Segítsd a királyt!* című drámáját, s a költői életműve és legendája mellé egy országos színházi siker is társult. Hogy felrohan a lépcsőn előttem a nyíregyházi rádióban, hogy szerelmes lesz, és loboncos dolgai támadnak. Mindez nagyon sokat jelentett neki, de nekem is. A Hangsúly hatodik számába megírtam a *Hajók a palackban* című cikkemet a képzőművészeti kritika hiányáról és ennek következményeiről. Ez olyan barokkos szöveg lett, hogy Jóska, ha nem is pirossal, de szépen kijavívtatta a mondataimat. Például három mondatot csinált egyből, vagy rendberakta burjánzó jelzőimet. Szívesen mutattam meg neki az írásaimat, és általában elfogadtam a javításait később is. Hatott rám az ő szókimondó, lényeglátó, drámai tömörségre törekvő szövegkezelése, de attól még talán felismerhető az a színesség is, ahogy a rádiós műfaj miatt én igyekeztem, igyekszem írni. Amikor az alkalmazott grafikáimból összekaptam Glück György könyvtáros, népművelő barátom biztatására egy kiállítást, akkor sem bántott, hogy igen kritikusán mutatta be a dolgaimat. Sőt, én kértem rá, én vettem rá, hogy beszéljen keményen, nehogy megalázzon valami egyrészt-másrészt udvariaskodással, hiszen a barátom. Tisztában voltam azzal, hogy a rádiós munka, az újságírás már messzire sodort az elmélyült műtermi munkától, amivel egykor elnyertem a főiskolások országos képzőművészeti pályázatán az első díjat, valamikor hetvennyolcban. Ezek alkalmi munkácskák voltak, plakátok, meghívók, oklevelek, műsorfüzetek.

– *A képzőművészetről is beszélgettek?*

– Persze, hiszen körülöttünk éltek olyan alkotók, festők, grafikusok, akik helyi szinten mutatták meg magukat, tehetségüket, vagy éppen képet adtak maguktól Jóskának. Nyilvánvaló, hogy Ratkónak jó ízlése volt, de a képzőművészet megítélésében befolyásolták a személyes kapcsolatok is. Ott nem tudott és talán nem is akart olyan szigorú lenni, mint irodalmi ügyekben. Így néhány helyi művész megítélésében nem értettünk egyet, de Lakatos Jóskát, aki akkor már visszament Sárvárra, mindketten becsültük. Pál Gyula életművét sokra tartottuk. Ezeken nem veszünk soha össze, még csak élesen sem vitatkoztunk, mert a nagy dolgokat, az igazán egyedülálló életműveket azonos módon ítéltük meg. Hogy Csontváry Kosztka Tivadar zseni és Kondor Béla életműve meghatározó, azon nem volt vita. Azon sem, hogy a modernitásukat a Kondor életművének megtagadásával megfogalmazók tévúton járnak. De a barátságunkban, a beszélgetéseinkben ez soha nem vált központi témává. Hamarabb szóba kerülhetett a képzőművészet szellemtörténeti vonatkozása, mint maga a mesterség.

– *Ratkó ahhoz az úgynevezett népi-nemzeti ellenzéki csoportosuláshoz tartozott, amelyből a nyolcvanas évek végén a Magyar Demokrata Fórum megalakult Lakiteleken. Ennek a szellemi körnek Lezsák Sándor szervezésében korábban is voltak ott rendezvényei...*

– Jóskának országos baráti köre volt. Állandóan, szinte nyugtalanul utazott. Így nem volt meglepő, hogy barátai 1985 októberében Budapesten szervezték meg a szabolcs-szatmári fiatal művészek

hetét a Fiatal Művészek Klubjában, s a Hangsúly is bemutatkozott ott Sánta Ferenc fia jóvoltából. Jóska autóján mentünk Pestre. Az Andrassy úti villa alagsorában (ma a Kogart Galéria kávézója) fölfokozott hangulat várt minket, fölszabadultak voltunk, nagyon sok jó ismerős és sok vadidegen ember is meglapogatta a hátunkat. Úgy éreztük, hogy sokkal szabadabb a környezet, mint Nyíregyházán. Itt nem készült rádiófelvétel, s nem kellett friss anyagot felvenni a műsorunkhoz. Összefoglalást adtunk addigi tevékenységünkről, s arról, hogy miként alakította az irodalom és a közélet állapota olyanná a Hangsúlyt, amilyenné lett. Kiállítást is rendeztem a Hangsúly dokumentumaiból, plakátjaiból, szórólappjaiból. A helyszínről élő rádiós közvetítést adott az Ötödik sebesség című rádióműsor, ami a Petőfi adón hangzott el, a riporter Indri Gyula volt. A következő nap Jóska azt mondta, hogy nem Nyíregyházára megyünk, hanem Lakitelekre. „Miért?” – kérdeztem. „Mert Lezsák Sanyi szervezett egy kiállítást és irodalmi rendezvényt.” Az Antológia-est „véletlenül” 1985. október 22-ére esett, az 1956-os forradalom évfordulójának előestéjére. Bevallom, annyira nem gondoltam bele a dátumba, hogy nekem először le sem esett, miért erre a napra szervezte meg Lezsák Sándor. De ez azt jelenti egyébként, hogy az ország nagy része szintén nem jött volna rá a dátum üzenetére.

– *Az „elhallgatás kultúrája”... Ratkó persze tudta.*

– Igen, de ő sem mondta. Nekem ott, a helyszínen esett le a tantusz, de nehogy azt hidd, hogy közvetlenül kimondva, hanem utalásokból, összekacsintásokból. Nyíltan sze-

rintem senki se mondta ki, talán csak Lezsák Sándor előtte, baráti körben. A helyi művelődési központ aulájában hatalmas grafikai kiállítás nyílt a kortársaktól, csupa versillusztráció, és aztán elhangzottak a versek is.

– *Kik szerepeltek az irodalmi rendezvényen?*

– Aczél Géza, Ágh István, Baka István, Buda Ferenc, Csóori Sándor, Kovács István, Nagy Gáspár, Serfőző Simon, Szervác József, Szécsi Margit, Tornai József, Tóth Erzsébet, Utassy József, Veress Miklós és Zalán Tibor. Hangfelvételről még elhangzott Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse, ami akkor még be volt tiltva. Görömbei András és Ratkó ott előttem beszélte meg, hogy Jóska melyik versét mondja el. „A Táncra gondoltam” – mondta Jóska. „Teljesen egyetérték, nagyon jó választás” – vélekedett András. Na, mondom, ezt nekem fel kell vennem. De nem volt nálam magnó. Megláttam, hogy ott van a Magyar Rádió közvetítőkocsija, amit Varga Lajos Márton hozott le. Bementem a kocsiba a technikusokhoz, akikkel a Hangsúlyt is mindig együtt vettük fel. „Fiúk, van üres szalagotok?” „Van.” „Gyerekek, egy üveg konyakot kaptok, ha nekem is forog a szalag.” „Megegyeztünk” – mondták. Elszaladtam a kocsmába, nem volt üveges konyak, csak kimért! Egy üres üveget kértem, azt töltötték meg kommersz konyakkal, felesenként. Kifizettem, s így ma is itt van a felvétel a szobámban. Amit hivatalosan felvettek a kollégák, azt a rendőrség azonnal elkobozta, ahogy visszamentek Budapestre. Ám addig még meg kellett történnie a csodának. Egyenként jöttek a költők, majd Jóska is felment a

színpadra, és dörgő taps fogadta. Háromszáz ember volt a lakiteleki művelődési házban. Annyit mondott, hogy csak várják ki a végét. Aztán elkezdte: „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz”. Leírhatatlan sikere volt. Nem is ez a helyes kifejezés, mert aki hallotta, az inkább a közös megrendülést élte át.

– *Ezt az estét „rendszerellenes lázadásnak” minősítette a hatalom, Lezsák Sándort kirúgták az állásából, Kovács Júlia újságíró pedig, aki hírt adott a rendezvényről, a Népszavában munkahelyi retorzió érte.*

– Mi meg a Hangsúlyban leadtunk egy részt a felvett anyagból, csak nem mondtuk el, hol készült a felvétel. Emlékezetem szerint egy másik alkalommal szintén Lakitelekre vitt az utunk, Lezsák Sándorékhoz. Átmentünk Kecskeméten, s mondtam Jósának, hogy „menjél már lassabban, nem látod ezt a sok rendőrautót? Bemérnek.” Mire Jóska: „Ezek nem azért vannak itt...” Csak később esett le, hogy Lezsák Sándor vendégeinek „fogadására” voltak kirendelve. A kertben ragyogott a nap, a szép vályogházban, amit Sándor maga épített, a könyvtárat, a szépen rendezett tiszta egyszerűséget bámultam. A tornác előtt állt egy asztal, azon a Duna Kör felhívása, melyben a bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozás volt megfogalmazva. Bába Iván gondozta az ívet. Pontosabban egy levél volt, amelyet Losonczy Pálnak, az elnöki tanács elnökének címeztek, hogy az erőmű ügyében tarthassunk népszavazást. Ugyanis a kádári alkotmányban benne volt a népszavazás lehetősége, de nem volt hozzá végrehajtási utasítás.

Soha nem volt rá szükség. „Aláírod?” – kérdeztem Jóskát. „Igen” – mondta. „Akkor én is, mert négy évig a földrajz tanszéken azt tanultam, hogy a Dunára erőművet építeni örültség.” Éjjel jöttünk haza; reggel a rádióban már ott várt két „kolléga”. Samu András szokása szerint állva olvasta a napilapokat a földszinten, hátra sem nézett, csak odabökte: „No, menjen fel a szobájába, aztán nézze meg, mit csinált már megint.” Azt hittem, égve hagytam a villanyt, vagy valami marhaságot kinn felejtettem az asztalomon... De hozzátette: „Várják.” Két volt főiskolás társam volt az, akik a rendőrségénél helyezkedtek el, és a III/III-as ügyosztálynak dolgoztak. Először le sem esett, hogy mit akarnak. Aztán elkezdtek faggatni arról, amit jobban tudtak, mint én, aki ott voltam Lakitelken. „Mit írtál alá?” „Hát amit ti is aláírtatok volna!” „Mi most nem számítunk, de te...” Ekkortól számolom a szorosabb rendőri felügyeletet, amit így „kiérdemeltem”. Ekkortól kellett minden szerdán délelőtt tízkor jelentkeznem, no, nem a rendőrségen, hanem a Szabolcs Szálló nappal zárva levő éjszakai bárjában „egy kis beszélgetésre”. (Most olvasom a világhálón, hogy a szálloda akkori igazgatóhelyettese volt az egyik tartótiszt Nyíregyházán.) Elmentem a Korona elé, a szálloda földszintjén az ajtó előtt megálltam tétován, majd a függöny mögül kinyúlt egy kéz, s kinyitotta az ajtót. Soha nem tudtam meg, kié: csak a karját láttam, takarítónő vagy portás lehetett: ezek meg hátul ültek a teremben a legutolsó asztalnál, ahol kissé el volt húzva a függöny. Tudom, hogy teátrálisnak tűnik a helyzet, de így volt. Ahogy a felszólítást a heti raportra főnöki

utasításként megkaptam, azonnal beszéltem Ratkó Józseffel. Ő a szerkesztőségi szobámból(!) felhívta a jelenlétemben Csoóri Sándort, és tanácsot kért tőle: „Mit kell ilyenkor csinálni?” Gondolom, hogy Csoóri Sándor mindenfajta tiltás és zaklatás után, sok mindent átélve, azt hihette, hogy nem vagyunk észnél. Ilyen ügyben így telefonálni! Azt mondta, hogy „el kell menni, mert úgysem hagynak békén, és csak annyit kell mindig mondani, amit ők is tudnak”. Hiszen érzékelhetően mindent tudtak a lakiteleki találkozóról is. Én tehát nem jelentettem, hanem kihallgattak. Nem önkéntes találkozó volt, hanem a munkahelyemen keresztül érkezett szóbeli idézés: mintegy ellenőrizni akartak engem és a kapcsolataimat; nem volt mérlegelési lehetőségem. Aki elem tette a papírt, hogy írjam alá a dunai erőművel kapcsolatos tiltakozást, az Bába Iván volt, akit korábban úgy távolítottak el budapesti rádiós munkahelyéről, hogy egy provokációba ugratták be. Engem minden beszélgetéssel azzal vegzáltak, hogy kivel találkoztam, miről beszélünk, de mindig csak a szellemi élet képviselői érdekelték őket, senki más. Mivel én legtöbbször interjú ürügyén találkoztam bárkivel is, hát elmeséltem a találkozásaimat, a felvett beszélgetéseket, amiket aztán aznap vagy másnap a rádióban is meghallgathattak. Megjegyzem, hogy ekkor le sem esett nekem, hogy rendőri felügyelet alá kerültem. Végül annyira megbízhatatlan lettem (elfelejtettem elmenni, szegény főnökömet piszkálták, ő meg letolt), hogy elkezdtek ezek a dolgok ritkulni. A rólam szóló információkat innentől nyilvánvalóan más módszerekkel kezdték

gyűjteni. Váratlanul telefont telepítettek a lakásomra, miközben a postától volt egy határozatom, hogy nincs az épületben vonal, és nem is lesz. Ma már tudom, hogy kiterjedt ismeretségi körömben is körültagogatták az embereket. Érzékelhetően rajtam tartották a szemüket. Ez nem is volt nehéz, mert én eléggé a nyilvánosság előtt éltem az életemet. Egy idő után a Hangsúlyon is ott ültek az első sorban a megbízottjaik, ismertük őket. A rádióba, a Kelet-Magyarország szerkesztőségébe vagy a színházba is be-bejártak. Lélektanilag nem volt kellemes dolog. De nem akarok ebből partizánromantikát csinálni, ám ha az idegeim egy kissé gyengébbek és nem bírom a nyomást, akkor lehetett volna ebből tragédia is.

– *Az Antológia-estről készült egyik III/III-as jelentés értékelésében a Hangsúlyt kifejezetten „ellenzéki hangvételné” jellemezte elemzője, és úgy gondolta, hogy ez a hangvétel az est után „erősödni fog”. Az intézkedés „rovatba” pedig azt írta, hogy folytatni kell Ratkó további ellenőrzését „a külön nyilvántartás szabályai szerint”, és a műsorról kapcsolatos terveiről tájékoztatni kell a Szabolcs-Szatmár megyei ideológiai titkárt.*

– Ahogy az engem körülvevő hangulatot éreztem a rádióban, akkor azt kell mondanom, hogy tényleg tájékoztatták a megyei ideológiai titkárt. Mi egyébként nem fogtuk fel, hogy a helyi politikai vezetés már az első adásnál ideges lett. Néhány szám után pedig fölismertük, hogy a kimondhatóság határai nem ott vannak, ahol sejtettük: ezek a határok átléphetők, a megszólalás terei tágíthatók. De ez minden esetben elsősorban az

elhangzott művek felől volt értelmezhető és megvalósítható. Az fel sem merült bennem, de talán Jóskában sem, Nagy Laciban sem, hogy ilyen szorgos rendőrségi figyelem követ minket, vagy hogy mi „ellenzéki” tevékenységet folytatnánk – mint ahogy a rendszer megváltozása és megváltoztatása se került szóba soha beszélgetéseink során. Azon viszont derültünk, hogy ha figyelnek minket, legalább nem rémhíreket, hanem a valóban elhangzottakat követhetik nyomon az elvtársak. Mi úgy éreztük, hogy teljesen nyílt kártyákkal játszunk, normális társadalomkritikát gyakoroltunk a Hangsúly adásaival. Például nyolcvannégy decemberében, Váci Mihály hatvanadik születésnapján majdnem ugyanazokat a személyeket szólaltattuk meg, akik a hivatalos ünnepeken is szerepeltek – csak nekünk mást mondtak. Nem áhítatos ünnepi műsört készítettünk, hanem a társadalmi problémákat, bajokat kimondót. Minden, ami Jóska kezén keresztülment, más hangsúlyt kapott, azért, mert más volt a válogatás szempontja.

– *Ratkó Józsefnek volt még egy sorozata a rádióban Negyven év – negyven vers címmel.*

– A Hangsúly édesgyermekének tekinthetjük ezt a minieszé-sorozatot, amelynek sugárzása 1985. május 14-étől 1986. december 14-ig tartott. „Hazánk felszabadulásának” negyvenedik évfordulójára, általam kitalált műsor volt, hogy Jóskának tudjak fizetni hetente valami kis aprópénzt a flekkecskéiért. Az akkor éppen elmúlt negyven év magyar történelmét mutatta be a kortárs magyar irodalom, illetve a kortárs klasszikusok legjobb verseiből válogatva, nem feledkezve meg a határontúliakról

sem. A művek elé a kort, a költőt, a verset bemutató minieszét írt, s maga olvasta fel. Minden alkalommal egy bevezető és egy vers hangzott el színészek tolmácsolásában. *A Ha a részek* című költeményét viszont Jóska mondta el. Hogy gyorsabban „pörögjön” a negyven év, szombaton és vasárnap is elhangzott egy-egy vers. Samu András feltétele az volt, hogy ha egy is kimarad, akkor nincs tovább, tehát Jóska kényszerítve volt arra, hogy az egész sorozatot folyamatosan írja. Így aztán ahogy közeledett a hétvége, én elkezdtem hajszolni őt. Volt, hogy Tiszadobon szorítottam be az autójába, és ott írta, olvasta föl a passzusát, horgászat közben.

– *Nem hallgatható el, hogy a helyi írócsoporttal, amelyet Katona Béla irodalomtörténész, főiskolai tanár vezetett, nem volt felhőtlen a viszonyotok...*

– Ratkó József kényes költői ízlése nem bírta ezt a csapatot teljes egészében befogadni, mert az nagyon felkavarta, ha saját költői gesztusai köszöntek vissza írásaikból. Ezért kissé negligálta őket. De voltak, akik nálunk is megfordultak és oda is tartoztak, például Mester Attila, Jánosi Zoltán, Magyar József. Magam beszélő viszonyban voltam Katona Béla bácsival, aki sokáig ismétlődő riportalanyom volt. Gyönyörűen beszélt Krúdyról vagy Czóbel Minkáról, ám a helyi irodalmi élet alkotóit vállalva Béla bácsi minden írott szöveget magához ölelt; azt is, amit nem kellett volna, holott szerintünk a művek nem ütötték meg a kívánatos esztétikai mércét. Mi irodalomelméletileg is el kívántunk határolódni ettől, ezért Görömbei ajánlására meghívtuk Mészáros Sándort Deb-

recenből, aki akkor még András hűséges tanítványa volt, és felkértük Béla bácsit egy értelmiségi vitára Sanyival az irodalmi esztétikum mibenlétéről. Az egy percen belül kiderült, hogy a két ember nem ugyanazt a nyelvet beszéli. Béla bácsi nem értette – persze én sem teljesen – Mészáros posztmodern felé tájékozódó, akkor még szokatlan irodalomelméleti nyelvét és üzeneteit. De ebből nem lett sértődés, mert utána együtt boroztunk. Jóska is tartotta a kapcsolatot Katona Bélával, meg én is. Megjelentették a köteteiket, mi meg nem reagáltunk rá. Ugyanígy fontosnak tartottuk a Béla bácsi által szerkesztett Krúdy-breviáriumot, de azt meg teljesen korrektúra nélkül adták ki, ami szinte vállalhatatlanná tette a dolgot...

– *A kezdeti sikeres évfolyamok után nem próbáltatok meg újra lobbizni azért, hogy legyen nyomtatott a folyóirat?*

– A siker nem a nyomtatott folyóirat megvalósulása felé vitt minket: inkább a hatalom riadalma nőtt meg tőle. Hiába bizonyítottuk mi, hogy van itt éppen elég tehetőség; a helyi korifeusokat az zavarta a legjobban, hogy túl tudtunk lépni a provincializmuson. De hogy vállalják a kockázatot, hogy a nyakukba vegyenek egy számukra kiszámíthatatlan és minimum megbízhatatlan társaságot! Ez illúzió lett volna. Még abból is nagy haddelhadd lett, hogy Baja Ferenc mint városi tanácselnök-helyettes egy sajtónapon adott nekünk Jóskával fejenként tízezer forint jutalmat. A szőnyeg szélére állították érte. Ráadásul nem tudtuk, hogy a háttérben egy-egy pártbizottsági ülésen milyen vitákat robbantottunk ki, pusztán a létezésünkkel. Ott hiába állt mellénk

vagy volt velünk méltányos Margócsy Jócó bácsi vagy Kiss Gábor, segítve Samu András tisztességes vállalását: annyit tudtak elérni, hogy nem tiltották be a dolgot – de a helyzetünk egy szemernyit sem javult, az esélyeink nem nőttek. A Hangsúly rendszeres szervezése, szerkesztése, az esemény és a felvett anyag gondozása egyébként olyan terhet jelentett számunkra, hogy amellet nem volt, nem lehetett energiánk, hogy a nulláról egy szerkesztőséget építsünk, kiadói jogokat rendező adminisztrációt, egy intézményt megalapozzunk. Tehát ahhoz nagyon komoly kulturális küldetés tudat, közigazgatási és költségvetési akarat, erős politikai szándék kellett volna, hogy a nyomtatott folyóirat elinduljon. Ilyen nem volt – végig inkább rettegtek vagy legalábbis tartottak tőlünk, mint segítettek volna.

– *Végül is hány számot sikerült „kiadnotok”?*

– 1983. november 14. és 1986. december 21. között tizenhat közönség előtti felvételt készítettünk el, valamint hat különkiadást. 1983. november 27-én volt az első és 1987. április 26-án az utolsó adásunk. Összesen negyvenháromszor hangzott fel a Hangsúly szíználja.

– *Miért lett vége a sorozatnak?*

– Szétszóródtunk. Én például Budapestre kerültem a Magyar Ifjúsághoz. Visszajárhattam volna, de a főnököm szelíden azt kérdezte: „Ugye, ennek akkor most már vége?” Nagy András László is Debrecenben volt már, s végül Ratkó is Debrecenben kötött ki; bár ugyanúgy a nagykállói könyvtár igazgatója volt, aki naponta átjárt dolgozni Kállóba. Az utolsó nyíregyházi éjszakámon a költöz-

ködés előtt már írtam az első cikemet a Magyar Ifjúságnak. Elromlott az írógépem, és Samu írógépén fejeztem be, tőle kértem kölcsön. Így ő volt az utolsó, akitől elköszöntem, amikor visszavittem a gépet. Egyébként érzékelnem lehetett a megkönnyebbülést, amikor eltűntünk a városból. De maradt a legenda, amely mindig a legváratlanabb helyekről támad fel egy-egy elejtett mondatból, gesztusból.

– *Ratkóval milyen volt a kapcsolatokat a Hangsúly után?*

– Sajnos, nyolcvanhét után keveset találkoztunk, mert belekerültem a szokásos mókuserékbe. Hiányzott is Jóska megbízható, pontos értékítélete. A Magyar Ifjúságnál meg kellett győződnöm a kollégáimat, a főnökeimet, hogy tudok újságot írni. Ez hamar sikerült; utána rám kaptak, s rengeteg vidéki riportot készítettem. Még 1988. január 24-én a szegedi rádióstúdió meghívására újból összeállt a „szerkesztőségünk”, hogy Tülpárt címmel rádiófelvételt készítsünk a Hangsúly hagyományai szerint. Az új szegedi stúdió irodalmi és művészeti műsoraihoz keresett mintát, amikor meghívott bennünket. Annus József, Baka István és Zalán Tibor volt a vendégünk. A jugoszláviai magyar irodalmat ottani színészek szólaltatták meg. A Békés banda a Békés megyei magyar és román népzene megszólaltatásában jeleskedett. Ez egyébként nem volt előzmény nélküli dolog, mert 1986-ban Szolnokon is csináltunk egy Hangsúly-estet Váczi Szabó Márta kolléganőm meghívására, amit ő is felhasználott, meg mi is. Aztán a tizedik évfordulótól, 1993-tól, jóval Ratkó József halála után már Ágoston István támogatásával csináltunk közönség előtti felvétele-

ket, egészen Nagy Miklós stúdióvezetői kinevezéséig. Televíziós produkciót is készítettünk, de ezeket még nem rendszereztem. Ma már a nyíregyházi rádió sem működik...

– *Nyolcvanhétben Ratkó Kő alól című kéziratot könyvének te készített a borítóját.*

– Amikor Jóska említette, hogy lenne egy kéziratot kötet, nagyszerű ötletnek tartottam, mert szép, olvasható és karakteres volt a kézírása. Biztos voltam a könyv sikerében. Megkért, hogy készítsek hozzá borítót. Tudtam, hogy ez csak tónusba fordított vonalas dolog lehet, nagyon visszafogottan, a kéziratot betűkkel azonos grafikai hangsúllyal. Nem bíztam abban, hogy a nyomdatechnika képes a pozitív–negatív forgatásra, így megcsináltam az eredeti látványt, tehát tussal (csőtollal) befestettem az egész oldalt, hogy negatívban látszódjon a rajz. Jóska azonnal elfogadta, így ment a dolog a maga útján, én meg büszke voltam rá, hogy részese lehettem a könyvének.

– *Találkoztatok a halála előtti hónapokban?*

– Már csak azért is, mert akkor indítottuk el a Nyírvidék című lapot Nyíregyházán, ami persze hamvába holt kísérlet volt, mert se mi, se a város nem tudta, hogyan kell piaci körülmények között lapot kiadni. (Ekkor már megszűnt a Magyar Ifjúság, és én ismét a Magyar Rádióban dolgoztam, az irodalmi osztályon.) A Nyírvidék munkájába, amit Pestről irányítottam

Várad József segítségével, ahogy lehetett, Ratkót is bevontam; bár akkor már elég rossz állapotban volt, de nem gondoltuk, hogy hamarosan elmegy közülünk. Nyolcvankilenc nyarán bekerült néhány napra a nyíregyházi kórházba, s meglátogattuk. Utolsó írása, a *Nyíregyháza* című kisprózája az első számunkban jelent meg szeptember 2-án. Épp Egerben voltam anyámnál, amikor megtudtam, hogy meghalt. Borzasztóan letaglózott a hír. Beültem a kocsiba, és mentem Nyíregyházára, Nagykállóba. A temetésen arra gondoltam, hogy majd riporterként működöm, hisz nekem ez a dolgom, ám a református templomban a szószerk alatt szorongva teljesen összeomlottam. Ott és akkor fogtam fel, hogy mit veszítettem, és a zokogástól nem tudtam semmit rögzíteni. Nem is baj. Nem ez volt a baj.

– *Miben látod a Hangsúly jelentőségét, több mint két és fél évtized távlatából?*

– A rendszerváltást előkészítő szellemi mozgások egyik lényeges műhelyének tartom, s ez a szerepe olyan szervezen nőtt ki abból az irodalmi-közéleti magatartásból, amit Ratkó József képviselt, hogy először észre sem vettük, mivé lett a kezünk között. Illetve csak az országos, majd határon túlról, az emigrációból is érkező közfigyelem ébresztett rá minket arra, hogy ez több, mint hármunk, négyünk, tucatnyi barátunk játéka, megszólalása, gondolja, öröme. Érezkelhető volt, hogy a meghívott szellemi

emberek hogyan vitték hírét a Hangsúlynak, s ez hogyan nőtt túl az irodalmi jelenségen, hogyan lett fontosabb önmagánál. A feldolgozása azért is fontos, mert ennek a korszaknak a folyamatai innen lesznek majd érthetőek. Ezért talán az esztétikai, politikai megítélésen túl az eszmetörténeti, morális oldalát, a közösségi hatását is érdemes lenne elemezni.

– *A Ratkó-örökség egyik legaktívabb ápolója vagy. Segítettél a Ratkó-szavalóversenyek szervezésében, működtetésében, a Hangsúly alapítványod adja ki a rangos Ratkó-díjat, rádióműsorokat készítettél róla, és cédét adtál ki archív hangfelvételeiből...*

– Fontosnak tartom, hogy felhívjam a figyelmet a munkásságra. Az esztétikum és a morális vállalás, a történelmi felelősségtudat Ratkó József életműben teljes azonosítást mutat. Ahogy telik az idő, mindinkább meggyőződésemé válik, hogy a moralitásnak is van esztétikuma. Magasra emelhet egy életművet önmagában a szemlélet is, amely létrehozza. Jóska vidékisége pedig a közösségi eszménynek egy keményen kritikus, tehát nagyon igényes szerepvállalása. A posztmodernre hivatkozó erkölcsi és esztétikai viszonylagossággal szemben ez a költői életmű valóban reményt ad arra, hogy egy hiteles irodalmi teljesítmény hiteles társadalmi programmal is bír, s ettől nem lesz szépség-eszménye sem kevesebb – sőt...

Babosi László

Az élet feladat, nem örömnep

Beszélgetés Kondor Katalinnal a létezés tükörcserepeiről

– Hosszú hónapok óta olvashatjuk már írásaidat egy olyan lapban, amelyet megjelenése pillanatától félreszorítottak. Vödrös Attila szerkeszti ezt a ma már csak havonta megjelenő kis újságot, a *Herczeg Ferenc*től örökölt névvel: *Új Idők* a címe. A magyar nemzeti értelmiség szokás szerint „ingyért” ír a lapba, amely rendkívül korrekt. A te sorozatod mostanában a Tükörcserepek. Azt mondtad róla, hogy a tükörcserepek sosem ragaszthatók úgy össze, hogy ne legyen látható a törés, tehát a tükör nem mutat teljes és reális képet. Irodalmi közhely, hogy minden egész eltörött, de az az érzésem, hogy egész történelmünk során azon igyekszünk, hogy megpróbáljuk összeragasztani – nagyon helyesen – történelmi szakadásainkat, töréseinket. Már csak azért is, mert ott, ahol népeket kettévágnak, hamarabb össze tudnak nőni a részek, mint azon a helyen, ahol ötfelé szabdalják az egészet. Márai szerint ez Krisztus öt sebe. Te honnan vetted, honnan örökölted az erőt, az igazságérzetet, amellyel az általad fellelt cserepeket élvezetes írásművé rakod-ragasztod össze?

– Az erőt meg az igazságérzetet valószínűleg születésünkkel hozzuk magunkkal, és szerepet játszik benne természetesen a neveletés is. Én ilyen vagyok. A Skorpió jegyében születtem – tudom, te is –, és ennek a típusnak nagy az igazságérzete. Lényegében az életem majd’ összes konfliktusát a túlfellett igazságérzetemnek köszönhetem. Örülök, hogy az *Új Idők*-nek mindent megírhatok. Én ugyan már a kezdet kezdetén fel-

hatalmaztam Vödrös Attilát, hogy semmit ne tegyen bele a lapba, ami nem tetszik neki, sőt, szóljon, ha valamit ki akar hagyatni velem egy-egy cikkből, de ilyesmi sosem fordult elő. Emlékszem a rendszerváltás utáni, Vödrös felügyelte lapokra, s őt remek, mi több, tehetős és manapság szokatlanul tisztességes embernek tartom. Amióta minden fizető állásomból kidobtak, örömmel írok a lapjába rendszeresen. Jelenleg a nyilvánosság előtt megjelenni ez az egyetlen lehetőség számomra, leszámítva azokat a meghívásokat, amelyek kis klubokba szólnak, ahová vagy vendégnek, vagy riporternek hívnak meg. Én bizony soha nem gondoltam, hogy egyszer még rendszeresen írok újságcikkeket, mert amíg az ember rádiós – kivált, ha annyit dolgozik, amennyit én dolgoztam –, nincs ideje írni, meg aztán az élőbeszéd egészen más műfaj, jóllehet sok rádiós munkatárs remekül ír is. Így bevallom, nagyon boldoggá tett, amikor először felhívtál, mondván: tetszik, amiket írok. Engem ugyanis nem túl sok önbizalommal áldott meg a sors, rádiósként éppúgy aggódtam, mint újságcikk-szerzőként: vajon megfelelek-e az elvárásoknak. Ami az *Új Idők*-béli cikkeimre illeti, rájöttem arra, milyen jó, hogy most egy kicsit civil lehetek, már ami a témaválasztást illeti. Nem kell immár megfelelnem semmilyen elvárásnak, ami a témát illeti, hanem a tömeg egy tagjaként járok-kelek, olvasok, beszélgetek, s ami felkelti a figyelmemet, arról írok. Nincs

főszerkesztő, aki azt mondaná, ez nem illik a lap profiljába, ez meg jelenleg gazdasági érdekeink ellen való – szóval itt úgy dolgozhatom, ahogy nekem tetszik. És naponta veszem észre, mily igaz is a mondas, miszerint cseppben a tenger, mert a témaválasztásaim azt mutatják: amit megírok a *Tükörcserepek*-ben, az mind olyan, ami az országot bénítja. A tehetetlenség, a politikai sandaság, a beképzeltség, a nemtörődömség; az, hogy sokan füttyölnek arra, amit az emberek gondolnak; hogy nem jönnek rá, a dolgokat jobban „ki kellene beszélni”, meg kellene vitatni, főképp olyan emberekkel, akik a bizalmat megelőlegezték a politikai erők bármelyikének. Csak úgy suttogva teszem hozzá: a rádióban is az volt az erősségem, hogy sosem éltem elefántcsonttoronyban, hanem rengeteget jöttem-mentem, és mindig témabőségben „szenvedtem”.

– Az az igazságérzet, amely ezeket a tükörcserepeket előhívta, nekem azt a gondolatot sugallta, hogy még a pocsolya is tükrözi az eget, amikor megszűnik a zápor. Magyarán, a tükör által is lehet homályosan látni, és a széttört cserepeken át is lehet éles a látásunk. Azt írod, hogy nem akarsz belemenni bizonyos magánéleti kérdésekbe – bár ami a te esetedet illeti, az például, hogy megrágalmaztak, nagyon is közélet volt. Nem aka-

rom a botrányt kirobbantó újságot megnevezni, mely engem rendkívüli módon felháborított, de azt a fajta erkölcstelenséget és gátlástalanságot, amit a nép szava jegyében elkövettek és elkövetnek sokszor, tisztességes ember nem díjazza. Ám itt arról van szó, hogy meg tudjuk-e védeni embereinket, meg tudjuk-e védeni azokat, akiknek megvan a belső erkölcsi erejük, s akikkel meglehetősen sok kálváriát végigjártak. Mi a véleményed arról a furcsa magányhelyzetről, amit még akkor is érezned kell, ha közben-közben megveregetik a vállad, s azt mondják: ez jó volt? Csakhogy a harcban egyedül maradsz...

– Részéről ez olyan kérdés, melyre még nálam is több tapasztalattal tudnál válaszolni. Természetesen – ami az „ügynökögyemet” illeti – tökéletesen egyedül maradtam a csatában, leszámítva az ügyvédi irodát, akik védtek, valamint olyan külső segítőt, akiknek a hivatalosságokhoz semmi közük sem volt. Egyébként meg talán az is sorsszerű, hogy majdnem minden harcomban – legyen az magánéleti vagy közéleti – egyedül maradtam, azaz egyedül kellett ezeket megvívnom. De én ezért sosem panaszkodnék, nem is szoktam: elteszem emléknem. Olyan szövevényesek ezek az ügyek, hogy a megírásukhoz egy magamfajta mazsolának, aki krimit sem olvas soha, valódi írói tehetség kellene, nem újságírói. Aztán meg a lényeg mégiscsak leírható egyszerű szavakkal is. Elvállaltam, mert megkértek rá, hogy elindulok a rádióelnöki pályázaton. Elnyertem. Na, ezt nem kellett volna, mert manapság, a mi kis pocsolyás világunkban a magamfajtanak, aki nem álbalol-

dali és nem álliberális, ilyesmit nem szabad csinálnunk, mert megjárjuk. Vannak felkent emberek, akiknek ez jár, éppúgy, mint a kultúra bizonyos területeinek birtoklása vagy a diplomáciai posztok; s vannak, akiknek nem. Nekem nem. Meg is lakoltam érte. Ám ez ellen sem berzenkedem különösképpen, mert ahogy betettem a lábamat a Magyar Rádióba, attól kezdve folyamatosan éreztem: bitorlom bizonyos jó szülőkkal rendelkező emberek helyét, akikről ugyan rendre kiderült, hogy nem tudnak megmaradni – többnyire szakmai alkalmatlanság vagy „felfelé bukás” miatt – a rádióban, de azért rendre megpróbálták kitúrni. Szerencsém volt, vagy védőangyalom, mert mindig akadt egy-egy népi káder főnök vagy egy jóbarát kolléga, aki segített, kiállt mellettem. Erről is sokat tudnék mesélni. Szóval, amikor mindezen tapasztalatok ellenére mégis mertem elnök lenni, akkor jött az igazi hadjárat. Persze egyetlen percig sem bántam meg, hogy elvállaltam ezt a szerepet, mert rengeteg tapasztalatot szereztem a honi kultúrharcról, és a fegyverek nélkül vívott, huszonkét éve még mindig tartó polgárháborúról, amiről sokan nem mernek beszélni. Én merek. S ha nem jött volna be az ügynökrágalom, akkor lett volna más. Mint ahogy próbálkoztak azzal, hogy homoszexuális, bocsánat, leszibikus vagyok, valami szennylap irkált ilyeneket, s mikor bepereltem őket, felszámolták magukat. Ez egy ilyen ország. Megszünteted a vállalkozásodat, s akkor már nem is vagy felelős. Ez csak egy példa – volt itt mindenféle erőtlen próbálkozás, mint ahogy ezt ma is látjuk sok emberrel szemben.

– Nagy lejáratási kampányok vannak, az tény; az ellened intézett is az volt. Kinézik a célszemélyt és hitelteleníteni akarják a közvélemény előtt, magyarán így akarják erkölcsileg megölni. Két dolgot látok én. Az egyik az, hogy nagyon kevés az olyan ember Magyarországon, aki olyasmit csinál, amihez ért is. Tudniillik politikusokat ki lehet nevezni az intézmények élére, de ők nem tudják a szakmát. Te tudtál riportot készíteni, vágni, ismerked a munkatársakat, tudtad, mit lehet tőlük elvárni, tehát szakmailag ezt mindenki – még tán azok is, akik nem szeretnek – elismerte. Ez minálunk nem kis dolog...

– Vagy éppen ez volt a baj velem.

– Még az is lehet. A másik megjegyzésem, hogy azóta szakmailag ki vagy szorítva erről a terepről. Márpedig nem állunk olyan jól, hogy valakit, aki ennyi tapasztalattal rendelkezik, érdemes lenne nélkülöznünk, magyarán, hogy egy ilyen embert egyszerűen ki lehessen rakni. Ez mindenkinek rossz. És a rádió utáni televíziós munkádról is ugyanazt gondolom. Nekem, és még sokaknak igencsak hiányoznak azok a riportok, amelyekben az ország különböző helyein és posztjain dolgozó nagyszerű magyar embereket mutattál be. Őket hallgatva-nézve a magyarság azt érezhette: nem alábbvaló. Neked, ennyi meghurcoltatás után, hogy maradt meg a hited, és hogyan viseled el azt, hogy a magyar értelmiség egy része annyira vacak, sőt hazaáruló, hogy a kezem rendre ökölbe szorul?

– No, menjünk sorjában. A hit szerintem ajándék, s az én hitemet nem befolyásolják a földhözragadt napi események. Mármint az istenhitemet. Egyszer csak jött egy olyan időszak az életemben – ez elég régen volt már –, amikor azt

éreztem: szükségem van az Igére. Az Ige hallásból van, s az Igében én sosem csalódtam. Az emberekbe vetett hit más. Amikor az ügynökkárváriát át kellett élnem, hiába nyertem meg a pereket, hiába nem tudtak bizonyítani semmit, tudomásul kellett vennem, hogy a sár rám fröccsent, és azt bizony ebben a hazug világban lemosni nemigen lehet. Egyébként természetesen ez volt a cél. Mind a mai napig ez a céljuk a műbalhének. Arra meg már ki sem térek, hogy egyes emberek, akikről kétséget kizárólag bebizonyosodott, hogy ügynöki tevékenységet folytattak és igaztalanul ártottak másoknak, vígan élnek világukat: az ő ügyükből nem lett semmi, még műbalhé sem. S milyen érdekes – gondolkozzunk csak el ezen –, vajon miért nem indultak a „leügynöközések” során perek tucatjai? Mert nem indultak! Nem azért vajon, mert azok a valakik pontosan tudták, hogy talált, súlylyedt? De visszatérve az én ügyemre: természetesen nagy csalódásokkal járt, ugyanakkor rengeteg szeretetet és lelki segítséget is kaptam. Egy tartótiszt például – kizárólag csak nekem – megmondta: sosem fog kiderülni, de igenis a hátam mögött, és még sokak háta mögött, tudtunk és beleegyezésünk nélkül besoroztak ebbe a szervezetbe, mert kellett a létszám. Még jelentéseket is írtak helyettük. Most én ezzel mit kezdjek? Számomra érthetetlen és idegen ez a világ, s nem is az én dolgom rendet rakni e téren – pedig kellene. A szervezet profizmusára jellemző, hogy kikiáltottak német kémelhárítónak, miközben egy árva kukkot nem tudok németül. Márpedig ha ez megtörténhetett, mert megtörtént, nagy baj lehet ott, ahol ilyes-

mi előfordulhat. Persze miután sehhol sem volt rend az országban, miért éppen ezeknél a szolgálatoknál lett volna? Ami a szakmaiságról alkotott véleményedet illeti, magamról engedelmessel nem nyilatkoznék: nem az én tisztem megítélni, mit hogyan csináltam. Azt viszont látom, hogy sok nagy-szerű elképzelés azért fut mostanság is zátonyra, mert nem a megfelelő emberek ülnek a posztokon. Hogy az én mellőzésemnek mi a magyarázata, azt velem senki sem közölte. Mindenesetre az nem magyarázat, hogy kitélt a szolgálati időm, mert – ahogy már sokszor utaltam rá – kortársaim mind a mai napig ott vannak a sajtóban, holott ők is rég elérték a nyugdíjkorhátárt. Tehát e tekintetben is vannak egyesek és kettesek. Kettős a mérce. Ami pedig a magyar értelmiség egy jelentős részét illeti, én a szakmányban hazát árulókat nem tartom értelmiségnek. Ha a magyar történelmet végignézzük, azaz sokat olvasunk róla, nem túl szép a kép. Az utóbbi években vált egyik kedvenc könyvemmé Bánffy Miklós erdélyi trilógiája, amit százszor el kellene olvasni mindenkinek, oly sok politikai tanulással szolgál a magyar értelmiség XIX. és XX. századi viselkedéséről. Tehát nem újkeletű az értelmiség romboló viselkedése. Nehéz ezzel szembenézni. Nagyon jól látszik, hogy az elmúlt évszázadokban bizony sok bomlasztó elem beépült a magyar értelmiség soraiba, akiknek egészen mások a céljaik, mint egy tisztességes nemzeti értelmiséginek: magyarán valamifajta internacionalizmus, globalizmus nevében megvetni mindent, ami nemzeti, s megvetve azt a sokszínűséget, amelyet az Isten teremtett, mert célja volt

vele. A hazaárulókkal megbarátkozni nem lehet. Sajnálom, hogy hatékonyan sem a politika, sem pedig az értelmiség nem tud mit kezdeni ezekkel az emberekkel. Mert ma én azt látom, hogy a hazánkat az árulja, aki éppen akarja. Hogy más országokban van-e ilyen jelenség vagy nincs, az engem nem érdekel: nekem a legfontosabb dolgom megőrizni azt a tartást, amit jónak gondolok, ami az állva maradáshoz kell. Gondolom, itt a konc a lényeg: azon marakodnak. Valószínűleg nagyon nehéz több évtizedes uralmi helyzet után elengedni a zsákmányt, valamint rettenetes lehet azzal a tudattal élni, hogy végighazudták az egész életüket a létező kommunizmus-szocializmus idején, majd egy pillanat alatt át kellett állniuk egy másfajta ideológiára, s 1990 óta meg kellene magyarázniuk sok mindent. Például azt, hogy miért lopták szét az országot valamilyen más ideológia nevében; miért követtek el emberiség elleni bűnöket; milyen erkölcsi alapon vannak még mindig a hatalomban; és így tovább, a kérdések hosszan sorolhatók. No, ezekkel a magyarázatokkal adósok mindmáig, s mert egy ember mégiscsak úgy van megalkotva, hogy valahol a lelke mélyén érzi, amikor gazemberségeket követ el, hát a lelkiismeretükkel is hadban állnak. Ez pedig agresszivitást és új meg új hazugságokat, magyarázkodásokat hív elő belőlük. Amúgy meg kénytelen vagyok a rendszerváltás utáni politikai erők mindegyikét hibáztatni, ideértve a politológusokat is, mert huszonkét esztendő arra se volt elegendő nekik, hogy tisztázzák, meghatározzák életünk politológiai fogalmait. Azt például, hogy mit jelent a jobboldal, s mit a

baloldal. Mert ma szerintem teljesen hibásan használjuk ezeket a fogalmakat. Pontosabban ezeket a fogalmakat is. Gondolom, ez is szándékos: hadd legyen minél nagyobb zavar és homály a fejekben. Tehát összefoglalva: az értelmiség magatartása rendkívül nagy csalódás minden gondolkodó ember számára, mert egy értelmiségi sohasem válhat elvtelen csatlóssá, s nem lehet gyáva. Egy látzólag távoli példa jut eszembe. Mostanság azon is megy a műbalhé, hogy az iskolákban erkölcsstant vagy hittant kell tanulni. Választhatóan. Nos, sokan, köztük értelmiségiek is – már bocsánat – osztják az észet, háborognak: micsoda terror, mondják, meg a világnézeti semlegességet emlegetik. Ez egy jókora butaság, az egyház képviselői már régen hangoztatják: hogyan is lehetne választani, meg véleményt mondani a vallásról, a különböző vallásokról, ha meg sem ismerem őket? De azért sokakkal én is szelíden kérdelem: vajon hol voltak ezek a háborgók akkor, amikor nem választhatóan, de kötelezően, a szülők, a gyerek megkérdezése nélkül lett az ember kisdobos, úttörő, majd KISZ-tag? Hol volt akkor a nagy semlegességóhajtásuk, meg a nagy bátorságuk? Sehol! Csak most lehet acsarkodni mindenféle bátorság nélkül, akkor meg nem lehetett, továbbá nem volt mód szemét internetes fórumokon bátran, név nélkül irdogálni mindenféle méltatlan dolgot. Szóval a világban felszínre került a szenny, s a szelíd, okos és emberhez méltó hang elhalkult. Az értelmiség jelentős hányada pedig lemondott a létezés szellemi alapjáról, mert csak a pénz számít neki, holott az ember elsősorban mégiscsak szellemi lény volna.

– *Akkor viszont azt is tudomásul kell vennünk, hogy valakiknek – s ez nem biztos, hogy csak magyarországi érdek, hanem globális érdek is – bizony, ez a felszínen úszkáló szenny jó. Mert az, amit te is képviseltél, azt célozta, hogy egy ország erkölcsileg-szellemileg talpra álljon. Ám ez retorzióval járt és jár sokak esetében. Önfeladások és önárulások történelnek, s az embernek az az érzése: valakiknek az a célja, hogy ez az ország szétessen. Morálisan ehhez már nagyon közel járunk. Sokat gondolkoztam azon, kik is voltak, akik eladták alólunk-mellőlünk-fölülünk az energiaipart. A konzervipart. A dunai hajókat. Mindent. S a pénz lett az Isten. Kíváncsi vagyok, te milyen kiutat látsz ebből az állapotból?*

– Szerintem vak, aki nem látja, hogy a világ újrafelosztása zajlik. S azok maradnak meg, akik a hitüket meg tudják őrizni abban, hogy az Isten azért bízta ránk ezt az országot, mert akart valamit. Szándéka volt és van ezzel az országgal. Meg a világ sokszínűségével is. Akik ezt a „leosztást” nem tudják megvédeni, azok eltűnnek. A világ történelme ezt már megmutatta. Voltak népek, melyek ma már nincsenek. Vagy nem tudták magukat megvédeni, s beolvadtak egy másik masszába, vagy eltűntek egy szebb világban, mint Csaba királyfi a csillagösvényen. Napnál világosabb, hogy Trianont a konkra éhes hiénáknak „köszönhetjük”, persze saját hibáinkon kívül. Nem tudtuk magunkat megvédeni. Most ennek a szétzaggattatásnak a második szakaszát éljük. Nem lehet nem látni, hogy a világ is kettős mércével mér, ezúttal is a mi kárunkra. Hazaárulóink segítségével immár

szinte naponta rontanak ránk, nevétséges és igaztalan vádakkal, a saját maguk által hozott törvényeket sem véve figyelembe. Ha nincs elég erőnk, akkor sikerrel fognak járni. Örülök, hogy az elmúlt huszonegynéhány év alatt történt kifosztásunkat meg akarod írni, össze akarod foglalni, ahogy hallom, és sok sikert kívánok hozzá. Nekem nem ment. Régóta foglalkoztat már, s az Új Idők cikksorozatába valahová be is akartam illeszteni a ma emberéről, az emberi minőség elhalványulásáról vallott gondolataimat. Nem sikerült. Pedig lépten-nyomon érzékelem, mégsem tudtam megragadni úgy, ahogy bennem megfogalmazódik. És akkor „szembejött” velem egy írás. Pilinszky János – amúgy egyik kedvenc költőm – írása. S rájöttem, milyen jó, hogy meg sem kíséreltem a magam csökött eszközeivel elmondani, mit tartok én az emberről. Mert ő olyan csodálatosan megírta, hogy annál jobban nem lehet. Ma is annyiszor fojtogat a sírás, ahányszor elolvasom. „Hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy magányos farkas. Magányosabb az angyaloknál. Elvetődött egyszer egy faluba, és beleszeretett az első házba, amit meglátott. Már a falát is megszerette, a kőművesek simogatását, de az ablak megállította. A szobában emberek ültek. Istenen kívül soha senki olyan szépnek nem látta őket, mint ez a tisztaszívű állat. Éjszaka aztán be is ment a házba, megállt a szoba közepén, s nem mozdult onnan soha többé. Nyitott szemmel állt egész éjszaka, s reggel is, mikor agyonverték.”

– *Mindketten tudjuk, láttuk, hogy amikor a magyarság ki akart lépni egy szörnyű kötelékrendszer-*

ből, nem hagyták, s rebellisnek mondott viselkedését megtorolták. Már 1848-ban is arról volt szó, hogy váljunk el a Habsburgoktól, 1956-ban meg a szovjetektől. A rendszerváltás sem mehetett szabad akaratunk szerint, s nekem nagy csalódást jelentett, bár gondolom, ezzel nem vagyok egyedül. Ahogy Kiss Dénes versbe foglalta: kimentek a tankok, bejöttek a bankok. A mostani európai uniós játszma is erről szól: idomulnunk kellene mindenáron egy idegen akaratához. Miért van az, hogy egy mégoly értelmes gondolatot, tervet, intézkedést azonnal rebellisnek, lázadónak minősítenek, és még számos igaztalan jelzőt aggatnak ránk? Erről mit gondolsz? Én ugyanis támogatom azt, hogy szakítsunk azzal az erőszakrendszerrel és kettős mércével, amely nem engedi, hogy magyar utat járjunk.

– Szerintem van népkarakter. Meglehet, hogy a magyarok valóban rebellisek. Én magam is az vagyok talán. Ugyanakkor egy lázadó természetű ember is képes lehet higgadtan tárgyalni, vitatkozni. Nem lehet mindenki halvérű. Én például erkölcsi kérdésekről nem szeretek vitatkozni. Számomra nem relativizálható az erkölcs. Ami a magyar utat illeti, egyetértek veled. Hozzáteszem, kell lenni francia útnak, osztrák útnak, belga útnak – mert nem vagyunk egyformák, már csak történelmünk különbözősége okán sem. Az persze más kérdés, miért nem hagyják, hogy ki-ki a maga útját járja. Mert nem hagyják: ez a különféle uniós szabályokból és megnyilvánulásokból egyértelműen kiderül. Hogy az erős mindig el akarja nyomni a gyengét az emberek világában is – mindenféle szólamok és hazugságok ellenére –, az ennek az emle-

getett emberi gyarlóságnak a következménye. Fölteszek egy kérdést. Miért is kell egy országnak kormányt választani? Azért vajon, hogy utána ne járhasa a saját útját? Hogy szolgálai módon másolja, elfogadja mindenféle szervezet diktátumát? Mert egyelőre úgy tűnik, ez a cél. Tudom persze, azt akarják, hogy világkormány legyen. Ezt ismerjük, korábban internacionalizmusnak hívták, s azt dalolták: „nemzetközivé-hé-hé lesz holnapra a világ”. Sajnos, úgy tűnik, az lesz. A kérdés inkább az: miért is hagyjuk? A politika – elismerem – másképp gondolkodik, mint mi, „szobai filozófusok”. Más is a feladata, mint nekünk, civilként gondolkodó embereknek. De azt is elmondom, még ha ki is veri a biztosítékot, hogy mióta láttam azt a televíziós közvetítést, melyben Brüsszel, honi hazaárulóinktól megtámogatottan, Orbán Viktort volt hivatva kereszt-re feszíteni, azóta az a véleményem: erkölcsös ember vagy ország ebben a fertőben nem marad. Ez vállalhatatlan. Megismétlem: a politika más. Szereplőinek diplomatikusabbnak és okosnak kell lenniük. De nekem nem kell annak lennem, tehát nyugodtan kijelenthetem: semmi közöm ahhoz az ordibáló, tájékozatlan, félrevezetett csürhéhez, amit ott láttam. Vajon tudják-e, hogy erkölcsileg minden tisztességes ember előtt megbuktak? Járom az országot, és határainkon túl is megfordulok – ez a véleménye mindenkinek. Érdekl-e őket az emberek véleménye? Aligha.

– Mint ahogy az sem érdekelte ezt a díszes társaságot, amikor bennünket és a hozzánk hasonló országokat oly módon rabolták le, „privatizálták”, hogy még a kiváló-

an működő üzemeink is eltűntek? Ezzel együtt eltűnt a gazdasági autonómiánk is. S pénzzel támogatták, hogy vágjuk ki szőlőinket, gyümölcsöseinket. Depóország lettünk. S én azt tapasztaltam: sokan az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkat sem értették. Legyünk őszinték: azóta is – bármilyen kormány van uralmon – gyalázatos az ezzel kapcsolatos kommunikáció. Félrevezető és zavaros. Ismerőseim közül sokan azért szavaztak a csatlakozásra, mert abban reménykedtek, hogy az unió hirdetett elveinek köszönhetően az elszakított területeinken élő magyarsággal való kapcsolatunk jobb lesz, s a szomszédos kormányok nem engedhetnek meg maguknak olyan túlkapásokat, mint amilyeneket most megengednek. „Elértük”, hogy nyugodtan lehet használni a vörös csillagot, s minden negatív jelzőt az országunkra lehet aggatni: fasiszta, antiszemita, nem sorolom. Ez iszonyatos csalódás nekem.

– Vélem, sokaknak az. Csak hogy az úgynevezett politikailag korrekt beszéd nem engedi, hogy nevéen nevezzük a gyereket. Magyarán, bennünket és a többi posztszocialista országot azért sorozták be az Európai Unióba, hogy olcsóbb munkaerőnkkel és tízmilliós piacunkkal őket szolgáljuk. Azaz rabszolgák vagyunk saját földünkön. Adórszolgák elsősorban. Ez szerintem cáfolhatatlan igazság. S az sem kétséges, kik szolgálták ki ezeket a szándékokat, pontosabban kik szolgáltatták ki az országot a rabszolgatartóknak. Miközben az Európai Unió és az Egyesült Államok is folyamatosan leckéztet bennünket, és megaláz. A hazai politikai erők pedig – ki teljesen, ki kevésbé – asszisztálnak ehhez. Mondok egy

látszólag nem ideillő példát. Fuldoklik ugyebár az ország a devizahitelek miatti adósságban. Már bíróságokon is megállapították, hogy a lakosság bankokkal kötött szerződesei enyhén szólva is furcsák, továbbá erköcstelének. Épeszű ember nem vesz fel úgy hitelt, hogy tudja: a háromszorosát kell visszafizetnie. Tehát ezeket az embereket átverték. Tisztességes szerződés esetén el kellett volna mondani a bankoknak, hogy ha felvettél kétmillió forintot autóvásárlásra, még az is megeshet, hogy hatmilliót kell majd visszafizetned. De ezt nem mondták el. No, de miért is választunk mi képviselőket? Miért küldjük a parlamentbe őket akár a kormánypárti, akár az ellenzéki padsorokba? Nem azért, hogy a gazdasági és a politikai buktatókról tájékoztassanak bennünket? Szerintem azért. Csak hogy a devizában történő hitelfelvételénél mindegyikük hallga-

tott, mint a csuka. Ha tudták, mi lesz ebből, akkor az a baj; ha nem tudták, az ugyanolyan baj. Nekik bizony tájékoztatniuk kellett volna a lakosságot részletekbe menően, s figyelmeztetni a csapdákra. Ez nem történt meg. Ne csodálkozzanak, ha hitelüket veszítik az emberek előtt.

– *Mind az internacionalizmus, mind a globalizmus szerintem halálra ítélt elgondolás. Szerinted?*

– Én sosem hittem egyikben sem. Az utóbbit viszont szemmel láthatóan erőltetik. A két eszméről lényegében már elmondtam a véleményemet, amikor a világ sokszínűségéről beszéltünk. Sokszínűnek teremtette az Isten a világot. Vele meg szerintem nem lehet ellenkezni, mert – hogy kellően költői legyek – a világ felett örökös a rend, s ha sokáig rendetlenek vagyunk, akkor közbeszól a nagy rendező.

– *Csak hogy a mi rövid életünkben nem könnyű tudomásul venni,*

hogy egyszer majd rendet tesz az Isten. Én azt látom: ebben a fene nagy demokráciában is, meg amióta világ a világ, az erő legyőzi a gyengébbet, a cselédbe pedig még bele is rúgnak. Meg is érdemli egyébként.

– Igazad van, nem is vitatkozom ezzel, csak én kicsit másképp gondolkodom. Az én világlátásom szerint az élet feladat, nem örömnep. Lehet és kell is áhítani a boldogságot, de tudomásul kell vennünk, hogy nem feltétlenül arra születünk, hanem arra, hogy küzdjünk, s megtapasztaljunk olyan dolgokat, amiket csak fizikai testbe zárva lehet megtapasztalni. S e tudás birtokában csiszolódjunk, mindig magasabb osztályba lépve. Mélységes a hitem abban, hogy az élet örök, s Krisztus országában sok lakhely van. Ez ad értelmet mindenfajta küzdelemnek.

Döbrentei Kornél

Fénycsapda XV., 2012.

GALAMB GYÖRGY

Társadalom, eszkatológia, prédikáció

Marchiai Jakab beszédeiben

Sokan leírták már, hogy a ferences rend, illetve a belőle a XIV. század derekán kinőtt „szigorúbb” irányzat, az obszervancia társadalmi közegét a városok jelentették. Ez akkor is így van, ha a kezdeti időszakokban sokan a remeteség felé hajlottak, s ha a ferencesek és a ferences obszervánsok hathatós pártfogókra leltek az uralkodói és a fejedelmi udvarokban, a főurak körében.¹

Nem kívánom itt most részletezni azt a sokrétű szerepet, amelyet a ferencesek az itáliai városok vallási, kulturális életében játszottak. Inkább, a tér- és időbeli kereteket szűkebbre vonva a XV. századi itáliai városokban működő obszerváns prédikátorok politikai szerepéről és politikai nézeteiről beszélnek. Elsősorban azért, mert az eddigi kutatások elsősorban a prédikációval és annak közönségével, a beszédek rituális elemeivel és a városi társadalmak vallási és erkölcsi életét szabályozó témáival foglalkoztak. Kevesebb figyelmet szenteltek a városi és az egyes itáliai államok politikájához fűződő viszonyuknak, a prédikátorok politikáról és társadalomról alkotott képének.²

Mielőtt témámra rátérek, pár szót engedjenek meg a probléma általános vonatkozásairól. A prédikátorok sorát a húszas években Sienai Bernardin nyitja meg. Az ő és tanítványai, a magyar történelemből is ismert Kapisztrán János és Marchiai Jakab, továbbá Lecce-i Róbert tevékenysége által vált a prédikáció a ferences obszervancia talán a legjellemzőbb vonásává. Ekkor már a prédikáció a propaganda egyik legfontosabb eszköze volt, amely elszakadt a szentmise homíliájától.³ A prédikátorok beszédeiket nagy közönség előtt, a szabad ég alatt tartották, gyakran egész sorozatokat mondván el belőlük egy-egy nagybőjti vagy adventi időszak alatt. Fő témáik a játékok, az uzsora, a zsidók elkülönítése, a káromkodás, a mágikus hiedelmek pelengérré állítása, a fényűzés korlátozása, nem utolsósorban a belső viszályok megfékezése, általában véve tehát a városi társadalom erkölcsi reformja voltak. Gyakran erőteljes szimbolikus elemek – fényűzési cikkekkel rakott máglyák, koponya fölmutatása, Jézus monogramját tartalmazó táblák, fehér ruhás gyermekek olajfaágas fölvonulása – tette hatásossá az üzenetet. Az obszerváns prédikátorok elérték, hogy nemcsak a tömegek igényeljék megjelenésüket, hanem a helyi hatalmasságok, *signorék*, püspökök is fontosnak tartották, hogy meghívásukkal tegyék hatalmukat szilárdabbá, elfogadottabbá. Mindennek következtében a prédikátorok igényeinek megfelelően a városi státutumokat is módosították. A feszültségek enyhítésére montes pietatisokat, egyfajta szegények bankjainak létrehozását kezdeményezték.⁴

1 *Le Goff, Jacques*: Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale — état de l'enquête. *Annales ESC* 25(1970) 924–946; *Fügedi Erik*: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. In: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Bp. 1981. 57–88. A ferencesesség viszonyára a remete életmódhoz: *Merlo, Grado Giovanni*: Dal deserto alla folla: persistenti tensioni del francescanesimo. In: *Predicazione francescana e società veneta nel Quattrocento*. Committenza, ascolto, ricezione. Atti del II Convegno internazionale di studi francescani (Padova 26–28 marzo 1987). In: *Le Venezie francescane* 6(1989), 61–77.

2 *Burckhardt, Jacob*: A reneszánsz Itáliában. Bp. 1978. 290–301; *Hefele, Karl*: Der Hl. Bernhardin von Siena in die franziskanische Wanderpredigt in Italien während des XV. Jahrhundert, Freiburg im Breisgau 1912, főként: 38–69; *Origo, Iris*: Bernardino da Siena e il suo tempo. Milano 1982. *Paton, Bernadette*: Preaching Friars and the Civic Ethos: Siena, 1380–1480, London, 1992; *Morlando, Franco*: The Preacher's Demons. Bernardino of Siena and the Social Underworld of Early Renaissance Italy, Chicago–London, 1999. 1–51. A politikai nézetekről, társadalomképről érdekes módon egy irodalomtörténetész adott lényeglátó áttekintést: *Delcorno, Carlo*: La città nella predicazione francescana del Quattrocento. In: *Alle origini dei Monti di Pietà. I Francescani fra etica ed economia nelle Società del Tardo Medioevo*, Bologna–Ravenna, 1984. 29–39.

3 A prédikáció történetére: *Longère, Jean*: La prédication médiévale. Paris, 1983. *Delcorno, Carlo*: La predicazione nell'età comunale. Firenze, 1974; *Rusconi, Roberto*: „Predicatori e predicazione (sec. IX–XVIII)”. In: *Storia d'Italia*, IV. Intellettuale e potere. Torino, 1981; *Uő*: La predicazione: parole in chiesa, parole in piazza. In: *Lo spazio letterario del Medioevo*. Dir.: *Guiglielmo Cavallo–Claudio Leonardi–Enrico Menestò*, vol. II.: La circolazione del testo, Roma–Salerno 1994. 571–603; *Bolzoni, Lina*: „Oratoria e prediche”. In: *Letteratura italiana*. dir. da: *Alberto Asor Rosa*, vol. 3.: Le forme del testo, II.: La prosa. Torino, 1984. 1041–1074.

4 A prédikáció gyakorlatára az itáliai városokban: *Maire Vigueur, Jean-Claude*: Bernardino et le vie citadine. In: *Bernardino predicatore nella società del suo tempo*. Convegni del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale, vol. 15, Todi, 1976. 251–282; *Cardinali, Claudia*: Il santo e la norma. Bernardino da Siena e gli statuti perugini nel 1425. In: *Gioco e giustizia nell'Italia di comune*. a c. di *Gherardo Ortalli*, Treviso–Roma, 1993. 183–189; *Montesano, Marina*: La predicazione civica di Bernardino da Siena. In: *La religion civique à l'époque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*. Collection de l'École Française de Rome 213. Rome, 1995. 265–275; *Muzzarelli, Maria Giuseppina*: Pescatori di uomini. Predicatori e piazze alla fine del Medioevo. Bologna, 2005; A obszervánsok zsidókhoz való viszonyára: *Hughes, Diane Owen*: Distinguishing Signs: Ear-Rings, Jews and Franciscan Rhetoric in the Italian Renaissance City. Past and Present,

Fontos megjegyezni azt is, hogy az obszerváns prédikátorok tevékenysége egybevágott a pápaság érdekeivel. Az avignoni fogság, a nagy nyugati egyházszakadás és a konstanzi zsinat időszakát követően V. Márton és IV. Jenő pápák alatt zajlott le a pápai állam újjászervezése Közép-Itáliában, amely – eltérő mértékben ugyan – a helyi városok és fejedelemségek autonómiájának korlátozásával járt együtt. A prédikátorok nem egyszer (Perugia – 1445, Foligno, Terni) a pápai legátusok kíséretében, vagy az ő meghívásukra érkeztek az egyes városokba. A megreformált státútumok, a belső ellentétek korlátozása Róma érdekét is szolgálta. Ugyancsak az egyházfőktől kaptak felhatalmazást az úgynevezett „kistestvérek” (fraticelli) üldözésére.⁵

Az előbbiekből fakadóan természetes, hogy a prédikátorok társadalommal és politikával kapcsolatos nézetei elsősorban a prédikációk szövegének tanulmányozásával ismerhetők meg. Ezek közül is elsősorban Marchiai Jakab beszédei – amelyek több esetben Sienai Bernardin szövegein alapulnak – alkotják mondanivalóm alapját. Jakab két nagy beszédciklusa közül a *Sermones quadragesimales* nem látott nyomtatásban navilágot, míg a *Sermones dominicales* teljes egészében publikálta Renato Lioi. Mondanivalóm kifejtése elsősorban az ebben található *sermókon* alapul.⁶

Az obszerváns prédikátor társadalomszemléletének vizsgálatánál kiindulópontként szolgálhat annak vizsgálása, hogy szemében hogyan tagolódik a társadalom és az is, hogy egyes társadalmi csoportok milyen helyet foglalnak el benne. A tagolás legfontosabb, leg-

többször említett — etikai természetű — szempontja az, hogy az egyes csoportok, amelyek elkülönülhetnek foglalkozás, kor, nem és társadalmi státusz szerint, mennyire vannak kitéve a bűn csábításának.

Marchiai Szent Jakab *De verbo Dei* című beszéde felsorolja, hogy kik vetik meg a vallást a leginkább. Fölvonulnak benne a gögösök, az uzsorások, a bujálkodók, a hitetlenek, a kocsmárosok, a vámszedők (akikkel Marchiai Jakabnak lehetett alkalma találkozni, hiszen sokat utazott), az önmagukért tudók (*sapientes sibimet*), a pásztorok (akikről külön megjegyzi, hogy soha nem járnak templomba, amit, mint írja, onnan tud, hogy gyermekkorában maga is pásztor volt), a vadászok (legázolják a vetést) és a halászok, a élvhajhászok (*delicati*), a fősvények és az összes gazember, akinek a kocsmá a zsinagógája (*quia taberna est synagoga omnium ribaldorum*): a prostituáltak, a játékosok, a torkosok.⁷ A foglalkozások szerinti csoportosításból kitűnik, hogy a szerző szemléletében a természethez közel állók, a tevékenységüknél fogva a városon kívül, attól messze, tehát nehezen ellenőrizhető személyek alkotják a bűnnek egyik legjobban kitett csoportot. A prostituáltak és a kocsmárosok említése magától értetődő. A kereskedőkről azt mondja, hogy soha nem foglalkoznak Istennel és a lélekkel, annyira belebonyolódtak a földi üzletekbe: „...mercatores nunquam cogitant et cogitare non possunt de Deo et anima, tantum involuti sunt in negotiis terrenis.”⁸ A példázatok egyik legnegatívabb, gyakran előforduló figurája a fegyverhordozó (*armiger*), illetve a katona, aki züllött, garázda és rablásra hajlamos.⁹

112 (1986), 3–59. A békítésre: *Sacchetti Sassetti, Angelo*: Giacomo della Marca paciere a Rieti. AFH 50 (1957), 75–82. A színpadias elemekre: *Longpré, Ephrem*: S. Bernardin de Sienna et le nome de Jésus. AFH 28 (1935), 443–476; 29 (1936), 142–168; 30 (1937) 170–192. A fényezés elleni fellépésre: *Szlancsok Margit*: A ferences és a domonkos obszervánsok luxuskritikája a XV. században, PhD-értekezés kézirat, 2002. A mons pietatisokra: *Muzzarelli, Maria Giuseppina*: Un bilancio storiografico sui Monti di Pietà: 1956–1976. Rivista di Storia della Chiesa in Italia 33 (1979), 165–183.; *Prodi, Paolo*: La nascita dei Monti di Pietà tra solidarismo cristiano e logica del profitto. In: Alle origini dei Monti di Pietà, i. m. 5–12.

5 *Fois, Mario*: Papi e l'osservanza minoritica. In: Il rinnovamento del francescanesimo. L'osservanza. Atti del XI Convegno Internazionale, Assisi, 20–22 ottobre 1983. Assisi, 1985, 29–105; *Rusconi, Roberto*: 'Predicò in piazza...': Politica e predicazione nell'Umbria del '400. In: Signorie in Umbria tra Medioevo e Rinascimento: l'esperienza dei Trinci. Congresso storico internazionale, Foligno 10–13 dicembre 1986. Perugia 1989. 113–141. *Falasci, Pier Luigi*: Le Marche di San Giacomo. In: San Giacomo della Marca e l'Europa del '400, Atti del Convegno internazionale di studi, Montepredone, 7–10 settembre 1994, a. c. di S. Bracci, Padova, Centro Studi Antoniani 1997. 141–169.

A fraticellók elleni fellépésre magyarul: *Solvi, Daniele*: Az inkvizítor Kapisztrán János és a ferences ellenzék. Aetas 23 (2008/1), 5–24.

6 A *Sermones dominicales* (a továbbiakban: SD) kéziratának összefoglalása, a méltatással együtt: *Pacetti, Giacinto*: I 'Sermones dominicales' di San Giacomo della Marca. Collectanea Franciscana 11(1941), 7–34, 185–222; *Gattucci, Adriano*: I 'Sermones dominicales' di S. Giacomo della Marca. Picenum Seraphicum 15(1978–1979), 126–141; *Lasić, Dionysius*: De vita et operibus S. Iacobi de Marchia. Studium et recensio quorundam textuum, Falconara Marittima 1974. 186–187. A *Sermones quadragesimales*-ről és a nem a két nagy korpuszba tartozó, nem túl nagy számú sermóról: *Lasić*: i. m. 1974. 184–186, illetve 190–193.

7 SD I. 383–385.

8 SD I. 148.

9 SD I. *De ludo*, 203.: Padovában egy német fegyverhordozó, miután minden vagyonát eljátszotta, eladja lelkét egy halászó [!] ördögnek; De blasfemia, 334.: A játék közben káromkodó fegyverhordozó esete: meg akar vívni Szűz Máriával, de egy, a sisakrostélyán berepülő méh megöli. A militesről: „Milites vero qui violenter in castris suis faciunt tallias (...) sunt predones et raptores.” SD I. 319. (De furto et restitutione utilissima)

A bűn veszélyének az egyes nemek és korosztályok nem egyformán vannak kitéve. A nő általában a romlás és a bujaság forrása. A fiatalabbak (*iuencula, mulier*) hajlanak arra, hogy higgyenek a babonákban, s vágyaikat mágia segítségével próbálják elérni. A démonok gyakran kihasználják a bujálkodásra való hajlamukat, s ezt a prédikátor olykor több, mint érzékletesen ecseteli, kitérve arra, hogy az általa ismert esetekben a démon, hatalmas szerszámával hányszor és milyen módon tette magáévá a szüzeket:

„*In civitate Mantue ... 24 annorum virgo ... vigilando dyabolus in una nocte 14 vicibus cognovit eam ante et retro et sepe immissione et pedicatione et ubique amplius retro quam ante et in ea ledebat proprium instrumentum magnum. Item altera virgo: 25 demones, unus post alium vigilando cognoverunt eam quasi 23 annis die et nocte.*”¹⁰

Az idősebb nők a kicsapongás és a varázslás esetében mutatnak rossz példát, megtanítva a fiatalabbakat a különféle hívságokra. „*Vetula est instrumentum diaboli.*” Az öregasszony egyben gonosz és tudatlan: „*per vetulas magis operatur dyabolus quam in aliis*”, fő tevékenysége a varázslás és a kerítés (*incantatrix et ruffiana*).¹¹ A másik veszélyeztetett csoportot a fiatalok alkotják, akik elfoglaltság és mesterség gyakorlása híján mindenkivel kötözködve éjjel-nappal fel s alá róják a várost: „*...otium potest esse malum [...] Et maxime vos iuvenes sine arte, qui cotidie per plateas et in nocte per civitatem hinc inde molestano civitatem et vituperando*”.¹²

Ennek a szerző szerint az az oka, hogy könnyen befolyásolhatók és cselekedeteiket nem csupán az értelem vezeti. A két nem esetében azonban a nevelés elhanyagolása eltérő következményekkel jár.¹³

Ami a társadalom tagolását illeti, a *Sermones dominicales* társadalmi és erkölcsi témájú beszédeiben csupán egyetlen olyan hely található, ahol a szerző a társadalmat különféle csoportokra próbálja osztani (földművesek, polgárok, doktorok, katonák és urak): „*Et ideo distinguo statum, primo rustico-*

rum, secundo civium, tertio doctorum, quarto militum, et, quinto, dominorum”.¹⁴ Szembetűnő, hogy csak a világiakról van szó, hiszen a „doktorok” státusa gyaníthatóan nem az egyházi rendbe tartozó, egyetemi fokozatot elnyert klerikusokat jelöli, Jakab ugyanis e felosztást az öltözködés apropóján teszi meg. Sokkal inkább lehet szó az itáliai városokban hagyományosan népes világi jogászi-jegyzői rétegről. A fölsorolás csak futólagos, a szerző ezt követően nem megy bele az egyes kifejezések, így a *miles*, illetve a *dominus* szó jelentésének részletes kifejtésébe. Bizonyára az Umbriában és Marchéban még a XV. században is erős társadalmi befolyással rendelkező, földbirtokaiból élő, olykor az egyes városok irányítását signorékként megragadó arisztokratákról, illetve alacsonyabb rangú kísérelőkről van szó.

A tágabb politikai keretekről, az itáliai regionális államokról, királyságról, császárságról beszélve a szerző megmarad a jogi irodalom kategóriáinál és közhelyeinél, amelyek akkor már mintegy két évszázada forgalomban voltak. Ilyen élettelen, elavult szemléletet mutat például, amikor arról értekezik, hogy a római királynak van joga az útdíj, a *pedagium* szedésére, de némelyek szerint sem a francia királynak, sem pedig a városoknak nincs (itt III. Incére, a *Liber Extrára* hivatkozik). Ez utóbbi, a városokra vonatkozó kijelentésnek persze a XV. századi Közép-Itáliában erős aktualitása lehetett, hiszen Jakab hamis és a jogtalanul szedett *pedagiumokról* és *talliákról* is beszél, melyeket a váraikban székelő katonák erőszakosan és rablók módjára szednek. Megállapítása így a pápai hatalommal szembeni városi önállóság elleni állásfoglalásként is értékelhető.¹⁵ A korban idejétmúlt fogalmi kategóriák persze a városokkal kapcsolatban is felbukkannak, ilyen például az, hogy a prédikátor a városokat megosztó egyenlenségeket a guelf-ghibellin szembenállással magyarázza.¹⁶

Itáliának mint önálló kulturális egységnek a tudata csak elvétve mutatkozik meg a prédikációkban:

10 (De quatuor diabolis) Monteprandone, Museo Civico, cod. 44. f. 71v; idézi: Crivellucci, Amedeo: I codici della libreria raccolta da S. Giacomo della Marca nel convento di S. Maria delle Grazie presso Monteprandone, Livorno, 1889. 80.

11 SD I. 309, 310.: (De luxuria), SD II, 483, 485.: (De factuchiariis).

12 SD I. 148. Figyelemre méltó, hogy voltak, akik az exemplumok jóval szélesebb körének tanulmányozása után arra a következtetésre jutottak, hogy azokban a plébánosokkal szemben álló két csoport nem más, mint a vetulae és a iuvenes: Bremond, Claude–Le Goff, Jacques–Schmitt, Jean-Claude: L'«exemplum». Turnhout, 1996, 101.

13 SD III. 152. A lányok „[...] in gestu, vestitu et actu potius meret-

rices vagabunde”, a fiúk „luxores, fetidi sodomite, blasphematores” lehetnek.

14 SD I. 118.

15 SD I. 319.: „[...] milites vero qui violenter in castris suis faciunt tallias [...] sunt praedones et raptores.”

16 SD II. 24.: „Dicunt enim quod Deus est guelfus; Ioannes evangelista ghibellinus, Baptista vero guelfus; leo vero guelfus, sed aquila ghibellinus. Sed unum vellem scire: asinus quid est? De qua parte? O insensati dicite mihi si asinus est de parte vestra. Tales bestie extra Ytaliam sunt insignia, sed in Ytalia efficiuntur sei, quia maiorem amorem et fidelitatem ad istas bestias et signa quam ad Deum creatorem.”

először a szodómia elítélése kapcsán, amely a prédikátor szerint igen elterjedt bűn az egész félszigeten, másodsor, amikor, a fent említett guelf-ghibellin ellentét kifigurázása révén elítéli a pártharcokat, harmadsor, amikor az isteni büntetés elkerülhetetlenségét az elűzött városi urak, a signorék példájával illusztrálja.¹⁷

Figyelemre méltó, hogy a politikum tere Jakab számára mindenekelőtt a város: az foglalkoztatja, a hétköznapi életből merítő *exemplumait* onnan hozza. A városokkal kapcsolatban a korabeli politikai valóság kézzelfogható feszültségei kerülnek szóba. Ezzel szemben szemléletében a vidék másodlagos. Az emberi élet alapvető kereteként felfogott városok oly mértékben áthatják az egyébként Augustinusra gyakran hivatkozó prédikátor gondolatvilágát, hogy az embert fenyegető fő veszélyek tárgyalásakor egy sajátos mikrokozmosz–makrokozmosz analógiát alkalmazva az embert egy négyszögletű és négy kapuval rendelkező várossal állítja párhuzamba, melynek kapuit angyalok védik a démoni erők ellen. A négy kapu: az öröm, a fájdalom, a remény és a félelem. A világ, a démonok, a test kísértései ugyanúgy e kapukon jutnak be az emberbe, mint az isteni és az anyagi ösztönzések. A test és a lélek harca ebben a térben zajlik. A kapuőrök a szabad akaratot testesítik meg. Angyalok védik a kísértésekkel szemben, közülük is négy fékezi meg a hamis örömet, a hiú reményt, a fájdalmat és a félelmet.¹⁸

Jakab társadalomszemléletében az egyik legfontosabb érték a fennálló – isteni rendbe ágyazott – rend

fenntartása: „*sex sunt necessaria ad conservationem cuiuscumque regiminis*”.¹⁹ A vezetők feladata a meglévő, adott, archetipikus jónak a változatlan megőrzése (*conservatio*). Mint mondja, a vezetőket Isten e célból helyezi a közösség élére: „*Deus ad conservationem totius universi constituit omnes creaturas supra se habere rectores propter earum conservationem*”.²⁰

Ebben az összefüggésben a megőrzés, a *conservatio* kifejezés egyenesen a létezés szinonimájaként jelenik meg. Emellett szembetűnő, hogy a *iustitia* kifejezés igen gyakran fordul elő együtt a *conservare* igével. Az igazságnál semmi sem fontosabb a városi közösség fennmaradásához, megőrzéséhez: „*nullus thesaurus est ita necessaria ad conservationem civitatis sicut iustitia*”. Meg kell jegyezni, hogy az igazság (*iustitia*) ugyancsak kulcsfogalom Jakabnál, de inkább az uralom, a hatalomgyakorlás, semmint a társadalom kérdéséhez kapcsolódik, ezért ehelyütt nem térünk ki rá.

A fennálló rend változatlan megőrzésével áll összhangban a társadalmi mobilitás elvetése.²¹ Ez a szemlélet meghatározza a külsőségekkel, a reprezentációval kapcsolatos felfogást: az öltözködésnek meg kell felelnie az egyén társadalmi helyzetének, a mesterségek elsajátításánál az egyik szempont a személy társadalmi állapota (*persone conditio*).²² A *sapiens rector* feladatairól beszélve megemlíti a külvárosok lakóit, a *suburbanikat*, akiket féken kell tartani és elégedetlenségüket lecsillapítani.²³ Amikor általában beszél a békéről, akkor is elsősorban a polgárok közötti békét érti rajta.²⁴

17 SD I. 461. (De sodomia); SD II. 24; SD II. 387. (De gloriosa iustitia); vö.: *Rigon, Antonio*: San Giacomo nell'Italia settentrionale. In: San Giacomo della Marca e l'Europa del '400. 172–173.

18 De influentiis constellationum, SD I. 445–448. Keleti kapu: az érzéki, testi bűnök: lakmározás, részegeskedés, paráznaság, házasságtörés, vérfertőzés, szodómia, szentségtörés, játék, énekek, tánc, hívságok, díszes ruhák, megbűvölés. Itt Babilonnal kapcsolatos bibliai helyeket idéz a szerző. A nyugati kapu: fájdalom kapuja, harag, gyűlölet, háború, erőszak, gyilkosság, pártharcok, megosztottság, elégedetlenség, türelmetlenség, durvaság sértés, féltékenység, hamis ítélet, vádaskodás, hízalgés, álnokság, megvetés, átkozódás, egyenetlenség szítása, lázongás, árulás, igazságtalanság, szülőknél való engedetlenség, vérbosszú. A déli kapu: hiú remény kapuja, elbizakodottság, a felebarát megvetése, fukarság, Isten elfeledése, világi dicsőség pompája, kíváncsiság, tiszteletlenség, hiú dicsőség, dicsekvés, képmutatás, az új felfuvalkodottsága, becsvágy, a figyelmeztetések semmibevétele, gúnyolódás, fenyegetőzés, bűnpártolás, hitehagyás, esküszegés, méltatlan áldozás. Az északi kapu hiányzik az analógiák sorából. A De signis adventus Antechristi című beszéd egyik helye szintén arról tanúskodik, hogy a szerző társadalomról alkotott felfogásának alapvető párja az ember – város kettőse: „si Deus vellet destruere unam civitatem vel unum hominem...” : SD III. 384. A térképzetek szimbolikájá-

ról: Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen und Einzeldarstellungen. Hrsg. von Dinzelbacher, Peter. Stuttgart, 1993; *Gurevics, Aron Jakovlevics*: A középkori ember világképe. Bp. 1974. 49–53; a makro- és mikrokozmoszról: 57–68; *Davy, Marie-Madeleine*: Initiation à la symbolique romane, Paris, 1977. 39–41. Az égi Jeruzsálem alaprajzának, falainak szimbolikus jelentéséről, tájolásáról s a vele kapcsolatos képzeteknek a középkori városokban való testet öltéséről: *Frugoni, Chiara*: A Distant City. Images of Urban Experience in the Medieval World. Princeton, 1991. 3–29.

19 SD III. 123.

20 SD III. 118.

21 SD III. 126. (De magnificentia et utilitate iustitiae)

22 „Et quilibet sit contentus in suo statu” (SD I. 118.).

23 Az öltözködésről: „etiam mendicus et pauper nititur apparere pomposus” (SD I. 107.); „multi scandalizantur cognoscentes talem pauperem pomposum” (SD I. 118–119); „pro ornamento, secundum decentiam sui status...” (SD III. 152.); a mesterségek tanulásáról: „...filii pauperum non sunt adiscendi artem mercatorum, que requirit multam pecuniam propter exercitationem et perditionem multoactiens, sed suere et huiusmodi...” (SD III. 153–154.).

24 SD II. 388.

A politikai, társadalmi és etikai kérdések transzcendens vonatkozásokban jelennek meg. A politikai megosztottságban, a pártharcokban, amelyeket a szerző, összhangban a ferencesek azon törekvésével, amely a belső viszályok megfékezésére irányult, élesen elítél, a démonok jelenléte mutatható ki,²⁵ ellenben a társadalom békéjét és egyensúlyát a teológia által szentesített erények biztosítják. Ezeket már gyermek- és fiatalkorban el kell ültetni az emberekben, ahogy azt a *De doctrina puerorum* című beszéd tanúsítja. Ebben a hitoktatás kérdéseit a szerző együtt tárgyalja a viselkedés, a gesztusok, a beszédmód, a mesterségekre oktatás, az öltözködés kérdéseivel.²⁶

Az utolsó ítéletet az Antikrisztus eljövetele előzi meg, amelynek legfontosabb előjelei mindazok a jelenségek, amelyek egyben a legnagyobb bűnök is: minden rossz kiteljesedése, a hitetlenség, az egyház megosztottsága, az erények és a szeretet eltűnése. Ebben a felsorolásban az egyház egységének megszűnése általánosabb jelentést takar, ugyanis Jakab itt nem csupán a klérus megosztottságát említi, hanem a világiakét is, továbbá a kétféle: lelki és világi (*spirituale et temporale*) *imperium*ét is.²⁷ Isten ítélete mindazonáltal befolyásolható, mégpedig a leghatásosabban a bűnbánat eszközével. A bűnbánat enyhíti egy városra vagy egy egyénre kimért büntetés szigorát vagy a pokolbeli büntetést evilágira változtatja.²⁸

A bűnök és erények kettős vonzása által meghatározott emberek és városok életében kitüntetett szerep jut a prédikátoroknak. Krisztus és az angyalok mellett ők a bűnök legnagyobb vádlói, ostromozói. Ebből fakadóan az igazi prédikátor tulajdonsága a mérlegelés, a szeretet, az ékesszólás és a szigor (*discretio, caritas, locutio, reprehensio*).²⁹ A hitigazságokban való jártassága együttjár az erényes étellel. A prédikátorok szerepe az apostolokéhoz hasonló, hiszen Krisztus is hasonló megbízást adott apostolainak: az erény lelkekben való elültetését.³⁰

A prédikátorok szerepéről és feladatairól vallott felfogását Marchiai Jakab a *De verbo Dei* című

beszédben fejt ki. Ők a készülődő Antikrisztus előhírnökei: „*Deus in isto sexto tempore misit predicatorum sollempnes et bonos ad avisandum ruinam futuram*”; hangjuk a harsona, amely – a *Jelenések könyvéből* vett képpel élve – figyelmeztet érkezésére: „[...] *audivi vocem unam [ex] quatuor cornibus altaris aurei*.”³¹ Sőt, kora jeles domonkosrendi prédikátorára, Vincent Ferrerre hivatkozva az előhírnök funkcióját kiterjeszti általában a koldulórendekre: „*dixit in suis epistolis venturos fratres minores, predicatorum prope ante tempus antechristi, facturos magnalia, ut videtis*.”³²

A prédikátor ellenmodelljei a hamis próféták. Jakab a létező történelmi személyiségek közül Ferencet és Domonkost tartja a legalkalmasabbnak arra, hogy emblemátikusan szembeállítsa velük őket. Más helyen hamis prédikátorokról beszél, akik (*Jer 2,14*) nem keltenek bűnbánatot, nem fedik föl a gonoszsgot és hazugságot, ostobaságokat hirdetnek. Mint más beszédeiből kitéjük, a prédikátor nem lehet elnéző a bűnökkel és a hibákkal szemben: egyik legfontosabb tulajdonsága a „*reprehensio fructuosa*”. Elítéli azokat is, akik csupán érdekességekről beszélnek, ami nem válik a nép épülésére.³⁴

A prédikátorok eszkatológiai értelemben vett legfontosabb ellenfelei azonban a gonosz szellemek (*maligni spiritus*). Három fajtájuk az Antikrisztus idején gonosz tanítványaik szájával prédikál (*predicabunt*). Ennek az igének a használata is azt fejezi ki, hogy a prédikátorok negatív tükörképéről van szó. Az egyik fajta az apokaliptikus sárkányé, azaz az ördögé, aki az írásokat meghamisítva mindenféle nyakatekert okoskodást terjeszt; a másik a fenevadé, aki a világi és állatias testi gyönyörök jelképe, a harmadik az álprófétaké, akik képmutatók és hamis keresztények: önmegtartóztatást színlelnek, ám bujálkodásra hajlamosak, megvetik a pénzt, ám kapzsiakká válnak.³⁵ Figyelemre méltó, hogy az eszményi prédikátor másutt, a Sienai Szent Bernardinról szóló *sermó*ban kifejtett fő személyes tulajdonságai, a

25 SD I. 343.

26 SD II. 18–19, 24.

27 SD III. 148–152.

28 SD III. 370.

29 „[...] si Deus vellet destruere unam civitatem vel unum hominem et inde faciant penitentiam, dico quod Deus remittet destructionem et illam penam mutabit in aliam minorem, sicut conmutat penam infernalem in temporalem. Tribus modis Deus effudit penam [?] ire sue super delinquentes: aut fit tanta penitentia, quod Deus in totum remittit; aut dat Purgatorium; aut dat aliam penam

in hoc mundo, videlicet famem, guerram, pestilentias et huismodi.” (SD III. 384.)

30 SD I. 380.

31 SD I. 377–378.

32 Jel 9,13. De signis adventus Antechristi, SD I. 95.: „Deus in isto sexto tempore misit predicatorum sollempnes et bonos ad avisandum ruinam futuram.”

33 SD III. 371–372.

34 SD I. 384.

35 SD III. 372, 380.

helyes élet, az üdvös tanítás és az állhatatosság (*vita bona, doctrina salutifera, perseverantia*) szimmetriában állnak a negatív erők e hármasságával.³⁶ Mint Jakab megállapítja, a Gonosznak magának is vannak prédikátorai, akik új törvényt és evangéliumot hirdetnek, megszenteltelik a valódi evangéliumot, miközben jó kereszténynek adják ki magukat.³⁷ Ezzel szemben az igazi prédikátorok a démonok ellenfelei az egyes emberekért, illetve emberi közösségekért folyó eszkatologikus küzdelemben.

A társadalmi problémákkal foglalkozó beszédekről írottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy Jakab érdeklődése elsősorban lokális keretekre terjed ki, az

Itáliában a XV. századra kikristályosodó regionális államalakulatokra, azok uraira, a *signoré*kra csak ritkán tér ki és a politikai, társadalmi problémákhoz csak lazán kapcsolódva.³⁸ Társadalom-felfogásában központi helyen a viszonyok konzerválása, az egyes csoportok közötti egyensúly fenntartása, az ellentétek elsimítása áll. Természetesen a politikai és társadalmi körülményeket nem immanens, hanem etikai, pszichológiai és transzcendens fogalmakkal magyarázza. E mellett az Apokalipszisra való hivatkozás, a közösség erényeinek és bűneinek eszkatológiai távlatba való helyezése ugyancsak fontos eleme társadalomképének, ami egyben eszkatológiai távlatokba helyezi azt.

36 Pacetti, *Dionisio*: Le prediche autografe di San Giacomo della Marca (1393–1476)”, AFH 36 (1943), 84–89. (De Sancto Bernardino)

37 SD III. 375.: „[...] predicabit enim [Antechristus] novam legem et evangelium prophanabit et nullo modo morietur; mictet predicato-

res suos per universam terram, bonitatem sanctorum destruendo et malitiam iniquitatis predicando, doctores fideles non permittet predicare veritatem. Et multi ex eis propter peccata nec os aperire presument et simulabunt se esse bonos christianos”.

38 *Rigon*: i. m. 173.

Kőkör (Calday), 1973.

GALAMB GYÖRGY

Társadalom, eszkatológia, prédikáció

Marchiai Jakab beszédeiben

Sokan leírták már, hogy a ferences rend, illetve a belőle a XIV. század derekán kinőtt „szigorúbb” irányzat, az obszervancia társadalmi közegét a városok jelentették. Ez akkor is így van, ha a kezdeti időszakokban sokan a remeteség felé hajlottak, s ha a ferencesek és a ferences obszervánsok hathatós pártfogókra leltek az uralkodói és a fejedelmi udvarokban, a főurak körében.¹

Nem kívánom itt most részletezni azt a sokrétű szerepet, amelyet a ferencesek az itáliai városok vallási, kulturális életében játszottak. Inkább, a tér- és időbeli kereteket szűkebbre vonva a XV. századi itáliai városokban működő obszerváns prédikátorok politikai szerepéről és politikai nézeteiről beszélnék. Elsősorban azért, mert az eddigi kutatások elsősorban a prédikációval és annak közönségével, a beszédek rituális elemeivel és a városi társadalmak vallási és erkölcsi életét szabályozó témáival foglalkoztak. Kevesebb figyelmet szenteltek a városi és az egyes itáliai államok politikájához fűződő viszonyuknak, a prédikátorok politikáról és társadalomról alkotott képének.²

Mielőtt témámra rátérek, pár szót engedjenek meg a probléma általános vonatkozásairól. A prédikátorok sorát a húszas években Sienai Bernardin nyitja meg. Az ő és tanítványai, a magyar történelemből is ismert Kapisztrán János és Marchiai Jakab, továbbá Lecce-i Róbert tevékenysége által vált a prédikáció a ferences obszervancia talán a legjellemzőbb vonásává. Ekkor már a prédikáció a propaganda egyik legfontosabb eszköze volt, amely elszakadt a szentmise homíliájától.³ A prédikátorok beszédeiket nagy közönség előtt, a szabad ég alatt tartották, gyakran egész sorozatokat mondván el belőlük egy-egy nagybőjti vagy adventi időszak alatt. Fő témáik a játékok, az uzsora, a zsidók elkülönítése, a káromkodás, a mágikus hiedelmek pelengérré állítása, a fényűzés korlátozása, nem utolsósorban a belső viszályok megfékezése, általában véve tehát a városi társadalom erkölcsi reformja voltak. Gyakran erőteljes szimbolikus elemek – fényűzési cikkekkel rakott máglyák, koponya fölmutatása, Jézus monogramját tartalmazó táblák, fehér ruhás gyermekek olajfaágas fölvonulása – tette hatásossá az üzenetet. Az obszerváns prédikátorok elérték, hogy nemcsak a tömegek igényeljék megjelenésüket, hanem a helyi hatalmasságok, *signorék*, püspökök is fontosnak tartották, hogy meghívásukkal tegyék hatalmukat szilárdabbá, elfogadottabbá. Mindennek következtében a prédikátorok igényeinek megfelelően a városi státutumokat is módosították. A feszültségek enyhítésére montes pietatisokat, egyfajta szegények bankjainak létrehozását kezdeményezték.⁴

1 *Le Goff, Jacques*: Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale — état de l'enquête. *Annales ESC* 25(1970) 924–946; *Fügedi Erik*: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. In: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Bp. 1981. 57–88. A ferencesesség viszonyára a remete életmódhoz: *Merlo, Grado Giovanni*: Dal deserto alla folla: persistenti tensioni del francescanesimo. In: *Predicazione francescana e società veneta nel Quattrocento*. Committenza, ascolto, ricezione. Atti del II Convegno internazionale di studi francescani (Padova 26–28 marzo 1987). In: *Le Venezie francescane* 6(1989), 61–77.

2 *Burckhardt, Jacob*: A reneszánsz Itáliában. Bp. 1978. 290–301; *Hefele, Karl*: Der Hl. Bernhardin von Siena in die franziskanische Wanderpredigt in Italien während des XV. Jahrhunderts, Freiburg im Breisgau 1912, főként: 38–69; *Origo, Iris*: Bernardino da Siena e il suo tempo. Milano 1982. *Paton, Bernadette*: Preaching Friars and the Civic Ethos: Siena, 1380–1480, London, 1992; *Morlando, Franco*: The Preacher's Demons. Bernardino of Siena and the Social Underworld of Early Renaissance Italy, Chicago–London, 1999. 1–51. A politikai nézetekről, társadalomképről érdekes módon egy irodalomtörténetész adott lényeglátó áttekintést: *Delcorno, Carlo*: La città nella predicazione francescana del Quattrocento. In: *Alle origini dei Monti di Pietà. I Francescani fra etica ed economia nelle Società del Tardo Medioevo*, Bologna–Ravenna, 1984. 29–39.

3 A prédikáció történetére: *Longère, Jean*: La prédication médiévale. Paris, 1983. *Delcorno, Carlo*: La predicazione nell'età comunale. Firenze, 1974; *Rusconi, Roberto*: „Predicatori e predicazione (sec. IX–XVIII)”. In: *Storia d'Italia*, IV. Intellettuale e potere. Torino, 1981; *Uő*: La predicazione: parole in chiesa, parole in piazza. In: *Lo spazio letterario del Medioevo*. Dir.: *Guiglielmo Cavallo–Claudio Leonardi–Enrico Menestò*, vol. II.: La circolazione del testo, Roma–Salerno 1994. 571–603; *Bolzoni, Lina*: „Oratoria e prediche”. In: *Letteratura italiana*. dir. da: *Alberto Asor Rosa*, vol. 3.: Le forme del testo, II.: La prosa. Torino, 1984. 1041–1074.

4 A prédikáció gyakorlatára az itáliai városokban: *Maire Vigueur, Jean-Claude*: Bernardino et le vie citadine. In: *Bernardino predicatore nella società del suo tempo*. Convegni del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale, vol. 15, Todi, 1976. 251–282; *Cardinali, Claudia*: Il santo e la norma. Bernardino da Siena e gli statuti perugini nel 1425. In: *Gioco e giustizia nell'Italia di comune*. a c. di *Gherardo Ortalli*, Treviso–Roma, 1993. 183–189; *Montesano, Marina*: La predicazione civica di Bernardino da Siena. In: *La religion civique à l'époque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*. Collection de l'École Française de Rome 213. Rome, 1995. 265–275; *Muzzarelli, Maria Giuseppina*: Pescatori di uomini. Predicatori e piazze alla fine del Medioevo. Bologna, 2005; A obszervánsok zsidókhöz való viszonyára: *Hughes, Diane Owen*: Distinguishing Signs: Ear-Rings, Jews and Franciscan Rhetoric in the Italian Renaissance City. Past and Present,

Fontos megjegyezni azt is, hogy az obszerváns prédikátorok tevékenysége egybevágott a pápaság érdekeivel. Az avignoni fogság, a nagy nyugati egyházszakadás és a konstanzi zsinat időszakát követően V. Márton és IV. Jenő pápák alatt zajlott le a pápai állam újjászervezése Közép-Itáliában, amely – eltérő mértékben ugyan – a helyi városok és fejedelemségek autonómiájának korlátozásával járt együtt. A prédikátorok nem egyszer (Perugia – 1445, Foligno, Terni) a pápai legátusok kíséretében, vagy az ő meghívásukra érkeztek az egyes városokba. A megreformált státútumok, a belső ellentétek korlátozása Róma érdekét is szolgálta. Ugyancsak az egyházfőktől kaptak felhatalmazást az úgynevezett „kistestvérek” (fraticelli) üldözésére.⁵

Az előbbiekből fakadóan természetes, hogy a prédikátorok társadalommal és politikával kapcsolatos nézetei elsősorban a prédikációk szövegének tanulmányozásával ismerhetők meg. Ezek közül is elsősorban Marchiai Jakab beszédei – amelyek több esetben Sienai Bernardin szövegein alapulnak – alkotják mondanivalóm alapját. Jakab két nagy beszédciklusa közül a *Sermones quadragesimales* nem látott nyomtatásban navilágot, míg a *Sermones dominicales* teljes egészében publikálta Renato Lioi. Mondanivalóm kifejtése elsősorban az ebben található *sermókon* alapul.⁶

Az obszerváns prédikátor társadalomszemléletének vizsgálatánál kiindulópontként szolgálhat annak vizsgálása, hogy szemében hogyan tagolóódik a társadalom és az is, hogy egyes társadalmi csoportok milyen helyet foglalnak el benne. A tagolás legfontosabb, leg-

többször említett — etikai természetű — szempontja az, hogy az egyes csoportok, amelyek elkülönülhetnek foglalkozás, kor, nem és társadalmi státusz szerint, mennyire vannak kitéve a bűn csábításának.

Marchiai Szent Jakab *De verbo Dei* című beszéde felsorolja, hogy kik vetik meg a vallást a leginkább. Fölvonulnak benne a gögösök, az uzsorások, a bujálkodók, a hitetlenek, a kocsmárosok, a vámszedők (akikkel Marchiai Jakabnak lehetett alkalma találkozni, hiszen sokat utazott), az önmagukért tudók (*sapientes sibimet*), a pásztorok (akikről külön megjegyzi, hogy soha nem járnak templomba, amit, mint írja, onnan tud, hogy gyermekkorában maga is pásztor volt), a vadászok (legázolják a vetést) és a halászok, a élvhajhászok (*delicati*), a fősvények és az összes gazember, akinek a kocsmá a zsinagógája (*quia taberna est synagoga omnium ribaldorum*): a prostituáltak, a játékosok, a torkosok.⁷ A foglalkozások szerinti csoportosításból kitűnik, hogy a szerző szemléletében a természethez közel állók, a tevékenységüknél fogva a városon kívül, attól messze, tehát nehezen ellenőrizhető személyek alkotják a bűnnek egyik legjobban kitett csoportot. A prostituáltak és a kocsmárosok említése magától értetődő. A kereskedőkről azt mondja, hogy soha nem foglalkoznak Istennel és a lélekkel, annyira belebonyolódtak a földi üzletekbe: „...mercatores nunquam cogitant et cogitare non possunt de Deo et anima, tantum involuti sunt in negotiis terrenis.”⁸ A példázatok egyik legnegatívabb, gyakran előforduló figurája a fegyverhordozó (*armiger*), illetve a katona, aki züllött, garázda és rablásra hajlamos.⁹

112 (1986), 3–59. A békítésre: *Sacchetti Sassetti, Angelo*: Giacomo della Marca paciere a Rieti. AFH 50 (1957), 75–82. A színpadias elemekre: *Longpré, Ephrem*: S. Bernardin de Sienna et le nome de Jésus. AFH 28 (1935), 443–476; 29 (1936), 142–168; 30 (1937) 170–192. A fényezés elleni fellépésre: *Szlancsok Margit*: A ferences és a domonkos obszervánsok luxuskritikája a XV. században, PhD-értekezés kézirat, 2002. A mons pietatisokra: *Muzzarelli, Maria Giuseppina*: Un bilancio storiografico sui Monti di Pietà: 1956–1976. Rivista di Storia della Chiesa in Italia 33 (1979), 165–183.; *Prodi, Paolo*: La nascita dei Monti di Pietà tra solidarismo cristiano e logica del profitto. In: Alle origini dei Monti di Pietà, i. m. 5–12.

5 *Fois, Mario*: Papi e l'osservanza minoritica. In: Il rinnovamento del francescanesimo. L'osservanza. Atti del XI Convegno Internazionale, Assisi, 20–22 ottobre 1983. Assisi, 1985, 29–105; *Rusconi, Roberto*: 'Predicò in piazza...': Politica e predicazione nell'Umbria del '400. In: Signorie in Umbria tra Medioevo e Rinascimento: l'esperienza dei Trinci. Congresso storico internazionale, Foligno 10–13 dicembre 1986. Perugia 1989. 113–141. *Falasci, Pier Luigi*: Le Marche di San Giacomo. In: San Giacomo della Marca e l'Europa del '400, Atti del Convegno internazionale di studi, Montepredone, 7–10 settembre 1994, a. c. di S. Bracci, Padova, Centro Studi Antoniani 1997. 141–169.

A fraticellók elleni fellépésre magyarul: *Solvi, Daniele*: Az inkvizítor Kapisztrán János és a ferences ellenzék. Aetas 23 (2008/1), 5–24.

6 A *Sermones dominicales* (a továbbiakban: SD) kéziratának összefoglalása, a méltatással együtt: *Pacetti, Giacinto*: I 'Sermones dominicales' di San Giacomo della Marca. Collectanea Franciscana 11(1941), 7–34, 185–222; *Gattucci, Adriano*: I 'Sermones dominicales' di S. Giacomo della Marca. Picenum Seraphicum 15(1978–1979), 126–141; *Lasić, Dionysius*: De vita et operibus S. Iacobi de Marchia. Studium et recensio quorundam textuum, Falconara Marittima 1974. 186–187. A *Sermones quadragesimales*-ről és a nem a két nagy korpuszba tartozó, nem túl nagy számú sermóról: *Lasić*: i. m. 1974. 184–186, illetve 190–193.

7 SD I. 383–385.

8 SD I. 148.

9 SD I. *De ludo*, 203.: Padovában egy német fegyverhordozó, miután minden vagyonát eljátszotta, eladja lelkét egy halászó [!] ördögnek; De blasfemia, 334.: A játék közben káromkodó fegyverhordozó esete: meg akar vívni Szűz Máriával, de egy, a sisakrostélyán berepülő méh megöli. A militesről: „Milites vero qui violenter in castris suis faciunt tallias (...) sunt predones et raptores.” SD I. 319. (De furto et restitutione utilissima)

A bűn veszélyének az egyes nemek és korosztályok nem egyformán vannak kitéve. A nő általában a romlás és a bujaság forrása. A fiatalabbak (*iuencula, mulier*) hajlanak arra, hogy higgyenek a babonákban, s vágyaikat mágia segítségével próbálják elérni. A démonok gyakran kihasználják a bujálkodásra való hajlamukat, s ezt a prédikátor olykor több, mint érzékletesen ecseteli, kitérve arra, hogy az általa ismert esetekben a démon, hatalmas szerszámával hányszor és milyen módon tette magáévá a szüzeket:

„*In civitate Mantue ... 24 annorum virgo ... vigilando dyabolus in una nocte 14 vicibus cognovit eam ante et retro et sepe immissione et pedicatione et ubique amplius retro quam ante et in ea ledebat proprium instrumentum magnum. Item altera virgo: 25 demones, unus post alium vigilando cognoverunt eam quasi 23 annis die et nocte.*”¹⁰

Az idősebb nők a kicsapongás és a varázslás esetében mutatnak rossz példát, megtanítva a fiatalabbakat a különféle hívságokra. „*Vetula est instrumentum diaboli.*” Az öregasszony egyben gonosz és tudatlan: „*per vetulas magis operatur dyabolus quam in aliis*”, fő tevékenysége a varázslás és a kerítés (*incantatrix et ruffiana*).¹¹ A másik veszélyeztetett csoportot a fiatalok alkotják, akik elfoglaltság és mesterség gyakorlása híján mindenkivel kötözködve éjjel-nappal fel s alá róják a várost: „*...otium potest esse malum [...] Et maxime vos iuvenes sine arte, qui cotidie per plateas et in nocte per civitatem hinc inde molestano civitatem et vituperando*”.¹²

Ennek a szerző szerint az az oka, hogy könnyen befolyásolhatók és cselekedeteiket nem csupán az értelem vezeti. A két nem esetében azonban a nevelés elhanyagolása eltérő következményekkel jár.¹³

Ami a társadalom tagolását illeti, a *Sermones dominicales* társadalmi és erkölcsi témájú beszédeiben csupán egyetlen olyan hely található, ahol a szerző a társadalmat különféle csoportokra próbálja osztani (földművesek, polgárok, doktorok, katonák és urak): „*Et ideo distinguo statum, primo rustico-*

rum, secundo civium, tertio doctorum, quarto militum, et, quinto, dominorum”.¹⁴ Szembetűnő, hogy csak a világiakról van szó, hiszen a „doktorok” státusa gyaníthatóan nem az egyházi rendbe tartozó, egyetemi fokozatot elnyert klerikusokat jelöli, Jakab ugyanis e felosztást az öltözködés apropóján teszi meg. Sokkal inkább lehet szó az itáliai városokban hagyományosan népes világi jogászi-jegyzői rétegről. A fölsorolás csak futólagos, a szerző ezt követően nem megy bele az egyes kifejezések, így a *miles*, illetve a *dominus* szó jelentésének részletes kifejtésébe. Bizonyára az Umbriában és Marchében még a XV. században is erős társadalmi befolyással rendelkező, földbirtokaiból élő, olykor az egyes városok irányítását signorékként megragadó arisztokratákról, illetve alacsonyabb rangú kíséroiokról van szó.

A tágabb politikai keretekről, az itáliai regionális államokról, királyságról, császárságról beszélve a szerző megmarad a jogi irodalom kategóriáinál és közhelyeinél, amelyek akkor már mintegy két évszázada forgalomban voltak. Ilyen élettelen, elavult szemléletet mutat például, amikor arról értekezik, hogy a római királynak van joga az útdíj, a *pedagium* szedésére, de némelyek szerint sem a francia királynak, sem pedig a városoknak nincs (itt III. Incére, a *Liber Extrara* hivatkozik). Ez utóbbi, a városokra vonatkozó kijelentésnek persze a XV. századi Közép-Itáliában erős aktualitása lehetett, hiszen Jakab hamis és a jogtalanul szedett *pedagiumokról* és *talliákról* is beszél, melyeket a váraikban székelő katonák erőszakosan és rablók módjára szednek. Megállapítása így a pápai hatalommal szembeni városi önállóság elleni állásfoglalásként is értékelhető.¹⁵ A korban idejétmúlt fogalmi kategóriák persze a városokkal kapcsolatban is felbukkannak, ilyen például az, hogy a prédikátor a városokat megosztó egyenlenségeket a guelf-ghibellin szembenállással magyarázza.¹⁶

Itáliának mint önálló kulturális egységnek a tudata csak elvétve mutatkozik meg a prédikációkban:

10 (De quatuor diabolis) Monteprandone, Museo Civico, cod. 44. f. 71v; idézi: Crivellucci, Amedeo: I codici della libreria raccolta da S. Giacomo della Marca nel convento di S. Maria delle Grazie presso Monteprandone, Livorno, 1889. 80.

11 SD I. 309, 310.: (De luxuria), SD II, 483, 485.: (De factuchiariis).

12 SD I. 148. Figyelemre méltó, hogy voltak, akik az exemplumok jóval szélesebb körének tanulmányozása után arra a következtetésre jutottak, hogy azokban a plébánosokkal szemben álló két csoport nem más, mint a vetulae és a iuvenes: Bremond, Claude–Le Goff, Jacques–Schmitt, Jean-Claude: L'«exemplum». Turnhout, 1996, 101.

13 SD III. 152. A lányok „[...] in gestu, vestitu et actu potius meret-

rices vagabunde”, a fiúk „luxores, fetidi sodomite, blasphematores” lehetnek.

14 SD I. 118.

15 SD I. 319.: „[...] milites vero qui violenter in castris suis faciunt tallias [...] sunt praedones et raptores.”

16 SD II. 24.: „Dicunt enim quod Deus est guelfus; Ioannes evangelista ghibellinus, Baptista vero guelfus; leo vero guelfus, sed aquila ghibellinus. Sed unum vellem scire: asinus quid est? De qua parte? O insensati dicite mihi si asinus est de parte vestra. Tales bestie extra Ytaliam sunt insignia, sed in Ytalia efficiuntur sei, quia maiorem amorem et fidelitatem ad istas bestias et signa quam ad Deum creatorem.”

először a szodómia elítélése kapcsán, amely a prédikátor szerint igen elterjedt bűn az egész félszigeten, másodsor, amikor, a fent említett guelf-ghibellin ellentét kifigurázása révén elítéli a pártharcokat, harmadszor, amikor az isteni büntetés elkerülhetetlenségét az elűzött városi urak, a signorék példájával illusztrálja.¹⁷

Figyelemre méltó, hogy a politikum tere Jakab számára mindenekelőtt a város: az foglalkoztatja, a hétköznapi életből merítő *exemplumait* onnan hozza. A városokkal kapcsolatban a korabeli politikai valóság kézzelfogható feszültségei kerülnek szóba. Ezzel szemben szemléletében a vidék másodlagos. Az emberi élet alapvető kereteként felfogott városok oly mértékben áthatják az egyébként Augustinusra gyakran hivatkozó prédikátor gondolatvilágát, hogy az embert fenyegető fő veszélyek tárgyalásakor egy sajátos mikrokozmosz–makrokozmosz analógiát alkalmazva az embert egy négyszögletű és négy kapuval rendelkező várossal állítja párhuzamba, melynek kapuit angyalok védik a démoni erők ellen. A négy kapu: az öröm, a fájdalom, a remény és a félelem. A világ, a démonok, a test kísértései ugyanúgy e kapukon jutnak be az emberbe, mint az isteni és az anyagi ösztönzések. A test és a lélek harca ebben a térben zajlik. A kapuőrök a szabad akaratot testesítik meg. Angyalok védik a kísértésekkel szemben, közülük is négy fékezi meg a hamis örömet, a hiú reményt, a fájdalmat és a félelmet.¹⁸

Jakab társadalomszemléletében az egyik legfontosabb érték a fennálló – isteni rendbe ágyazott – rend

fenntartása: „*sex sunt necessaria ad conservationem cuiuscumque regiminis*”.¹⁹ A vezetők feladata a meglévő, adott, archetipikus jónak a változatlan megőrzése (*conservatio*). Mint mondja, a vezetőket Isten e célból helyezi a közösség élére: „*Deus ad conservationem totius universi constituit omnes creaturas supra se habere rectores propter earum conservationem*”.²⁰

Ebben az összefüggésben a megőrzés, a *conservatio* kifejezés egyenesen a létezés szinonimájaként jelenik meg. Emellett szembetűnő, hogy a *iustitia* kifejezés igen gyakran fordul elő együtt a *conservare* igével. Az igazságnál semmi sem fontosabb a városi közösség fennmaradásához, megőrzéséhez: „*nullus thesaurus est ita necessaria ad conservationem civitatis sicut iustitia*”. Meg kell jegyezni, hogy az igazság (*iustitia*) ugyancsak kulcsfogalom Jakabnál, de inkább az uralom, a hatalomgyakorlás, semmint a társadalom kérdéséhez kapcsolódik, ezért ehelyütt nem térünk ki rá.

A fennálló rend változatlan megőrzésével áll összhangban a társadalmi mobilitás elvetése.²¹ Ez a szemlélet meghatározza a külsőségekkel, a reprezentációval kapcsolatos felfogást: az öltözködésnek meg kell felelnie az egyén társadalmi helyzetének, a mesterségek elsajátításánál az egyik szempont a személy társadalmi állapota (*persone conditio*).²² A *sapiens rector* feladatairól beszélve megemlíti a külvárosok lakóit, a *suburbanikat*, akiket féken kell tartani és elégedetlenségüket lecsillapítani.²³ Amikor általában beszél a békéről, akkor is elsősorban a polgárok közötti békét érti rajta.²⁴

17 SD I. 461. (De sodomia); SD II. 24; SD II. 387. (De gloriosa iustitia); vö.: *Rigon, Antonio*: San Giacomo nell'Italia settentrionale. In: San Giacomo della Marca e l'Europa del '400. 172–173.

18 De influentiis constellationum, SD I. 445–448. Keleti kapu: az érzéki, testi bűnök: lakmározás, részegeskedés, paráznaság, házasságtörés, vérfertőzés, szodómia, szentségtörés, játék, énekek, tánc, hívságok, díszes ruhák, megbűvölés. Itt Babilonnal kapcsolatos bibliai helyeket idéz a szerző. A nyugati kapu: fájdalom kapuja, harag, gyűlölet, háború, erőszak, gyilkosság, pártharcok, megosztottság, elégedetlenség, türelmetlenség, durvaság sértés, féltékenység, hamis ítélet, vádaskodás, hízalgés, álnokság, megvetés, átkozódás, egyenetlenség szítása, lázongás, árulás, igazságtalanság, szülőknél való engedetlenség, vérbosszú. A déli kapu: hiú remény kapuja, elbizakodottság, a felebarát megvetése, fukarság, Isten elfeledése, világi dicsőség pompája, kíváncsiság, tiszteletlenség, hiú dicsőség, dicsekvés, képmutatás, az új felfuvalkodottsága, becsvágy, a figyelmeztetések semmibevétele, gúnyolódás, fenyegetőzés, bűnpártolás, hitehagyás, esküszegés, méltatlan áldozás. Az északi kapu hiányzik az analógiák sorából. A De signis adventus Antechristi című beszéd egyik helye szintén arról tanúskodik, hogy a szerző társadalomról alkotott felfogásának alapvető párja az ember – város kettőse: „si Deus vellet destruere unam civitatem vel unum hominem...” : SD III. 384. A térképzetek szimbolikájá-

ról: Europäische Mentalitätsgeschichte: Hauptthemen und Einzeldarstellungen. Hrsg. von Dinzelbacher, Peter. Stuttgart, 1993; *Gurevics, Aron Jakovlevics*: A középkori ember világképe. Bp. 1974. 49–53; a makro- és mikrokozmoszról: 57–68; *Davy, Marie-Madeleine*: Initiation à la symbolique romane, Paris, 1977. 39–41. Az égi Jeruzsálem alaprajzának, falainak szimbolikus jelentéséről, tájolásáról s a vele kapcsolatos képzeteknek a középkori városokban való testet öltéséről: *Frugoni, Chiara*: A Distant City. Images of Urban Experience in the Medieval World. Princeton, 1991. 3–29.

19 SD III. 123.

20 SD III. 118.

21 SD III. 126. (De magnificentia et utilitate iustitiae)

22 „Et quilibet sit contentus in suo statu” (SD I. 118.).

23 Az öltözködésről: „etiam mendicus et pauper nititur apparere pomposus” (SD I. 107.); „multi scandalizantur cognoscentes talem pauperem pomposum” (SD I. 118–119); „pro ornamento, secundum decentiam sui status...” (SD III. 152.); a mesterségek tanulásáról: „...filii pauperum non sunt adiscendi artem mercatorum, que requirit multam pecuniam propter exercitationem et perditionem multoactiens, sed suere et huiusmodi...” (SD III. 153–154.).

24 SD II. 388.

A politikai, társadalmi és etikai kérdések transzcendens vonatkozásokban jelennek meg. A politikai megosztottságban, a pártharcokban, amelyeket a szerző, összhangban a ferencesek azon törekvésével, amely a belső viszályok megfékezésére irányult, élesen elítél, a démonok jelenléte mutatható ki,²⁵ ellenben a társadalom békéjét és egyensúlyát a teológia által szentesített erények biztosítják. Ezeket már gyermek- és fiatalkorban el kell ültetni az emberekben, ahogy azt a *De doctrina puerorum* című beszéd tanúsítja. Ebben a hitoktatás kérdéseit a szerző együtt tárgyalja a viselkedés, a gesztusok, a beszédmód, a mesterségekre oktatás, az öltözködés kérdéseivel.²⁶

Az utolsó ítéletet az Antikrisztus eljövetele előzi meg, amelynek legfontosabb előjelei mindazok a jelenségek, amelyek egyben a legnagyobb bűnök is: minden rossz kiteljesedése, a hitetlenség, az egyház megosztottsága, az erények és a szeretet eltűnése. Ebben a felsorolásban az egyház egységének megszűnése általánosabb jelentést takar, ugyanis Jakab itt nem csupán a klérus megosztottságát említi, hanem a világiakét is, továbbá a kétféle: lelki és világi (*spirituale et temporale*) *imperium*ét is.²⁷ Isten ítélete mindazonáltal befolyásolható, mégpedig a leghatásosabban a bűnbánat eszközével. A bűnbánat enyhíti egy városra vagy egy egyénre kimért büntetés szigorát vagy a pokolbeli büntetést evilágira változtatja.²⁸

A bűnök és erények kettős vonzása által meghatározott emberek és városok életében kitüntetett szerep jut a prédikátoroknak. Krisztus és az angyalok mellett ők a bűnök legnagyobb vádlói, ostromozói. Ebből fakadóan az igazi prédikátor tulajdonsága a mérlegelés, a szeretet, az ékesszólás és a szigor (*discretio, caritas, locutio, reprehensio*).²⁹ A hitigazságokban való jártassága együttjár az erényes étellel. A prédikátorok szerepe az apostolokéhoz hasonló, hiszen Krisztus is hasonló megbízást adott apostolainak: az erény lelkekben való elültetését.³⁰

A prédikátorok szerepéről és feladatairól vallott felfogását Marchiai Jakab a *De verbo Dei* című

beszédben fejt ki. Ők a készülődő Antikrisztus előhírnökei: „*Deus in isto sexto tempore misit predicatorum sollempnes et bonos ad avisandum ruinam futuram*”; hangjuk a harsona, amely – a *Jelenések könyvéből* vett képpel élve – figyelmeztet érkezésére: „[...] *audivi vocem unam [ex] quatuor cornibus altaris aurei*.”³¹ Sőt, kora jeles domonkosrendi prédikátorára, Vincent Ferrerre hivatkozva az előhírnök funkcióját kiterjeszti általában a koldulórendekre: „*dixit in suis epistolis venturos fratres minores, predicatorum prope ante tempus antechristi, facturos magnalia, ut videtis*”.³²

A prédikátor ellenmodelljei a hamis próféták. Jakab a létező történelmi személyiségek közül Ferencet és Domonkost tartja a legalkalmasabbnak arra, hogy emblemátikusan szembeállítsa velük őket. Más helyen hamis prédikátorokról beszél, akik (*Jer 2,14*) nem keltenek bűnbánatot, nem fedik föl a gonoszsgot és hazugságot, ostobaságokat hirdetnek. Mint más beszédeiből kiténik, a prédikátor nem lehet elnéző a bűnökkel és a hibákkal szemben: egyik legfontosabb tulajdonsága a „*reprehensio fructuosa*”. Elítéli azokat is, akik csupán érdekességekről beszélnek, ami nem válik a nép épülésére.³⁴

A prédikátorok eszkatológiai értelemben vett legfontosabb ellenfelei azonban a gonosz szellemek (*maligni spiritus*). Három fajtájuk az Antikrisztus idején gonosz tanítványaik szájával prédikál (*predicabunt*). Ennek az igének a használata is azt fejezi ki, hogy a prédikátorok negatív tükörképéről van szó. Az egyik fajta az apokaliptikus sárkányé, azaz az ördögé, aki az írásokat meghamisítva mindenféle nyakatekert okoskodást terjeszt; a másik a fenevadé, aki a világi és állatias testi gyönyörök jelképe, a harmadik az álprófétaké, akik képmutatók és hamis keresztények: önmegtartóztatást színlelnek, ám bujálkodásra hajlamosak, megvetik a pénzt, ám kapzsiakká válnak.³⁵ Figyelemre méltó, hogy az eszményi prédikátor másutt, a Sienai Szent Bernardinról szóló *sermó*ban kifejtett fő személyes tulajdonságai, a

25 SD I. 343.

26 SD II. 18–19, 24.

27 SD III. 148–152.

28 SD III. 370.

29 „[...] si Deus vellet destruere unam civitatem vel unum hominem et inde faciant penitentiam, dico quod Deus remittet destructionem et illam penam mutabit in aliam minorem, sicut conmutat penam infernalem in temporalem. Tribus modis Deus effudit penam [?] ire sue super delinquentes: aut fit tanta penitentia, quod Deus in totum remittit; aut dat Purgatorium; aut dat aliam penam

in hoc mundo, videlicet famem, guerram, pestilentias et huismodi.” (SD III. 384.)

30 SD I. 380.

31 SD I. 377–378.

32 Jel 9,13. De signis adventus Antechristi, SD I. 95.: „Deus in isto sexto tempore misit predicatorum sollempnes et bonos ad avisandum ruinam futuram.”

33 SD III. 371–372.

34 SD I. 384.

35 SD III. 372, 380.

helyes élet, az üdvös tanítás és az állhatatosság (*vita bona, doctrina salutifera, perseverantia*) szimmetriában állnak a negatív erők e hármasságával.³⁶ Mint Jakab megállapítja, a Gonosznak magának is vannak prédikátorai, akik új törvényt és evangéliumot hirdetnek, megszenteltelik a valódi evangéliumot, miközben jó kereszténynek adják ki magukat.³⁷ Ezzel szemben az igazi prédikátorok a démonok ellenfelei az egyes emberekért, illetve emberi közösségekért folyó eszkatologikus küzdelemben.

A társadalmi problémákkal foglalkozó beszédekről írottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy Jakab érdeklődése elsősorban lokális keretekre terjed ki, az

Itáliában a XV. századra kikristályosodó regionális államalakulatokra, azok uraira, a *signorékra* csak ritkán tér ki és a politikai, társadalmi problémákhoz csak lazán kapcsolódva.³⁸ Társadalom-felfogásában központi helyen a viszonyok konzerválása, az egyes csoportok közötti egyensúly fenntartása, az ellentétek elsimítása áll. Természetesen a politikai és társadalmi körülményeket nem immanens, hanem etikai, pszichológiai és transzcendens fogalmakkal magyarázza. E mellett az Apokalipszisra való hivatkozás, a közösség erényeinek és bűneinek eszkatológiai távlatba való helyezése ugyancsak fontos eleme társadalomképének, ami egyben eszkatológiai távlatokba helyezi azt.

36 Pacetti, *Dionisio*: Le prediche autografe di San Giacomo della Marca (1393–1476)”, AFH 36 (1943), 84–89. (De Sancto Bernardino)

37 SD III. 375.: „[...] predicabit enim [Antechristus] novam legem et evangelium prophanabit et nullo modo morietur; mictet predicato-

res suos per universam terram, bonitatem sanctorum destruendo et malitiam iniquitatis predicando, doctores fideles non permittet predicare veritatem. Et multi ex eis propter peccata nec os aperire presument et simulabunt se esse bonos christianos”.

38 *Rigon*: i. m. 173.

Kőkör (Calday), 1973.

Szellemi erőtereink Cseke Péter:
Védjegyek. Íróportrék
– ellenfényben,
Kriterion Könyvkiadó,
Kolozsvár, 2011.

„A kiválóak munkássága pedig átnyúlik a jelenbe, és magatartásra ösztönöz, mai életünk hatótényezőjévé válik. Nem lezárt fejezet, hanem fundamentum. Hiszen a múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk. Azon állunk.”

(Mikó Imre)

Nem véletlenül választottuk Cseke Péter legújabb kötetéről szóló méltatásunk jeligéjévé Mikó Imre szavait. A Kriterion Könyvkiadónál megjelent újabb munkájában ő is az előtte járók és kortársak – köztük Mikó Imre – életpéldáját, munkásságát idézi a mai olvasók elé azért, hogy az ösztönző erőként épüljön be gondolatvilágunkba, jelent és jövőt kutató törekvéseink fundamentumává váljon. A kötet alcíme: *Íróportrék – ellenfényben*. Évtizedeket felölelő kutatásainak esszenciájaként a kilencvenéves erdélyi kisebbségi lét markáns egyéniségeit állítja elé, vall róluk tudományos hitelességgel, mély érzelmi kötődésről tanúskodó bensőséges sorokban. Egy ilyen kötet magában hordozza a szubjektivitás vonásait is, a kiválasztás a szerző személyiségére, a maga lelki alkatára, tudományos orientáltóságára, gondolkodásmódjára is fényt vet. E vonatkozásban igen találó a kötet cím: a kötetben közölt íróportrék *védjegyek*, Cseke Péter munkásságát hitelesítő személyiségek, kiket tanítványként követ, példaképeknek tart, az utána jövők számára is követendőnek ítélik.

Az erdélyi magyar irodalomtörténet igencsak bővelkedik olyan munkákban, kötetekben, amelyek az életműveken túl, az alkotókat hozza, helyezi rivaldafénybe. A reflektorok forrása lehet önéletírás – gondoljunk csak Nagy István, Kacsó Sándor, Balogh Edgár memoárjaira. Lehet interjúkötet – Beke György *Tolmács nélkül*, továbbá a Marosi Ildikó által írt, Erdélyi Lajos fotóival illusztrált, húsz romániai magyar író vallomásait közlő *Közlekedések*. Ne feledjük ki e sorból az Erdélyi Szépművészek Céh által 1935-ben és 1942-ben *Erdélyi csillagok* címmel megjelentetett kiadványaikat, a Kántor Lajos szerkesztésében azonos címmel, a Héttorony Könyvkiadó által 1990-ben megjelentetett kötetet, mely alcímével jelzi a benne foglaltaknak az előbbitől eltérő időkeretét: *Újabb arcok Erdély szellemi múltjából*. Szólnunk kell továbbá a marosvásárhelyi Mentor Kiadó által 1998-ban megje-

lentetett *Erdélyi Panteon* című négykötetes munkáról, melyet szerkesztője – Jánosházy György – azzal a reménnyel indított útjára, hogy „hozzájárul szellemi múltunk értékeinek jobb ismeretéhez és megőrzéséhez”. (Talán mondanunk sem kell, hogy e két

utóbbi kiadvány munkatársai közt ott találjuk Cseke Pétert – négy „címszó” alatt). Szép számmal sorakoznak könyvespolcainkon az olyan kötetek is, amelyekben egy-egy alkotó fűzi csokorba, idézi maga elé azokat az írókat, költőket, akik pályafutásában, eszmei kibontakozásában szerepet játszottak. Mikó Imre *Akik előttem jártak* (1976) című könyvének ajánlásában olvashatjuk: „azokat választottam ki, akik nemcsak előttem jártak, hanem akiknek igyekeztem is a nyomukba lépni”. A személyes indíttatásra vall Huszár Sándor *Honnan tovább?* (1984) című kötete is, mely „utazás a tudatom körül” szándékával gyűjti csokorba az íróelődök világában történő barangolását. Mindenik kiadvány magán hordozza szerzője, illetve szerkesztője (a kiadó) szellemiségének pecsétjét, szándékát.

Cseke Péter is neves elődök nyomába szegődött. Minél mélyebbre ásott, annál inkább megtapasztalhatta, érezhette, hogy az előtte járók mily meghatározó módon alakították koruk közösségi tudatát, bővítették, tágították látókörét, nem utolsósorban az olvasóéit is. A megidézett személyiségek sosem öncélúan cselekedtek, személyes törekvéseiket mindig a közéletiség parancsából fakadó elhivatottság fűtötte.

Cseke Péter tudományos munkássága középpontjában a két világháború közötti erdélyi nemzetiségi küzdelmek kutatása áll, különös tekintettel a transzszilvanizmus eszmeáramlatával párhuzamosan, a harmincas években a közéletben irányváltó törekvéseket megfogalmazó, az *Erdélyi Fialatok* című lap köré csoportosuló nemzedék munkásságának feldolgozása. Eközben fogant meg benne a készítés, hogy feltárja „az írói pályaképek koordinátáit s egyszerre mind az értelmezések »életidejének« dimenzióit, koronként változó/gyarapodó »évgyűrűit«”. Nem csupán a tudományos munka gyümölcsöt tetése végett, hanem napjainkat és jövőnket alakító pragmatikus szándékkal, hogy „mielőtt végleg az eszme-

és irodalomtörténet birtokába kerülne, tegyük lehetővé, hogy éltető szellemi erőterré válhasson”.

Szellemi erőtereink gazdag tárházából a könyv lapjain huszonhárom lezárt életpálya íve rajzolódik ki, olyan személyiségek arca, kikkel Cseke Péter előző köteteiben is találkoztunk. De így, együtt, mint a Kárpátok hajlataiban, tündéri völgyeiben fakadt források egyetlen, bő vizű folyammá egyesülve hordozzák magukban mindazon szellemi értékeket, amelyeket Erdély tudott s tud ma is nyújtani a magyarságnak. A megidézett személyek kétharmadának – Kós Károlytól Böződi Györgyig – munkássága a két világháború közötti időszakhoz kötődik, ahhoz a periódushoz, melyben korlátozottan, cenzúrázva ugyan, de még relatív szabadon szállhatott a gondolat, hangot adhattak az identitásunkat megtartó, erdélyi magyar közösségünket aktivizáló gondolatoknak. Akinek életútja áthajlik a későbbi évtizedekbe, személyükben is példázzák a diktatúra, a szellemörök intoleráns, az életpályát derékba törő kérelhetetlenségét.

Az első három életút – Kós Károlyé, Makkai Sándoré, Tamási Ároné – az új történelmi helyzetbe, a kisebbségbe jutott magyarság útkeresését jelző, létének szellemi programot szabó nagy szellemi áramlathoz, a transzszilvanizmushoz kötődik. A Kós Károlyról írottak „a Kárpát-medencei századok mélységéig visszanyúló Idő architektúrája szerint dolgozó” alkotót idézi elénk, aki a történelmi tények újraértékelésével „új magyar gondolkodás megteremtését, a külső veszélyekkel számoló kisebbségi életlátás kialakítását” sürgette. S hogy mennyire nem csak a provincia, a szülőföld érdekében, az Cseke Péter finnországi útjának élménye során kristályosodott ki benne: „Kós a legmostohább létviszonyok közepette is európai kitekin-téssel dolgozott, ugyanakkor pedig évezredes magyar örökségre támaszkodott. Annak történelmi teherbírásra alkalmas elemeit fejlesztette a maga idejében korszerű nemzeti szintézissé, egyetemes formanyelvűvé.” Az erdélyi gondolat hirdetőinek másik nagy egyénisége Makkai Sándor volt. A kisebbségi lét *non possumus* tételét megfogalmazó püspök egyéni áttelepedése körülményeinek, okainak taglalásakor Cseke Péter túl-lép annak érzelmi megközelítésén, a hatalmas vitát kiváltó döntését kiváltó személyes érveken, s rámutat arra, hogy „az erdélyi magyarság önrevízióját meghirdető ideológus úgy látja, hogy a kisebbségek sorsa egész Európában megpecsételődött”. Figyelemre méltó, hogy a korábban magamentő, önigazoló tettnek minősült *Nem lehet* című írása e kötet lapjain új meg-

világítást kap: „elsősorban a világ közvéleményét, »Európa lelkiismeretét« akarta felrázni”. Az Erdély sorsát meghatározó mélyáramlatokból Tamási Áron megidézésekor is az a mű – *Szülőföldem* – kerül Cseke Péter vizsgálódásának középpontjába, melyben a szerző „a maga *lelki hajlékába*” vezetve, „a magyarság gondjainak a megoldására keres választ”, hogy azok „szembesítésével sorsunk fölé emelkedhessünk, ön-magunk jobbik énjének a megerősítésére törekedjünk”. A megoldás kulcsát ő is tágabb összefüggésben keresi: „faluja és nemzete sorsát azonos értékrendszeren belül, egyetemes összefüggésekben szemléli”. Makkaival szemben vallotta, hogy „nekünk itthon kell betöltenünk a szellem törvényeit”. Publicisztikája, közéleti szereplése a bizonyosság rá, hogy tette is, amíg tehetette.

Ha valamiféle tagolást, határvonalat húznánk Cseke Péter „védjegyeinek” panteonjában, akkor Balázs Ferenc, Jancsó Béla és László Dezső neve mindenképp külön törzset alkotna a kötetben. A róluk szóló sorokat, szellemi nagyságok előtti tisztelet hangján túlmenően mély érzelmi töltet hatja át. Balázs Ferenc heroikus küzdelme jelképpé magaslik: „mindenfajta megváltás esélye mibennünk rejlik, tőlünk függ (...) az emberhez méltó életmód megteremtésének lehetőségét az alulról fölfelé kiépülő civil társadalommodell érvényesítésében látta”. Míg ő egyedül vívta a falut formáló, felemelni kívánó küzdelmét, eszmetársai – Jancsó Béla és László Dezső – a közösség önszerveződésében találta meg élethivatása célját, „egy időszerűtlen »korszellem« megváltoztatása igényével” léptek a közélet küzdőterére. Jancsó Béla kisebbségi jövőstratégiájának lényege – „csak úgy maradhatunk meg, ha kialakítjuk azt a gondolkodásmódot, és megteremtjük azokat a szervezeti formákat, amelyek önálló államiság nélkül is megtarthatnak a szülőföldön magyarnak” – évtizedek múltán, „a Romániába szakadt magyarság harmadik életkezdésének” éveiben is érvényes, követendő program maradt. (A róla alkotott képet színesíti a Jancsó Adriennel folytatott beszélgetés.) *A kisebbségi élet ajándékai* című írásában László Dezső kortársait fölrazó alternatívát vetett fel: egyfelől a szétszóródás, szétszakadás, elpusztulás, a halál útját, másfelől kitermelni, megszervezni azokat az új erőket, amelyek megtarthatják, megőrizhetik őt az élet útján. Kortársait együttműködésre szólította, arra intette, hogy „kisebbségi helyzetben csak annak a politikának van létjogosultsága, amelyik a megoldásra váró társadalmi és nemzeti gondokat egyaránt felvállalja”.

A szubjektív olvasat keltette csoportosítás szerint e körben szólunk „a romantikus népszemlélet helyett hiteles valóságképet” szorgalmazó Bözödi György munkásságáról. Jancsó Bélával és László Dezsővel egybeecsengően hirdette: „csak reális önismeretre lehet jövőt építeni, saját értékeinket idegen érdekekért sosem szabad kockáztatni”. Gondolataik, eszméik fölött ott lebegett a kérdés: „Mit jelent kisebbségi sorsban világ-megváltó gondolatokkal élni?” Válaszuk egyértelmű volt: „Nem halált – *életet* jelent. Azt a világot írják le, amelyik létezésüknek értelmet ad, amelynek jövőjéért írástudói felelősséget éreznek. Azokat a szálakat keresik, amelyek összekötik a létüknek értelmet adó világot a történelemmel, a nemzeti léttel, az emberiséggel.” Az erdélyi magyarság leírhatatlan vesztesége, hogy Jancsó Bélát, László Dezsőt, Bözödi Györgyöt 1944 után kiszorították az erdélyi szellemi életből, hallgatásra, belső száműzetésre, börtönre ítélték.

Bár még az impériumváltást követően elsodródott Erdélyből, Jancsó Béla révén azzal mindenkor rokon-szenvező részese volt Buday György. Segítségével az Erdélyi Fiatalok mozgalma bekapcsolódott az egyetemes magyar szellemi áramkörbe. Erdélyi szempontból szerencsésebb életút a Kőhalomban született, a tudományos kutatásaiban az „*élet teljességére*” törekvő László Gyuláé, aki az erdélyi tudományos élet kimagasló személyisége lett s maradt mindaddig, amíg a hatalom el nem űzte szülőföldjéről. A sors kegyesebb volt Szabó T. Attilához, aki több évtizedes munkával, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* megalkotásával – Ruffy Péter szavait idézve – „erdélyi szavakból székesegyházat épített (...). A kolozsvári Szent Mihály-templomhoz hasonlót”.

A harmincas évek erdélyi eszmeáramlatában új szint hoz Jancsó Elemér és a fáradhatatlan küzdő, örök optimista Balogh Edgár, akik a baloldal életstratégiáját jelenítik meg, mely előrevetíti az átmenetet egy új korba, olyan szintérre, amelyen csak ideig-óráig élt a demokratikus kibontakozás reménye. Balogh Edgár „a permanens önvédelemre szorított romániai magyarság *belső kohéziójának megteremtésében*” jelölte ki a küzdelem célját, mely küzdelemben a baloldalnak szánt vezető szerepet. A Duna-konföderáció megvalósításának álmával kapcsolódott be az erdélyi magyar közéletbe, de csakhamar megtapasztalhatta azt, amit Németh László romániai látogatása során felismert: a folyó sosem lesz egy elképzelt államszövetség szimbóluma, „a Duna csak csónakút” a románok számára.

Az erdélyi szellemi évgyűrűk időben szélesbedő szegmentumában találjuk azokat az alkotókat, a kisebbség létkérdései fölött virrasztókat, kiknek élete és munkássága átnyúlik az erdélyi magyarság második életkezdésének korába, s bár korlátok közé szorítva, de lehetőséget nyújt a további szolgálatra is. Köztük találjuk Szabédi Lászlót, aki már fiatal korában önmaga és a világ megismerése végett sajátos érték kategóriákat jelölt ki: „Az élet és halál kategóriápar az első helyen áll, ezt követi a tér és idő, szeretet és gyűlölet, munka és ünnep, hit és kétely, erkölcs és szabadság...” Köztük öröklődött s jött rá arra, hogy „az erkölcsi törvények megvalósulása az egyén szabadságának a függvénye”, s amikor ráébredt arra, hogy ez a szabadság a dogmák eluralta világban lehetlenné vált, véget vetett életének. Az övétől eltérő utat járt be a kisebbségpolitikus Mikó Imre, akit már ifjú korában a székely autonómia, a Duna-konföderáció, a nemzetiségi jogok 1918 utáni alakulása kötött le. A falukutató mozgalomban meghatározó, kimagasló szociográfiai munkája – *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* – mindmáig aktuális kérdést vet fel, a mai kutatók számára is haszonnal forgatható alkotás. Megérhette, hogy megtűrt személyként kiadói asztalnál dolgozhatott, tanulmányokban és szépirodalmi művekben szolgálhatta a maga elé tűzött ideált: a kiválóak munkásságának ismertetését, beépítését a jelenbe, mondván, hogy „a múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk”. Az erdélyi szociográfia kimagasló egyénisége, Horváth István nem a tudomány felől, hanem a kemény küzdelemre nevelő mezősegi faluból indult, s vált – az öröklött és megszerzett kultúra birtokában – „leválthatatlan őrszemmé”, maradandó szellemi értékek megteremtőjévé. A *Magyarózdai toronyfalja* nem csupán egy kis falu „társadalmi és szellemi néprajzának módszeres feltárása”, messze túlmutat annak határain: „Nyelvem az itt megtelepedett egyik nép nyelve, de embernek az egyetemes emberiben érzem teljesen magam...”

A kötetben olvasható, a háborút követő pályaképek közül a Beke Györgyről és a Gáll Ernőről írottak jelzik, hogy a személyes kapcsolat mily meghatározó volt Cseke Péter eszmélésének alakulásában. Tanítómestereinek vallja őket, egyfelől a szociográfiai műhely gyakorlati fogásainak megismerésében, másfelől az elméleti megalapozásban kap tőlük oly útravalót, bátorítást, mely bőséges gyümölcsöt terem. „Nagy vállalkozások korának hőse, s egyszersmind alázatos nemzeti napszámos” – jellemzi Beke Györgyöt, a barangolást műfajjá

emelő író, aki nem kisebb célt, mint „*magunk keresését*”, a tudatos kisebbségi életmodell kialakítását tűzte ki célul, kinek kötetében „a nemzeti szempont primátusa érvényesül (...) az erdélyi magyarság történelmi teherbírásának, lelki ellenállásának és sorsképletének a letisztult megragadása, az összmagyarság sorsáért érzett felelősség vibráló erejétől kap távlatot.” Gáll Ernő a kompromisszumok világából – „manipuláltunk és mi is manipuláltunk” – jutott el a második kisebbségi életkezdés kisebbségi kérdéseinek kutatójává, az „értékvilágunkból kiesett hagyományvonulat” feltárójává, hogy a maga damaszkuszi útján eljusson a *sajátosság méltóságának* megfogalmazásáig.

Cseke Péter a hetvenes–nyolcvanas évek szellemi földrajzán külön helyet jelöl ki Gelu Păteanunak, a kiváló műfordítónak, akit az erdélyi szellemiség igaz román képviselőjének nevezhetünk. „Egyetlen megbízom a lelkiismeretem. Az a lelkiismeret, amely arra készítetett az elmúlt ötven esztendő során, hogy súlyos vádak terhe alatt merjek, akarjak és szeressek magyarbarát lenni” – vallotta 1990. március 15-én a fehér-egyházi Petőfi-emlékműnél.

A kortárs alkotó műhelyek, személyiségek sorából nem maradhatott ki Sütő András sem, akit az *Anyám könnyű álmot ígér* című alkotásával az írói szociográfia újratehermentőjeként tartunk számon. Az „itt állok, másként nem tehetek” attitűd megfogalmazója a hűségre int, Tamási Áronnal egybecsengetően írta: nekünk „itthon vannak európai szintű elvégeznivalóink”. A róla írott lapokon Cseke Péter hangja visszafogottá válik, átadja a terepet neves irodalomtörténészeknek, kritikusoknak. Érezhetően közelebb áll hozzá földije, Szabó Gyula személye és munkássága. (Holtuk után a kötet lapjain békésen megférnek egymás mellett, elsimulnak az élet áráz egymásnak feszülései. Természetes oldódás, hisz mindketten egyazon ügyet, az erdélyi magyarság identitásának, megmaradásának szolgálatát vállal-

ták.) „Tényfeltáró és valóságértelmező, korösszefüggéseket láttató munkákkal” vált a magyar szociográfia erdélyi műhelyének kiváló képviselőjévé. Családi krónikáival, valóságtükröző regényével, történelemfilozófiai esszéciklusával egyaránt az erdélyi valóság mélységeit tárta fel. Az „almási »communitas«” az erdélyi társadalom kicsiny darabja, mely – Sütő András művével azonos hullámhosszon – a magyarság sorsértelmezését segíti elő.

Cseke Péter védjegyeit megszemélyesítő alkotó panteonját a Páskándi Gézáról és a pályatárs Zágoni Attiláról írott sorok zárják. Mindkettőjükre érvényesek a hetvenes–nyolcvanas évekre erdélyi valóságát jellemző szavak: „Hogyha marandót akar alkotni, neki »szavakból sodort kötél« kell gyakorolnia”.

Minden kornak megvan a maga parancsa. Minden korban ki kell alakítani, meg kell alkotni a maga létstratégiáját, amelyek közös mederbe terelek, összefogják a kisebbség erőit. Ezt kellett, kell tenni az 1990-nel kezdődött harmadik kisebbségi életkezdéskor, ezt kell tennünk ma is. Ehhez

nyújtottak tájékozódási pontokat Fábíán Ernő társadalomalakító eszméi, ehhez nyújtanak támpontokat a szociográfiai munkák alkotói, azok az erdélyi műhelyek, melyek legkiválóbb képviselőivel e kötet lapjain megismerkedhettünk. Ők, együtt és külön-külön hitelesítik bennünk az írásunk jeligéjeként választott gondolatokat. Védjegyek ők mindannyian, Cseke Péter számára, mindazok számára, akiknek oly sokat jelent az erdélyi magyarság sorskérdésének ügye. Ők, együtt és külön-külön is példázzák, hogy ez távról sem jelent valamiféle provinciális bezárkózást, hiszen gondolataik, eszméik, céljaik vízbe dobott kőként jelzik: az erdélyi magyarság ügye, megmaradása összmagyar kérdésként, egyetemes kérdésként, következképp minden kisebbség kérdésként igényel mind sürgetőbb választ, megoldást.

Máriás József

Mütereberső (Nagynyárád), 2013.

Téma a formáját Zalán Tibor:
Fáradt kadenciák,
Kortárs, 2012.

„Pár szavas imél te hívtál Zalán
Üres a kérdés válaszra se vár”
(Zalán Tibor: *Fáradt kadenciák*)

A Zalán Tibor költészetével foglalkozó írások rendre a költőre jellemző folyamatos változásba kapaszkodva, vagy az akár egymással ellentétes poétikai megnyilvánulások furcsa linearitását kiemelve indulnak el, különösen akkor, amikor a szerző egy újabb kötetet lát napvilágot. És ez viszonylag gyakran bekövetkezik. Nemcsak az író-költő fáradhatatlan irodalmi csavargásai miatt, hanem mert a kortárs irodalom egyik legtermékenyebb szerzőjeként említhetjük Zalán Tibort, aki tavaly a Kortárs Könyvkiadó gondozásában jelentette meg verseit, a *Fáradt kadenciákat*.

A kötetet lapozgatva úgy látszik, hogy a bejáratott utat nem hagyta el a szerző, hiszen olyan szövegvilággal szembesülünk, amelyekkel eddig még nem találkoztunk a *hiteles formáért folyamatosan küzdő* „vándorköltő” lírai versformatárában. Ugyanakkor a *Fáradt kadenciák* mind témájában mind formailag Zalán korábbi versciklusaival mutat rokonságot: versformáiban egyrészt továbbra is a klasszikus magyar lírahagyományhoz kapcsolódik (például a többnyire felező tízszótagos páros rímelésű sorokkal), másrészt a *Dünnögés félhangokra* (2006) kötetből ismerős, négy-hat soros strófaból álló, hosszabb lélegzetű, mégis tördelt versegységekkel. Ráadásul az igényes szövegkiadás Kovács Péter grafikáival való összefűzése szintén többszörre mutat külsőre mindenképpen megnyerő, finom ízlésű kötetmegjelenést.

A *kadenciának* mint zenei zárlatnak, a szólóhangszer kíséret nélküli szólomának címbe helyezése egyértelműen az írások halál-szenvedés témájának vagy hangulatának intenzitását artikulálják: „kötete a kín, a fájdalom, a gyötrelem, a magány meg a láz és a szenvedés enciklopédiája”, ahogy Jankovics József fogalmaz a könyv ajánlásában. Nem véletlenül, hiszen a tizenöt, számmal ellátott versfüzér a legtöbbször megformált elmúlás-tematikájában kapcsolódik össze: „még egy úttal tartozom a halálnak”, „mindegy mennyi ideje van hátra / fejét biccenti készül a halálra”, „fölem hajoltak ismét a holtak”. Retorikailag szintén az ehhez a témához klasszikusan kapcsolódó képtársítások: az ágy, a harang, hold,

menny, éj, temető, föld, vér válnak alapvető képi elemeivé a verseknek. A lírai megszólalás alap helyzete legtöbbször valamilyen pasztikus vízszintes pozícióban ragadható meg: „ha üres ágyon árnyékok nyúlnak”, „vonatok járnak életem fölötte”, „alig hallani / ahogy párnába lehelel a szót”, az élettelen vagy eszméletlen, alvó, az eget néző, fekvő alak, néha félig tudatos, akár részeg állapotban. „Leszámolt minden / Amivel meg nem az már múlhatatlan”, mégis kiábrándultságnak és csalódottságnak ad hangot. Ahogy az lenni szokott, főleg, ha a költő számos strófájában megidézi (idézetlenül) Adyt, József Attilát, Babitsot vagy Baudelaire-t.

Igen. Csakhogy vannak olyan jellemzői is a kötetnek, amelyek nem engedik hátradőlni az olvasóját belemerülve a hajhullás, csillagnézés, vérző sebek szívbemarkolóan lüktető, eleven tapasztalatának elfogadásába: hogy természetesen, mind meghalunk. Kezdve azzal, hogy a belemerülés is eleve lüktetően fájdalmasnak bizonyul, ugyanis a számokkal ellátott rövid versekből álló hosszabb kompozíciók darabjai egyáltalán nem kapcsolódnak egymáshoz szervesen. Az első strófa, ami az utolsóban fordítottan jelenik meg, ugyan keretezi a részeket, de a csillaggal elválasztott strófák mind-mind külön lélegzetet vesznek: sokszor egészen különböző hangnemet, képeket használva, egészen különböző beszédpozíciókból. Arról nem is beszélve, hogy gyakran előfordul, hogy egy verscsoportban egymásnak teljesen ellentmondó tartalmak kerülnek egymás mellé, amennyiben a vers képeinek logikáját átfogón vizsgáljuk. Az álom, ébredés, alkonyat, alvás vagy épp álmatlanság visszakövethetően kuszán jelennek meg egymás után. Mondhatjuk, hogy a szenvedés, a halál közelsége felborítja a logika törvényeit, pont ez teremti meg a kitárulkozás lehetőségét.

Csakhogy ne felejtkezzünk meg arról, hogy a *kadencia* szó az előbb említett jelentésrétegen túl egyrészt a rím régies elnevezése, másrészt a bölcs, ritmusos, tréfás mondást is jelenti, amihez a kötet strófáinak versformája teljesen illik. A páros rímek alkalmazása viszont itt-ott szinte rímkényszert is előidézi („Lennie kell még valahol ország / lennie kell ha valahol ott vár), és néha félrímelekben vagy

kancsalrímekben is testet ölt („Mellé ülnék, de nincs már ott helyem / Idegen párnákon zuhog hajam”), ami egyszerűen megtöri a komoly, végső számadást végző kötet koncepcióját, és sok esetben önmaga paródiájává válik. Hogy lehet kacskari-mekkel készülni a halálra? Vagy épp ez lenne a lényeg? A 14. részben ezt olvashatjuk: „Egy kis írónia azért ráférne / ezekre a versekre Éh s a bére”, tehát ezek önironikus versek lennének? A formával való küzdelem egy önfelszámoló formában találja meg az önfelszámolás lelki aktusának kimondhatóságát? Az 5. rész egyik strófája érdekesen egészítheti ki ezt a feltételezést: „Lassan épül vissza az életbe / sokáig volt a múlt tetszhalottja / Kenotáfiumát pipacs jelöli / nem fordul hátra de látja ami / mögötte maradt temetetlenül”. Tehát Zalán Tibor kötetnyi sírverse mind üres sírra íródott volna? A saját elmúlás csak mintegy gondolati játékként jelenne meg? Ez mindenképp egy izgalmas olvasata lehetne a kötetnek, de legfőképp az lenne az érdeme, hogy felmenti az említett kritikai észrevételek érvényessége alól, sőt tudatos költő koncepcióként tárhatná fel azt.

Amikor újra és újra kezünkbe vesszük a *Fáradt kadenciákat*, rögtön elvetjük ezt az előbbi értelmezési lehetőséget, hiszen Kovács Péter grafikái olyan erővel csapnak arcul a maguk elemi, csupasz valóságukban, az emberi szenvedés olyan mértékének megjelenítésében, ahol az emberalak megszűnik ember formájúnak lenni, ahol itt-ott szinte már a krisztusi passióstációkra enged asszociálni egy-egy kompozíciós megoldás. Nem, a képekben semmi ironia, semmi tetszhalottság nincs. A versszövegeket pedig nem kezelhetjük külön a kötetben velük szervesen összeolvadó képi világgal.

Az irodalom régóta tekergő sokféleségét látva azért mégiscsak az a tapasztalatunk, hogy a téma végül megtalálja a formát. A formát évtizedeken át talán csak az keresi, akinek nincs is igazán témája. Lehet önmagában a kimondás lehetőségeit keresni kimondandó nélkül? A *Fáradt kadenciák*, úgy tűnik, egy újabb állomás Zalán Tibor vándorlásának kanyargós útján, talán csak ő tudja, milyen irányba. A kötetet olvasva nem kevésbé vagyunk zavarban, mint amikor a szerző műveinek meglepően hosszú, sokfelé ágazó listáját látjuk. „Pár szavas ímél te hív-tál Zalán / üres a kérdés válaszra se vár”.

Gunda-Szabó Dóra

Milyen színű az angyalok vére?

Markó Béla: Boldog Sziszüphosz, Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2012.

Markó Béla két költői műfaj, a szonett és a haiku biztos kezű mestere. A szonett jellegzetesen európai műfaj, szemben a japán haikuval, éppen ezért elgondolkodtató jelenség utóbbi térhódítása világszerte, így nálunk is. Szonettet bár írnak a költők, de korántsem olyan buzgalommal és mennyiségben, mint haikut. Ma már a haikuköltők külön kasztjáról beszélhetünk, s megszületett az ún. nyugati, azaz szabad haiku, vagy haikuszerű vers, ami azt jelenti, bármely pársoros költeményre rá lehet fogni, hogy haiku. (Egy a közelmúltban megjelent haikuantológiába beavaglottak például Pilinszky János *Négysorosát* is.) Jómagam túlzásnak érzem ennyire elmosni a különböző költői műfajok közötti határokat: egy időben például divat volt rímtelen szonettet írni. Markó Béla szerencsére nem hódol be ezeknek a divatoknak; akár szonettet ír, akár haikut, szigorúan betartja a műfaji szabályokat. (A haiku különben lehet egy szótaggal kevesebb, vagy több – én személy szerint ennek sem vagyok híve.) Természetesen nem a szótagszámon múlik egy vers, így a haiku minőségesem. De egy szabályosan megírt haikuciklusnak, vagy kötetnek tagadhatatlan sodrása van. Nem lehet letenni, míg az utolsó háromsorosig nem értünk. S akkor elkezdjük előlről, mivel addig jóformán csak a ritmusra figyeltünk, az vitt magával minket. Így van ez Markó Béla *Boldog Sziszüphosz* című haikukötetével is. A könyv négy ciklusra tagolódik, úgymint: *Feladat*, *Ámulat*, *Lassítás*, *Megérkezés*. Már a cikluscímek is valami-féle állapotrajzot mutatnak. Mert mi a feladat? Azon kívül, hogy, mint azt az első ciklus címadó verséből megtudjuk: „tavasztól őszi / egy láthatatlan formát / teletölteni” (*Feladat*) az ámulás, a rácsodálkozás. Ilyenkor lassítunk. S a szemlélődés által szépen lassan megérkezünk. Hová? „...a végtelenség nem feltétlenül kifelé érzékelhető, ha befelé haladunk, a kicsinység felé, ez ugyanúgy felkínálhatja nekünk a teljességet.” Maga a költő vallja ezt a Bárka 2012/3. számában napvilágot látott interjújában, amit Elek

Tibor készített vele. Itt Markó arról is beszél, hogy sokáig idegennek érezte magától a haikut mint műfajt. Amit elég nehéz elhinni, olvasván *Boldog Sziszüphosz* verseit. Például a következő: „ha belelépek / a tócsa hálás nekem / mivel nagyobb lesz” (*Mentség*). Ezzel vigasztalhatta magát a buddhista szerzetes párezer évvel ezelőtt, vizes lábát rázogattva, ha véletlenül tócsába lépett tavaszi vándorútján. Az idézett vers ugyanis az első ciklus egyik gyöngyszeme, s eme ciklushaikuiból még megcsap bennünket a koratavas borzongató lehelete. Mikor: „szirmot álmodnak / lent a hideg gyökerek / sohasem látják” (*Szereposztás*). Mikor: „mint hó a hegyről/lecsúszik már a szoknyád/tavaszi szélben” (*Beteljesülés*). Mikor: „csak kettesével/járnak-kelnek a cinkék / s nem szólnak hozzám” (*Cinkepár*). Mígnem: „összeér lassan / a jázmin és a rózsa / meg-megborzongnak” (*Múló tavasz*). A következő ciklus, az *Ámulat* darabjai valami igéző brutalitás jegyében fogantak. Például: „egy szürkeveréb / a vérhabos bokorban / lágy tarkólövés” (*Japánbirs*). Vagy: „rigó cibálja / a cseresznyefa véres / belső részeit” (*Eufória*). Ezt az eufóriát miféle nyugalom követi, íme, a példa: „csukott markomban / pillangó hallgat: most már / nem az ő dolga” (*Nyugalom*). A természeti idill mögött megbújó drámára, azaz, hogy a természetben szüntelen harc folyik, nálunk először Komjáthy Jenő figyelmeztetett *A parkban* című versében. Markó egyik szerelmes haikuja sem éppen az idillt idézi: „levetett szoknyád / mint fakír szeges ágyon / hever a fűben” (*Szenvedés*). De pár lappal odébb gyönyörű képben jelenik meg a tökéletes harmónia: „bárhon érinti / rögtön elmosolyodik / régi szerelem” (*Napfény az Égei-tengeren*). Ez a harmónia férfi és nő között csupán kivételes pillanatokban, a szerelem ritka kegyelmi állapotaiban valósulhat meg igazán: „boldog kiáltás / alszik benned mint menta- / levélben illat” (*Veled*). Ezt a második ciklust olvasva a nyárban járunk, mikor: „érik a búza / halál előtti szépség / mindenütt nyár van” (*Jelenlét*), és „üres az ég már / vajon merre jár Isten/hull egy madártoll” (*Délutáni csend*). A hulló madártoll mint a teljes reménytelenségkifejezője: tökéletes. S lám, egy hai-

kuba egy regény is befér: „tört ág a földön / túl sok gyümölcsre vágyott / semmije sincsen” (*Regény*). A cikluszáró haikuban így kérdez a költő: „lepke a szélben / megpróbáltam-e én is / legalább ennyit?” (*Számadás*). A hulló madártoll, a törötten heverő faág, a szélben vergődő lepke: mind a tehetetlenség, kiszolgáltatottság, védtelenségjelképei. Életünk rövidségére, törekenységére emlékeztetnek. „Túl sok gyümölcsre” vágyunk mi is, s a végén törötten heverünk a földön. A *Lassítás* ciklussal kezdődik a kötet második fele. Elértünk az őszbe, ezért kell lassítani. A nyár az érés évszaka, az ősz a mélyülésé. A költő hátranéz még egyszer, s felsóhajt: „a hegy mögött már / sok kihűlt napom hever / fér-e még vajon?” (*Világkép*). A hiábavalóság érzete fogja el, látván: „gólyafészkekben / végre nőhet a fűszál / de már jön a tél” (*Őszi remény*). Ugyanez a hangulat kerít hatalmába, mikor azt olvassuk: „szárazlevélen / harmatcsepp fénylik reggel / de most már késő” (*Művészet*). Egy másik remekből azt is megtudhatjuk, milyen színű lehet az angyalok vére: „angyalok vérző / ujjbegye kukorica- / levélen harmat” (*Kukoricalevél*). Markó Béla őszi haikui úgy csillognak, mint eső után az érett szőlőszemek. A negyedik ciklus, a *Megérkezés* opusai olyanok, mintha egy hosszabb belsőmonológ töredékei lennének. Végül is a haiku meditatív műfaj. Rácsodálkozás a világ kisebb, a „fontos” dolgokhoz képest jelentéktelennek tűnő rezzenéseire, melyek magunkba szállásra készítetnek, alázatra tanítanak. S arra is figyelmeztetnek, mi az igazi boldogság: „madár repül fent / s nem próbál nyomot hagyni / a levegőben” (*Boldogság*). Itt már tél van, mikor „hiába járkál / a szél a csupasz fák közt / nincs ellenállás” (*Űr*). Ebben a télben járva a költő újra megpillantja a gólyafészket, melyben ősszel hiába nőtt a fűszál, ám most nem a hiábavalóság érzete tölti el, hanem a kétkedő remény: „hófolt fehérlik / üres gólyafészkekben / vagy már tavasz van?” (*Kérdés*) záróvers ez – a ciklusé s egyben a köteté is – úgy, hogy egyben nyit, távlatot nyújt. Megérkeztünk – a kezdethez.

Barna T. Attila

Antal István (1953, Eger) újságíró, szerkesztő. A nyíregyházi tanárképző főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Ratkó József költővel, Nagy András László színházi rendezővel, valamint Görömbei András irodalomtörténésszel rádiós folyóiratot szerkesztettek Hangsúly címmel 1983–1987 között. Később a Magyar Ifjúság című hetilap, a Magyar Televízió, 1999-től a Magyar Rádió munkatársa.

Babosi László (1973, Újfehértó) Könyvtáros, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár munkatársa, a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle szerkesztőségi tagja. Kutatási területe: Ratkó

József és Balázs József életműve, valamint az irodalmi folklórintegráció, az ún. bartóki modell. Kötete: *Ratkó József bibliográfiája* (2010).

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Salvatore Quasimodo-különdíjas (2008). Legújabb kötete, a *Régi kintorna dallamára* az ideai könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Benke László (1943, Újvárfalva) költő. 1993-tól a Hét Krajcár Kiadó vezetője. 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését vehette át. Legutóbbi kötete: *Vészteség* (versek, 2005).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik, próza- és olvasószerkesztő. Móricz Zsigmond (2009) és „Budapest Főváros XVI. kerület Ifjú Tehetsége” ösztöndíjas (2012). Első kötete: *Oroszlánkeringő* (novellák és kisregény, 2010).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistájaként dolgozott, utóbb a Nagytás főszerkesztőjeként. Legutóbbi kötete: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Döbrentei Kornél (1946, Pestszentimre) költő, író. József Attila- (1991), Kölcsey- (1994), Balassi Bálint-emlékkard (1998), Br. Eötvös József-sajtó- (2001) és Alternatív Kossuth-díjas (2004). Legutóbbi kötete: *Kardélen* (versek, 2003).

Galamb György (1960, Budapest) történész. 1986-ban végzett a JATE történelem-olasz szakán, doktori címét 2001-ben az ELTE-n védte meg. 1991 óta a Szegedi Tudományegyetemen tanít középkori történelmet. Kutatási területe a középkori eretnekmozgalmak, a ferences rend és Itália története. Az Aetas című történettudományi folyóirat egyik szerkesztője.

Gunda-Szabó Dóra (1986, Budapest) a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen hallgatott esztétikát, magyart és teológiát. A Kultúra és Kritika kritikai portál munkatársa.

Juhász Ferenc (1928, Bia) költő. Volt a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, az Új Írás főszerkesztője, Budapest él. Baumgarten- (1949), József Attila- (1950) és Kossuth-díjas (1951, 1973). Legutóbbi kötete: *Szívbe nyomott mag* (interjú, versek, fotók, Csábi Domonkos szerk.).

Kertész László (1960, Budapest) az ELTE művészettörténet szakán végzett. A Praesens közép-európai kortárs képzőművészeti folyóirat alapító szerkesztője, 2002-től a Képző- és Iparművészeti Lektorátus művészeti főtanácsadója, 2008-tól 2012-ig szakmai igazgatója. A Lektorátus 2008-tól működő public art programjának kezdeményezője és vezető kurátora. Szakterülete a köztéri művészet, a térhasználat és a plasztika.

Konczek József (1942, Magyarnádor) költő, író. A Kilencek alkotócsoport tagja. Volt a Vas Népe munkatársa, az Ifjúsági Fórum szerkesztője, majd újságíró és rovatszerkesztő. Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Az okos számár* (2008).

Kondor Katalin (1946, Debrecen) újságíró a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem elvégzése után rövid ideig az idegenforgalomban dolgozott. Ezt követően a Magyar Rádió munkatársa lett. Riporterként és szerkesztőként számos műsor kötődik a nevéhez. A Magyar Televízióban sok éven át külsősként tevékenykedett. 2001-től 2005-ig a Magyar Rádió elnöke volt. Legutóbbi kötete: *Tükörcserepek. Közéleti írások* (2013).

Máriás József (1940, Felsőbánya) újságíró, 1964-től a nagybányai Bányavidéki Fáklya, majd a Szatmári Hírlap, 1990 és 2001 között a Szatmári Friss Újság munkatársa. Nyíregyházán él. A Magyar Elektronikus Könyvtár kiadásában *Magyar szellem, erdélyi szellem* és „A magyar vgyázó”; *Olvassunk bele* címmel jelentek meg kötetei.

Sigmund István (1936, Torda) író. Volt a Kolozs megyei kulturális bizottság művészeti szaktanácsadója, a kolozsvári Magyar Opera művészeti igazgatója. 1990 óta a Helikon szépirodalmi lap szerkesztőségi felelős titkára. Díjai: Kolozsvári Írói Egyesület próza- (1979, 1985), Nagy Lajos- (1995, 1997) és a Magyar Írószövetség Év könyve (*És markukba röhögnek az égiek*, 2003). Legutóbbi kötete *Varjúszere nád* (2006) első díjas az Irodalmi Jelen regény pályázatán.

Toót-Holló Tamás (1966, Ózd) író, szerkesztő. Az irodalomtudomány kandidátusa (1994). Korábbi könyveit a Toót H. Zsolt névalakkal jegyezte. Írt irodalomtörténeti monográfiát (*Széttagposott ösvény, Karácsony Benő élete és műve*, 1994) regényt (*Pályaháború*, 1995) irodalmi olvasónaplót (*Próza-porond*, 2000) vagy éppen familiáris esszéfüzért (*Apasorban*, 2003). *Ússe kő* című regénye (2012) egy regénytrilógia első darabja.

Tüskés Anna (1981, Budapest) irodalomtörténész, művészettörténész, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. Kutatási területei: Illyés Gyula, XX. századi magyar irodalom, egyetemtörténet, középkori művészet és építészet.

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés

Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. József Attila- és Arany János-díjas. 2007 és 2010 között a Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007), „Haza a magasban” – *Illyés Gyuláról* (2010).

Vitéz Ferenc (1965, Kisvárdá) író, költő, irodalmár, vizuális kommunikációkutató. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Kommunikáció és Társadalomtudományi Intézetének vezetője; a

Néző • Pont című (2006) szerzői folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Holló László művészete* (monográfia, 2012), *Lábjegyzetek* (versek, 2013).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2000-től 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar P. E. N. Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Roman Chojnacki: Íratlan versek* (fordítás, 2008), *Amit kerestünk* (versek, 2009), *Evelyn Waugh: Heléna* (fordítás, 2010).

Viola Szandra (1987) a PPKE magyar-kommunikáció szakán tanul. Különböző antológiában és folyóiratokban publikál. Verseskötete: *Léleksztriptíz* (2008).

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre!

www.magyarnaplo.hu

A **Magyar Írószövetség Íróiskolája** immár ötödik éve működik. Szeretettel várja azokat, akik tehetőséget, kedvet éreznek magukban az íráshoz, de...

– bár fejleszteni szeretnék képességeiket, nem tudják, hogyan lássanak hozzá

- még nem volt bátorságuk megosztani környezetükkel ambíciójukat, s eddig a fióknak írtak
 - szeretnék feltérképezni az irodalmi horizontot, hogy megtalálhassák benne saját helyüket
 - inspirációra, építő visszajelzésekre, fejlődésüket támogató közegre vágyanak
 - szeretnének bepillantást nyerni a műhelytitkokba, hogyan sikerült mindez a klasszikusoknak és a kortársaknak.
- Azokat is várjuk, akik az első sikerek örömein túl, a szakmai alázat elvesztésén innen, ismerik és igénylik a folyamatos tanulásban rejtőző erőt.

A szemináriumokat (heti 2×90 perc) Mezey Katalin, Erős Kinga, Baán Tibor, Szentmártoni János tartja. Hétfégi előadásorozatunkon vendégeink voltak többek között: Jókai Anna, Kányádi Sándor, Lackfi János, Kiss Benedek, Illyés Mária, Iancu Laura, Oláh János, Ferdinandy György, Czigány György, Csenger Levente. Helyszín a **Magyar Írószövetség székháza: 1062, Budapest Bajza u. 18.** Jelentkezni lehet a iroiskola@iroszovetseg.hu címen **2013. szeptember 15-ig.**

41. Tokaji Író Tábor (2013. augusztus 14–15–16. szerda, csütörtök, péntek)

Eltiltva és elfelejtve – II. A hallgatás és elhallgatás évei a magyar irodalomban 1965–1990

A Tokaji Író Tábor 40 éven át mindig a magyar szellemi élet nagy kihívásaira válaszolt, szorító közéleti kérdéseket vitatott meg. A tavalyi író tábor kuratóriuma a jubileumi tanácskozáshoz méltó témát tűzött napirendre: *Eltiltva és elfelejtve – A hallgatás és elhallgatás évei a magyar irodalomban*. A tanácskozás szakmai sikerére és eredményességére építve, valamint a korszak nagyságára való tekintettel az idei Tokaji Író Tábor a megkezdett tematikát folytatja. A múlt évben áttekintett 1945–65 közötti időszak után idén az 1965–90 közötti évtizedek történéseit vizsgáljuk. A kuratórium célja a megkezdett szakmai párbeszéd továbbfejlesztése.

A Tanácskozás helyszíne: **Tokaji Ferenc Gimnázium, a tokaji Paulai Ede Színház.**

A hagyományok szerint a Tokaji Esték sorozatban alkotóműhelyek, folyóiratok bemutatkozása, felolvasóest és minőségi tokaji kóstolás várja a résztvevőket. **A táborba való jelentkezést levélben a H-3501 Miskolc, Pf. 375. vagy a tokaji.irotabor@chello.hu címre várjuk 2013. július 13-ig.**

További információ: <http://www.tokajiirotabor.hu> Telefon: (46) 359-923 vagy (20)-453-4890

Önéletírói pályázat időseknek

„FERENCVÁROSI ÉLETUTAK” címmel pályázatot hirdet
a Budapest IX. Ferencváros Önkormányzata
és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely

Budapest Főváros IX. Kerület Ferencváros Önkormányzata és az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A teljesség felé – idősügyi koncepció keretében* pályázatot hirdet a városrész közelmúltjának személyes sorsokban tükröződő megírására, az itt élő vagy valamilyen életeseményük révén ide kötődő emberek sorsának, fontos életeseményeinek bemutatására, a személyes életutakban feltáruló történelem továbbörökítésére. Pályázatunk célja egyszerűen, hogy a személyes történetek elbeszélése, megismerése segítségével felébressze a fiatalabb generációk érdeklődését, megértését és megbecsülését az idősebb nemzedékek iránt, és ezáltal erősítse a társadalmi összetartozás-tudatot, az egymásra utaltság érzését.

Pályázati témakörök:

- a személyes életút egy-egy eseményének a megírása,
- a személyes életútnak a megírása,
- egy átélt történelmi pillanatnak a megírása,
- az életút egy emlékezetes pillanatának megírása.

Pályázók köre: 60 év feletti természetes személyek, akik vagy ferencvárosi lakosok, vagy akiknek élete valami módon a IX. kerülethez, Ferencvároshoz kötődik.

A pályázat úgy is benyújtható, ha azt az elbeszélő valakinek „tollba mondja”. Ebben az esetben a fenti témakörökben készült interjút is elfogadjuk, ha azt az érintett idős személy adataival (név, lakcím, telefonszám vagy e-mail cím) és aláírásával hitelesíti, és ő maga küldi be pályázatunkra.

Beadható pályázatok száma: pályázónként egy pályázat.

Beadás módja: a papíron benyújtandó pályázatokat **egy példányban, postai úton az Írók Alapítványa** részére az alábbi címmel várjuk:

Írók Alapítványa

Budapest, 9. Posta – „postán maradó” 1450

Vagy személyesen is benyújthatók a pályaművek péntek kivételével hétköznaponta 10–15 óra között a 1097 Budapest, Lónyay utca 43. fsz. 1. címen (telefon: 06-1-351-0593).

Formátum: kézzel vagy géppel írt.

Terjedelem: kézzel írt dokumentum esetén maximum 20 A/4-es oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága) terjedelemben.

Géppel írt dokumentum esetén maximum 16 A/4-es oldal (a szabályos fénymásoló papír nagysága), 14-es betűméret, 1-es sorköz formátumban.

Beadási határidő: 2013. augusztus 15.

Eredményhirdetés: 2013. október 1.

További tudnivalók

A beérkezett műveket szakmai bíráló bizottság bírálja el. A legjobb pályaművek díjazása: a legjobb pályázatot beküldők értékes könyv- és ajándéksomagban részesülnek.

Előre jelezzük pályázóinknak, hogy a 12 legjobb pályaműből az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely Ferencváros Önkormányzatának a felkérésére könyvet kíván szerkeszteni és megjelentetni. **A beküldött pályázat szerzői jogait a kiadó a megjelenő könyv pályázónként 10–10 db tiszteletpéldányának a felajánlásával tudja ellentételezni. A pályázók a könyvben való megjelentetés jogát az írásuk pályázatra történő benyújtásával automatikusan átadják az Írók Alapítványának,** és azt a rendezők (az Írók Alapítványa ill. a Ferencvárosi Önkormányzat) a pályázók külön, további engedélye nélkül a szerző nevének feltüntetése mellett nyilvánosságra hozhatja és terjesztheti.

Minden érdeklődőnek jó munkát kívánunk!

Budapest, 2013. március 14.

Ferencváros Önkormányzata
Írók Alapítványa